

Terje Næss og Liv Anne Støren

Hvem er de nye studentene?

Bakgrunn og studievalg

© NIFU STEP Studier av innovasjon, forskning og utdanning
Wergelandsveien 7, 0167 Oslo

Arbeidsnotat 3/2006
ISSN 1504-0887

For en presentasjon av NIFU STEPs øvrige utgivelser, se www.nifustep.no

Forord

Det har vært en formidabel vekst i rekrutteringen til høyere utdanning i Norge siden 80-tallet, og formålet med denne rapporten har vært å kartlegge hvilke trender vi ser når det gjelder rekrutteringen til høyere utdanning i perioden etter 1990. Har det vært en økning i studietilbøyeligheten i alle befolkningsgrupper, eller er det enkelte grupper som har hatt særlig stor økning? Har sosial bakgrunn like stor betydning for rekrutteringen som tidligere? Hva slags utdanning velger de nye studentene, med hensyn til utdanningsnivå, fagfelt, type lærested og lærestedets beliggenhet?

Vårt siktemål med denne rapporten er å presentere et oversiktsbilde, der mange ulike kjennetegn ved studentene ses samlet, siden en slik oversikt ikke er laget tidligere. Vi konsentrerer oss om de nye, førstegangsregistrerte studentene, og det er tall for denne gruppen studenter i perioden 1991–2003 som presenteres. Studieåret 2003–2004, som er det siste året som det var mulig for oss å få data om, er også det første året etter innføringen av kvalitetsreformen i høyere utdanning.

Prosjektet er finansiert av Universitets- og høgskoleavdelingen i Kunnskapsdepartementet.

Vi vil takke Statistisk sentralbyrå ved Kjetil Digre, Torill Vangen og Aud Melgaard Holøen for hjelp med å framskaffe data til prosjektet. Nils Vibe har bidratt med innspill og kommentarer til et tidligere utkast.

Oslo, februar 2006

Petter Aasen
Direktør

Nils Vibe
Forskningsleder

Innhold

Sammendrag	5
1 Innledning	9
1.1 Bakgrunn	9
1.2 Problemstillinger og tidligere studier	10
1.2.1 Gamle studenter?	10
1.2.2 Kjønnforskjeller	11
1.2.3 Fortsatt geografiske skillelinjer i rekrutteringen til høyere utdanning?	11
1.2.4 Trender i studieetterspørselen	12
1.2.5 Sosial bakgrunn	12
1.2.6 Innvandrerbakgrunn	13
1.3 Data, definisjoner og metodisk tilnærming	14
1.4 Rapportens oppbygging	15
2 Hvem er de nye studentene?	16
2.1 Stor vekst ved høyskolene	17
2.2 Klart størst vekst for kvinner	19
2.3 Foreldrenes utdanningsnivå	19
2.3.1 Realkompetansestudenter	21
2.3.2 Har type institusjon betydning for den sosiale rekrutteringen?	22
2.3.3 ”Voksne” studenter kom fra ”arbeiderklassen”	23
2.4 Endringer i det regionale rekrutteringsmønsteret	28
2.4.1 Fylkesvise forskjeller	28
2.4.2 Har økningen i rekrutteringen av eldre studenter variert mellom landsdelene?	29
2.5 Stor økning i antall nye studenter med innvandrerbakgrunn	31
2.6 Arbeidsmarkedstilknytning og deltids/heltidsstudier	33
2.7 Oppsummering – hvem er de nye studentene?	39
3 Ambisjoner, faglige preferanser og valg av studiested	41
3.1 Planlagt utdanningsnivå ved studiestart	41
3.2 Fordeling på fagområde og type institusjon	43
3.2.1 Nærmere om veksten ved høyskolene – eksternt finansierte studenter har betydning for tallene	46
3.3 Fordeling på læresteder	47
3.4 Opptakskarakterer for ulike typer studier	48
3.4.1 Opptakskarakterer og søkere per studie plass	52
3.4.2 Nærmere om søkningen til lærerutdanningene	52

3.5	Kjønn.....	54
3.5.1	Fortsatt vertikal kjønnssegregering?.....	54
3.5.2	Ikke mindre horisontal segregering	56
3.5.3	Kjønn og karakterer fra videregående opplæring.....	57
3.6	Oppsummering – ambisjoner, faglige preferanser og valg av studiested	59
4	Endringer i den sosiale rekrutteringen til høyere utdanning?.....	61
4.1	Innledning – hva skal vi undersøke?.....	61
4.2	Andeler som har fullført en høyere utdanning innen de er 30 år	62
4.2.1	Kombinert effekt av mors og fars utdanning.....	63
4.2.2	Foreldrenes ”horisontale” posisjon.....	64
4.2.3	Andeler som har fullført høyere utdanning i 1995 og 2002 – oppsummerende kommentarer.....	66
4.3	Andeler av 19–24 åringer som er i gang med en høyere utdanning.....	67
4.3.1	Bakgrunnen for resultatene.....	70
4.4	Avsluttende kommentarer – sosial bakgrunn.....	71
5	Geografisk fordeling	72
5.1	Innledning	72
5.2	Lærestedets beliggenhet	72
5.2.1	Fordeling på fylker	73
5.3	Regionale forskjeller i utviklingen – hjemstedsfylke, lærestedsfylke og demografiske forhold	74
5.3.1	Flytting mellom fylker i forbindelse med studier.....	74
5.3.2	Variierer utviklingen i studiefrekvensen mellom regioner?	79
5.3.3	Foreldregenerasjonens utdanningsnivå og geografiske forskjeller i studietilbøyelighet.....	84
5.4	Demografisk utvikling og regionale forskjeller	84
5.5	Sammenfatning	86
6	To læresteder uten økning i tallet på nye studenter – Universitetet i Oslo og Høgskolen i Nesna	88
6.1	Om Universitetet i Oslo	88
6.2	Høgskolen i Nesna	94
6.3	Oppsummering – Universitetet i Oslo og Høgskolen i Nesna.....	97
	Referanser	99
	Vedlegg	102
	Vedlegg 1. Læresteder og forkortelser.....	102
	Vedlegg 2. Figurer	105
	Vedlegg 3. Tabeller.....	111

Sammendrag

I løpet av de siste 10–15 årene har det vært en stor vekst i rekrutteringen til høyere utdanning. Sammen med denne økningen har det også skjedd endringer når det gjelder søkerens preferanser med hensyn til type lærested og fag. Også rekrutteringen av ulike grupper etter kjønn, alder, bosted og sosialgruppe har endret seg. Det er hvordan slike endringer har manifestert seg blant nye, førstegangsregistrerte studenter, vi kartlegger i denne rapporten.

Totalt økte tallet på nye studenter i perioden 1991–2003 med 23 prosent. Studenttallet for øvrig, når alle nivåer ses under ett, økte med ca. 58 prosent. Den totale økningen i studenttallet kommer altså i stor grad av at flere tar lengre utdanning. I denne rapporten konsentrerer vi oss imidlertid om de studentene som er registrert i høyere utdanning for første gang.

”Kvinnelig høgskolestudent over 25 år med foreldre uten høyere utdanning”

Den typiske representanten for den ”nye” studentgruppen, det vil si den gruppen som i særlig grad står for økningen i nyrekrutteringen til høyere utdanning siste tiår, kan beskrives slik: Kvinne, høgskolestudent, 25 år eller mer, med foreldre som *ikke* har høyere utdanning.

I alt står kvinnene for 80 prosent av veksten i nyrekrutteringen i perioden 1991–2003. Tallet på nye mannlige studenter var stabilt fra 1991 til 1999, men økte svakt fra 1999 til 2003.

Høgskolesektoren og eldre studenter står for økningen

Det er høgskolesektoren som har stått for det aller mest av økningen i tallet på nye studenter i årene 1991–2003, både statlige og private høgskoler. Dette må ses på som en naturlig konsekvens av satsningen på høgskolesektoren som et virkemiddel for å få et desentralisert utdanningssystem og geografisk spredning av utdanningsmulighetene. Veksten i nyrekrutteringen ved høgskolene er imidlertid høyere enn myndighetenes måltall for sektoren skulle tilsi. Dette kan muligens komme av at høgskolene har en betydelig andel (ca. 20 prosent) studenter som ikke er finansiert over departementets grunnbevilgning, det vil si eksternt finansierte studenter.

Tallet på nye studenter i alderen 19–24 år har vært nokså stabilt; det økte fram til 1995, men har siden ligget på et noe lavere nivå, likevel over tallene for 1991. Derimot har tallet på nye studenter som er 25 år eller mer, økt gjennom hele perioden, med en særlig stor økning fra 1999 til 2003. Studentene som var 25 år eller mer, stod for 77 prosent av den totale økningen i tallet på nye studenter i perioden 1991–2003. Blant de ”eldre” var økningen særlig stor for kvinnene.

For universitetene har veksten i tallet på nye studenter vært liten, og universitetet i Oslo skiller seg ut med en nedgang i nyrekrutteringen.

Tendenser til noe mindre sosial skjevhet i rekrutteringen?

Den sosiale bakgrunnen til studentene målt ved foreldrenes utdanningsnivå har endret seg lite i perioden. Den sosiale skjevheten er minst ved de private og statlige høyskolene, og høyest ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene. Slik har det vært i hele perioden. I 1991 var andelen av de nye studentene som hadde foreldre med høyere utdanning (minst én av foreldrene) 38,5 prosent når alle lærestedstyper ses samlet, i 2003 41,9 prosent. Samtidig har foreldregenerasjonens utdanningsnivå økt mye, og forskjellen mellom fordelingen av utdanningsnivået til *foreldregenerasjonen generelt* i befolkningen og tilsvarende fordeling blant *foreldrene til de som var blitt studenter*, var langt større i 1991 enn i 2003. Dette kan isolert sett tyde på en viss sosial utjevning i rekrutteringen til høyere utdanning i perioden, men ytterligere analyser tyder på at dette i så fall bare gjelder de eldste studentene, ikke de yngste.

Når vi sammenlikner studietilbøyeligheten i lys av tall for hele befolkningens studieaktivitet i 1995 og 2002, og konsentrerer oss om aldersgruppen 19–24 år, tyder resultatene på at den sosiale skjevheten i rekruttering innenfor *denne* perioden, og blant disse *yngre* personene, har *økt*.

Samtidig tyder andre data på at tilveksten av nye studenter som er 25 år eller mer, kan ha bidratt til en viss sosial utjevning. Andelen med foreldre med høyere utdanning blant nye studenter i aldersgruppen 25 år eller mer, var i 2003 bare 16 prosent, mot hele 53 prosent av nye studenter som var 19–24 år. Den sosiale skjevheten i rekrutteringen er også noe større blant mannlige enn kvinnelige studenter. Det er tilveksten av nye kvinnelige studenter over 25 år med foreldre uten høyere utdanning, som først og fremst kan sies å bidra til en viss sosial utjevning. Tallene tyder på at realkompetansereformen i 2001 er en viktig årsak til denne utviklingen. Med hensyn til sosial bakgrunn skiller studenter som er tatt opp på grunnlag av realkompetanse, seg svært meget fra mer vanlige studentgrupper som er tatt opp på grunnlag av generell studiekompetanse.

Den geografiske rekrutteringen

Det er fortsatt en sterk tendens til å begynne å studere i eget hjemfylke; nesten halvparten av studentene begynner å studere i hjemfylket, og andelen var stabil i perioden.

Den geografiske rekrutteringen, sett i forhold til hvilket fylke eller landsdel studentene bodde i da de var 16 år, var også nokså stabil i perioden, med unntak av at det var spesielt stor vekst i tallet på nye studenter blant ungdom som kommer fra Sørlandet. Det er ellers vekst i nyrekrutteringen for alle landsdeler, samtidig med at det var en nedgang i ungdomskullenes størrelse i alle landsdeler. Reduksjon i ungdomskullenes størrelse i perioden vi har sett på, var minst for Sørlandet og størst for Nord-Norge. Det siste er en forklaring på at veksten i tallet på nye studenter som kom fra Nord-Norge, også var mindre enn for de andre landsdelene. Det er økt studietilbøyelighet blant ungdom i alle landsdeler, men det er forskjeller mellom landsdeler i utviklingen av studietilbøyeligheten. Studietilbøyeligheten har økt mye blant ungdom fra Nord-Norges, likevel ligger fortsatt den nordligste landsdelen lavest når det

gjelder studietilbøyelighet blant 20-åringene, slik den også gjorde i 1991. I Nord-Norge er imidlertid andelen som begynner å studere senere i livet, for eksempel som 29–30 åring, langt høyere enn i resten av landet.

Ellers peker østlandsfylkene seg ut med en svakere utvikling med hensyn til studietilbøyeligheten blant landsdelens ungdommer sammenliknet med de andre landsdelene, uten at dette kan tilskrives demografiske forhold.

Tap/gevinst av markedsandeler?

Sør-Trøndelag (Trondheim) og Hordaland (Bergen) mottar et økende antall studenter fra andre fylker, men ellers tyder studenttallene generelt ikke på at storbyene og universitetene vinner markedsandeler og at statlige høyskoler, eventuelt i distriktene, taper med hensyn til det å motta nye studenter. Det er vekst i nyrekrutteringen i vår observasjonsperiode (1991–2003) for alle statlige høyskoler med ett unntak, mens det er liten vekst for universitetene totalt, og en nedgang for Universitetet i Oslo. Dette er nødvendigvis ikke en direkte gjenspeiling av søkemønsteret, men representerer fordelingen av dem som har tatt imot tilbud om studieplass.

Endrete preferanser når det gjelder fagfelt, og stor variasjon i karaktergrunnlaget

Det har vært en spesielt stor økning i studenttallene innenfor helse- og sosialfag, og den svake utviklingen når det gjelder rekrutteringen innenfor naturvitenskap/teknologi fortsetter. Det var en økning innenfor naturvitenskap/teknologi fram til 1999/2000, men en nedgang i årene deretter. For hele perioden 1991–2003 sett under ett, har den totale veksten i rekrutteringen innenfor dette fagfeltet har vært liten sammenlignet med andre fagområder. Det fagområdet som likevel kommer svakest ut, er undervisning, hvor det har vært en reduksjon i nyrekrutteringen, og hvor de nye studentene (i 2003) også har lavere karaktersnitt enn nye studenter på andre fagfelt. Fagfeltet undervisning/pedagogikk har likevel hatt en vekst i totaltallet på studenter, noe som trolig kommer av høy forekomst av etter- og videreutdanning innenfor dette fagfeltet.

Generelt finner vi at karakternivået fra videregående opplæring er høyest på universiteter og vitenskapelige høyskoler, men dette varierer mellom fagområdene på de ulike universitetene. Karakternivået fra videregående opplæring varierer spesielt mye blant høyskolestudentene. Av universitetsstudentene har jusstudentene høyest karakterer fra videregående opplæring (2003-studentene), sammen med studenter innenfor helsefag på universitetene. Karakterene fra videregående opplæring blant samfunnsfagstudentene var høyest ved universitetet Oslo, og langt høyere enn blant studenter ved naturvitenskapelige fag ved samme universitet (gjelder nye, unge studenter 2003). Mye tyder derfor på at naturvitenskapelige fag ikke bare mister terreng med hensyn til å tiltrekke seg søkere totalt, men også med hensyn til å tiltrekke seg de med best karakterer fra videregående opplæring.

Kvinnelige studenter har best karakterer fra videregående opplæring

Når det gjelder karakterer fra videregående opplæring, har kvinner (2003-studentene) noe bedre karakterer enn menn, også i matematikk, men kvinner velger på tross av dette sjeldnere

enn menn naturvitenskapelige eller teknologiske fag. Med unntak av naturvitenskap og teknologi er kvinner i flertall på alle de øvrige store fagområdene i 2003, og menn utgjør et lite mindretall på helse- og sosialfag og undervisningsfag. Kvinneandelen på juss har økt spesielt mye i perioden.

Økt antall deltidsstudenter

De fleste nye studentene arbeider ved siden av studiene, og sammenliknet med 1995 og 1999, var andelen økt i 2003. Økningen gjelder først og fremst yngre studenter (19–24 år) som arbeidet 20 timer eller mindre per uke. Andelen som oppgir å være deltidsstudent, er betydelige lavere, rundt 20 prosent totalt i 2003, men også andelen som var deltidsstudenter, var økt i 2003 i forhold til starten av perioden. Denne økningen gjaldt imidlertid først og fremst høskolestudenter som var 25 år eller mer. Av disse var 43 prosent deltidsstudenter i 2003. Blant universitetsstudenter (begge alderskategorier) har andelen som er deltidsstudenter svingt mye i perioden. Blant høskolestudenter i alderen 19–24 år har andelen deltidsstudenter vært lav i hele perioden, og mer stabil, men andelen økte i 2003 til 12 prosent, mot 5–8 prosent tidligere år.

Klarere og høyere ambisjoner

Det er en tendens til at ambisjonene ved studiestart har endret seg noe i perioden, ved at noe flere av begynnerstudentene synes å ha klare studiemål og at noen flere har de lengste utdanningene som mål. Det synes imidlertid fortsatt å være slik at mannlige (nye) studenter har noe høyere ambisjoner enn kvinner, men – sammenliknet med andre data – kan mye tyde på at kvinner noe oftere enn menn oppjusterer sine ambisjoner underveis i studiet.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

I løpet av de siste 10–15 årene har det vært en stor vekst i rekrutteringen til høyere utdanning. Sammen med denne økningen har det også skjedd endringer når det gjelder søkernes preferanser med hensyn til type lærested og fag. Også rekrutteringen av ulike grupper etter kjønn, bosted og sosialgruppe har endret seg. Det er hvordan slike endringer har manifestert seg, vi vil kartlegge i denne rapporten.

Når vi spør ”hvem” de nye studentene er, er det to forhold vi har i tankene med hensyn til betegnelsen ”de nye”. Det ene er at vi i denne rapporten først og fremst vil konsentrere oss om studenter som er *førstegangsregistrert i høyere utdanning*. Vanligvis er det totaltall for studenter eller søkere en ser i statistiske oversikter, der altså studentene på ulike trinn i sine studieløp ses samlet. For å se på endringer over tid og eventuelle nye trender, har vi valgt å se på *nye*, det vil si førstegangsregistrerte, studenter ulike år i perioden 1991–2003.

Det andre vi tenker på med uttrykket ”hvem er de nye studentene”, er at den store økningen i høyere utdanning kan innebære at økningen i studietilbøyelighet *kan* ha vært særlig stor i studentgrupper som tradisjonelt har vært lite representert i høyere utdanning; disse kan i så fall representere ”nye” studentgrupper. I et slikt perspektiv synes vi det er viktig å spesielt fokusere på de *førstegangsregistrerte* studentene. Økningen i studenttallene totalt i de siste 10–15 årene, har både sin bakgrunn i at flere tar lengre utdanning, eventuelt kommer tilbake til høyere utdanning etter år i arbeidslivet, og i økt studietilbøyelighet. Det siste måles ofte ved andel av en aktuell gruppe, for eksempel en aldersgruppe, som tar høyere utdanning.

Eksempler på spørsmål vi stiller, er om det er en økning i studietilbøyeligheten i både yngre og eldre aldersgrupper, eller om de eldre aldersgruppene for eksempel gjør seg mer gjeldende nå enn tidligere blant de nye studentene. Andre spørsmål er om økningen i studietilbøyelighet har funnet sted både blant kvinner og menn, og eventuelt i samme grad. Det samme gjelder spørsmål om sosial og geografisk bakgrunn, har økt studietilbøyelighet totalt medført reduserte geografiske og sosiale forskjeller i studietilbøyelighet? Hvordan har økningen vært for de ulike landsdeler/fylker?

I tillegg til slike spørsmål vil vi fokusere på valg av *fagfelt* (type studium) og valg av *lærested*. Endring i søkemønsteret har medført at enkelte studier/enkelte læresteder har vansker med å fylle studie plassene, mens det er stor rekruttering til og svært høye karakterkrav ved andre studier/læresteder. Mye tyder på at markeds situasjonen for ulike typer læresteder er endret i de senere årene, for eksempel uttrykt ved sviktende søkertall til enkelte statlige høgskoler i distriktene og økende søkertall til universitetene i de største byene. Spørsmål om å ”*tape markedsandeler*” er blitt en del av diskusjonen, et spørsmål som også viser hen til den viktige utdanningspolitiske utfordringen det er å fordele den samlede

utdanningskapasiteten på ulike typer utdanning på en måte som også skal samsvare med de utdanningsøskendes behov og ønsker, og ideelt sett også til arbeidsmarkedets behov.

Av særlig relevans for vår kartlegging i denne rapporten er den politiske målsettingen om like muligheter til å ta høyere utdanning uansett sosial, etnisk eller geografisk bakgrunn. I St. meld. nr. 27 (2001–2002) om kvalitetsreformen i høyere utdanning tas det til orde for en mer intensivt innsats for å nå målet om økt likhet: *”Alle skal ha en lik rett til utdanning, uavhengig av sosial eller etnisk bakgrunn, bosted og kjønn. En lik mulighet for alle til å ta utdanning er en grunnleggende forutsetning for et rettferdig og godt samfunn. Det er også den beste strategien for å utnytte ressursene på den beste måten. En kunnskapsnasjon der hele befolkningen får delta gir det beste resultatet både for demokrati og samfunnsdebatt, for sosiale og kulturelle forhold og for den økonomisk utviklingen.”*

Spesifikke mål som nevnes i meldingen er at det må sikres en jevnere kjønnsfordeling i ulike studieløp, at studietilbøyeligheten blant innvandrere bør øke, og at man har et godt utbygd utdanningstilbud over hele landet som motvirker geografiske skiller. Dette er også spørsmål som tas opp i denne rapporten. Her vil vi som sagt ikke kunne gå lengre enn til 2003, det første året etter kvalitetsreformen ble innført. De dataene vi presenterer her for 2003 (som sammenliknes med tidligere år), bør imidlertid ved en senere anledning kunne sammenliknes med tilsvarende data for 2005, 2007 osv. for å se om en er kommet nærmere målsettingene som er nevnt over.

1.2 Problemstillinger og tidligere studier

Over har vi skissert bakgrunnen for at vi i denne rapporten ønsker å kartlegge hvilke trender vi ser når det gjelder rekrutteringen til høyere utdanning de seneste 10–15 årene. Hvilke utdanningsgrupper er det som i økende grad har deltatt i høyere utdanning, og hva er deres utdanningsvalg? Nedenfor gjør vi nærmere rede for problemstillingene vi ønsker å belyse.

1.2.1 Gamle studenter?

Det er forholdsvis mange ”eldre” studenter ved norske universiteter og høyskoler, og én grunn til dette er at mange utsetter studiestarten to–tre år etter at de er ferdig med videregående opplæring. Dette vises senere i denne rapporten, når vi kartlegger alderen på de nye studentene. Mange kommer også tilbake til utdanning etter kortere eller lengre avbrudd, eller forlenger studieløpet ved å jobbe ved siden av. Det er den første grunnen som er interessant i vår sammenheng, der vi ser på *nye* studenter. Utsettelse av studiestart kan innebære både at en venter til en er rundt 21–22 år med å begynne å studere, men det kan også innebære at en påbegynner høyere utdanning langt senere i livet, etter flere år i yrkeslivet.

Ved universitetene økte andelen studenter over 30 år sterkt fram til 1985, men har i årene 1985–2003 ligget nokså stabilt på vel 20 prosent, med unntak av en topp i 2000 på 25,5 prosent (Vabø og Aamodt 2005). Andelen ”eldre” studenter synes dermed ikke å ha økt i perioden etter 1990 ved universitetene. En grunn til det, kan være at universitetene i liten grad

er berørt av realkompetansereformen i høyere utdanning (Helland og Opheim 2004), som ble innført i 2001 (Ot.prp.nr.58: 1999-2000), mens derimot høgskolene i stor grad er berørt av denne reformen. Realkompetansereformen innebærer at søkere som er 25 år eller mer uten generell studiekompetanse kan få vurdert sin realkompetanse og få opptak i høyere utdanning på bakgrunn av denne. Realkompetansereformen er bare en av flere grunner til at vi forventer at ”eldre” studenter” totalt har utgjort en økende del av de nye studentene. Ønsket om å ta høyere utdanning (og kvalifisere seg til dette) i voksen alder, i noen tilfeller ved desentralisert høgskoleutdanning eller gjennom en kombinasjon av deltidsarbeid og deltidsstudier, er noe som trolig er en viktig side ved norsk høyere utdanning. Vi vil derfor undersøke om slike faktorer ligger bak de økte studenttallene.

Økt antall ”gamle” studenter kan også ha medført en økning i antallet *deltidsstudenter*. Hvor stor betydning deltidsstudentene har for økningen i nyrekrutteringen, vil vi også se nærmere på.

1.2.2 Kjønnforskjeller

Tidligere studier har vist at selv om kvinner nå er i stort flertall i høyere utdanning, velger de fortsatt i stor grad tradisjonelle kvinnedominerte utdanninger innenfor helse- og sosialfag og undervisning. På samme måte er menn fortsatt sterkt overrepresentert innenfor teknologi og realfag (Støren og Arnesen 2003). I denne rapporten vil vi oppdatere informasjonen om kjønnforskjeller i utdanning på enkelte felter.

1.2.3 Fortsatt geografiske skillelinjer i rekrutteringen til høyere utdanning?

Tidligere har det vært betydelige regionale forskjeller i studietilbøyeligheten, og et helt sentralt siktemål i utbyggingen av utdanningskapasiteten har vært å motvirke slike regionale forskjeller. I denne rapporten vil vi foreta en kartlegging av den geografiske fordelingen av rekrutteringen til høyere utdanning, og belyse i hvilken grad man har lyktes med å oppnå en større geografisk likhet i studietilbøyelighet.

Vi ønsker også å studere hvilken betydning bosted har for utdanningsvalg, med hensyn til lærestedets beliggenhet. Tidligere studier har vist at bosted kan ha stor betydning for valget (Roedelé og Aamodt 2001, Opheim 2003). Et spørsmål vi stiller oss, er om denne sammenhengen er blitt svakere.

Opheim (2003) benyttet søkerstatistikk fra Samordna opptak (SO) i 2000 til å undersøke hvilken betydning bosted hadde for valg av utdanning og lærested. Hun fant at den geografiske fordelingen av studieplasser hadde stor betydning for søkernes valg av utdanning og lærested. Mange søkte seg naturlig nok til universitetsfylkene. Søkere bosatt utenfor universitetsfylkene var derfor mer mobile enn søkere bosatt i universitetsfylkene. Hun fant også at sannsynligheten for kun å søke lokalt økte med alderen, særlig for kvinner. Roedelé og Aamodt (2001) fant blant annet at mange studenter hadde en tendens til å velge utdanning i hjemfylket eller i nabofylket.

Helland og Opheim (2004) brukte også SO-data til en kartlegging av søkere som søkte opptak til høyere utdanning på grunnlag av realkompetanse (Helland og Opheim 2004). Denne rapporten viste blant annet at det regionale aspektet var viktig, og at realkompetansestudenter kan kompensere for manglende søkertall til mindre høyskoler i distriktene.

1.2.4 Trender i studieetterspørselen

For å belyse trender i studieetterspørselen vil vi kartlegge utviklingen i rekrutteringen fordelt på type lærested og fagfelt i tillegg til region.

- Hvilke fagfelt begynte studentene på?
- Hvor stor har endringen i studenttallene vært totalt, og hvor stor har økningen/nedgangen vært for ulike typer studier?
- Hvordan er fordelingen mellom universiteter, vitenskapelige høyskoler, statlige høyskoler og private høyskoler?
- Hvordan var den regionale fordelingen, for eksempel med hensyn til høyskoler i distriktene og høyskoler og universiteter i de større byene?

Som et tilleggsspørsmål i tilknytning til valg av type lærested, vil vi kartlegge hvordan studentenes karakterer fra videregående opplæring varierte med type lærested og type studium.

1.2.5 Sosial bakgrunn

Det er et velkjent funn at det er store sosiale skjevheter i rekrutteringen til høyere utdanning. Et spørsmål er i hvilken grad, og eventuelt hvordan, skjevheten kan ha blitt opprettholdt i og med den store økningen i studenttilstrømmingen, en økning som nødvendigvis også må ha kommet fra befolkningsgrupper med lav sosial bakgrunn. Hansen (1999) fant at det ikke hadde skjedd noen sosial utjevning i rekrutteringen til universitetene, men derimot til høyskolesektoren i den perioden hun så på. Hansen så på 23-åringer født i perioden 1962–1973, det vil si at observasjonsperioden gikk fram til 1996. Også Knudsen mfl. (1993) fant reduksjon i den sosiale skjevheten i rekruttering til høyskoler i perioden fra 1980 til 1991, men ikke når det gjaldt universitetsstudier. I denne rapporten vil vi imidlertid se på en senere periode enn de to nevnte studiene.

Aamodt og Stølen (2003) fant også at det fortsatt er meget stor forskjell i studietilbøyelighet etter foreldres utdanningsnivå. Blant 19-åringer var det i 1995 over 80 prosent av dem med en far med høyere grads universitetsutdanning som var i høyere utdanning, mens det var under 20 prosent dersom faren ikke hadde mer enn grunnskoleutdanning. Aamodt og Stølen (2003) viste at de sosiale skjevhetene i rekrutteringen til høyere utdanning var mindre blant dem som var 19 år i 1998 enn den var blant dem som var 19 år i 1990. Det er altså studier som kan tyde på at den sosiale skjevheten i rekrutteringen til høyere utdanning er blitt mindre skjev. Like fullt kan det sies å være et paradoks at skjevhetene ikke er redusert mer, og en kan spørre seg hvordan det kan harmonere med en så stor økning av studentmassen. Viktige forklaringer er trolig (jf. Hansen 1999) at sannsynligheten for å velge høyere utdanning øker i alle sosiale

klasser, og foreldrenes sosiale bakgrunn ligger på et høyere nivå jo lenger fram i tid en går i analysene av den sosiale rekrutteringen.

Et eksempel på at endringer i sosiale forskjeller kan ses på forskjellige måter, finner vi hos (Opheim 2004). I Opheims rapport finner vi blant annet en sammenlikning av deltaking i høyere utdanning fra 1982–2002 blant personer i alderen 19–28 år etter foreldres utdanningsnivå. Tallene viser at andelen i høyere utdanning blant dem med foreldre med høyere utdanning har økt fra 26 til 40 prosent (14 prosentpoengs økning), og blant dem med foreldre med lavest utdanningsnivå økte andelen fra 3 til 8 prosent (5 prosentpoengs økning). Målt i prosentpoeng har økningen vært størst blant dem med foreldre med høyere utdanning. Men den relative økningen i andelen var likevel høyest for gruppen med foreldre med laveste utdanningsnivå (167 prosent, mot 54 prosent).

I denne rapporten skal vi gå litt lenger fram i tid enn det som er gjort i tidligere studier, og dessuten se på hvordan den sosiale rekrutteringen kan samvirke med alder og kjønn.

1.2.6 Innvandrerbakgrunn

Tidligere studier har vist at studietilbøyeligheten har vært betydelig lavere blant innvandrerungdom enn blant etniske nordmenn (Opheim og Støren 2001), men det ble også påvist av Opheim og Støren at om man først hadde fullført videregående opplæring, var det ingen forskjell i studietilbøyelighet mellom ikke-vestlige innvandrere og norsk ungdom. En nyere studie (Støren 2005a) viser at studietilbøyeligheten blant personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har økt svært meget fra 1994 til 2003, det gjelder både etterkommere (annengenerasjon) og førstegenerasjonsinnvandrere. Økningen blant etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn har medført at disse har en vel så høy studietilbøyelighet som etnisk norske ungdommer, når vi ser på aldersgruppen 19–24 år.

Førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn har imidlertid langt lavere studietilbøyelighet enn etnisk norske, når vi ser på andeler av fødselskull. Om en konsentrerer seg om dem som har fullført videregående opplæring, har likevel ungdom med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn høyere overgangsrate til høyere utdanning enn etnisk norsk ungdom, og innvandrerne synes i større grad å bryte sosiale barrierer (Støren 2005a).

Her vil spørsmål om innvandrerbakgrunn kun bli benyttet i forbindelse med at vi belyser geografiske forskjeller i studietilbøyelighet.¹ Når det gjelder mer spesielle analyser av innvandrere, henviser vi til Støren (2005a).

¹ Grunnen er at innvandrernes andel av befolkningen har langt større betydning i Oslo enn i resten av landet.

1.3 Data, definisjoner og metodisk tilnærming

I denne rapporten har vi valgt å se på *studenter* framfor å se på *søkere*. Ut fra noen siktemål, for eksempel spørsmålet om ”nye trender”, kunne søkerdata være mer interessante, siden mange søkere ikke kommer inn på sitt primærønske. Vi har likevel valgt å i hovedsak fokusere på dem som faktisk er blitt studenter, av to grunner:

Data over nye studenter fra Statistisk sentralbyrå (SSB) gir best muligheter for analyse på individnivå. Gjennom slike data vil vi få viktig tilleggsinformasjon (bakgrunnskjenne tegn) om individene (se nedenfor) som søkerdata fra Samordna opptak (SO) ikke kan gi. De vil dessuten (i all hovedsak) gi god sammenliknbarhet over tid for ulike typer studier. Den andre grunnen er at det kan være mer interessant å se på dem som faktisk er blitt studenter enn å se på søkerne. Mange søkere faller fra i søknadsprosessen (Skjersli og Støren 1999), blant annet fordi det er en del som søker høyere utdanning uten å ha noe klart formål med å studere eller noe klart mål med hva de skal studere. Søkerdata fra SO vil imidlertid i noen grad bli trukket inn som sammenlikningsgrunnlag (se kapittel 3 og 6).

Hoveddatasettet vi skal benytte i denne rapporten omfatter samtlige nye studenter i 1991, 1995, 1999 og 2003, i alt 154 527 studenter. Nye studenter er personer som er registrert (av SSB) i høyere utdanning for første gang, dette innbefatter også studenter som er registrert som utenlandsstudenter i Lånekassa.² En ny student et år er definert som en person som på en eller annen måte er registrert for første gang i utdanningsstatistikken i perioden 1. oktober dette året til 30. september året etter.

Datasettet er et omfattende og rikholdig datasett som omfatter et bredt spekter av opplysninger om de nye studentene; kjønn, alder, hjemsted da de var 16 år, foreldrenes utdanningsnivå og yrke, innvandringsbakgrunn, karakterer fra videregående skole (siste kull), arbeidsmarkedstilknytning (tre siste kull). Når det gjelder studiet, har vi opplysninger om hva som er opptaksgrunnlag (studiekompetanse eller realkompetanse), hvilket studium de har påbegynt og ved hvilket lærested, hva som er deres endelige studiemål og om de studerer på heltid eller deltid.

I tillegg til dette datamaterialet vil vi benytte to datasett som omfatter hele befolkningen og som har opplysninger om høyeste fullførte utdanning og igangværende utdanning i 1995 og 2002, foreldres utdanning samt opplysninger om forskjellige individkjenne tegn. Disse datasettene vil vi bruke til å analysere forskjeller i studietilbøyeligheter i ulike befolkningsgrupper.

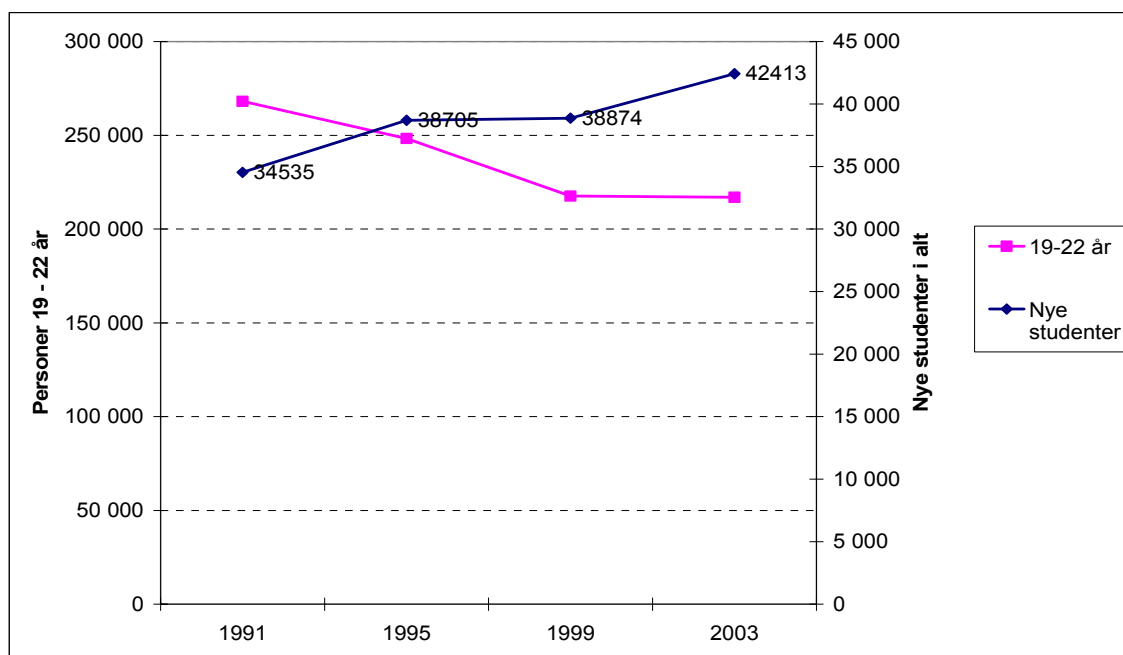
² Studenter som er født i utlandet, som er førstegangsregistrert som student i Norge og som har påbegynt en utdanning på høyere grads nivå (i Norge) som krever fullført lavere grads utdanning, er ikke med i analysene.

1.4 Rapportens oppbygging

I kapittel 2 foretar vi først en kartlegging av hvem de nye studentene er, med hensyn til type lærested de begynner ved, kjønn, alder, sosial bakgrunn, bosted, innvandrerbakgrunn, heltid/deltid og arbeidsmarkedstilknytning. I kapittel 3 går vi nærmere inn på de nye studentenes utdanningsvalg med hensyn til type lærested og studium, og vi ser på deres utdanningsmål, og karakterer fra videregående opplæring. I dette kapitlet ser vi også på studievalg blant kvinner og menn. Hovedsaken også i dette kapitlet er å belyse mulige endringer over tid. I kapittel 4 går vi tilbake til spørsmålet om sosial bakgrunn, og går nærmere inn på spørsmålet om det har skjedd noen utvikling mot større sosial likhet i rekrutteringen til høyere utdanning de senere årene. I kapittel 5 fordyper vi oss i regionale forskjeller med hensyn til utviklingen i nyrekrutteringen. I kapittel 6 ser vi nærmere på utviklingen i studenttallene for to læresteder med avvikende utvikling med hensyn til rekrutteringen, det største lærestedet samt et lite lærested.

2 Hvem er de nye studentene?

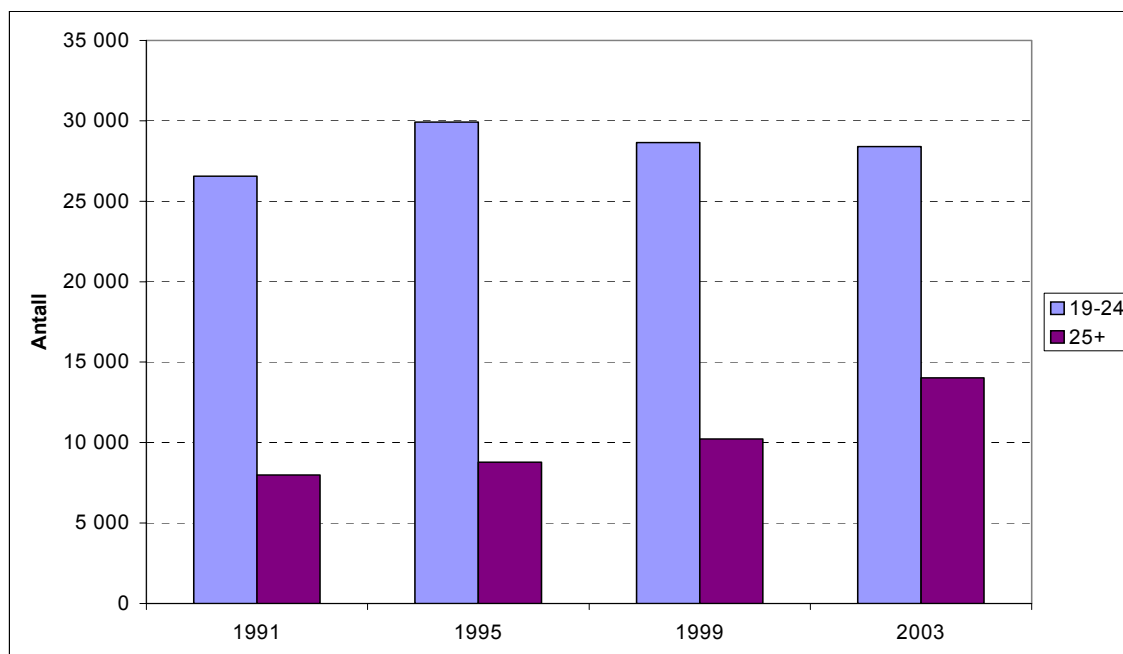
I dette kapitlet vil vi se på hvilke endringer i sammensetningen av de nye studentkullene som kan ha funnet sted i den perioden vi ser på. Tallet på nye studenter økte med 23 prosent i vår observasjonsperiode, fra 34 535 til 42 413 (figur 2.1). Tallet på nye studenter har økt relativt sett mindre enn studentmassen totalt i perioden. Fra 1990 til 2003 økte det totale tallet på studenter med vel 58 prosent (fra 132 359 til 209 759, Kilde: SSB 2005). Dette innebærer at mye av økningen i studenttallet totalt kommer av at flere tar lengre utdanning, hvorav mange kommer tilbake til høyere utdanning etter avbrudd. Her skal vi imidlertid konsentrere oss om de nye, førstegangsregistrerte studentene.

Figur 2.1 *Antall nye studenter hver høst. 1991–2003 og personer i aldergruppen 19–22 år samme periode*

Figur 2.1 viser både tall for nye studenter hvert av årene i vår observasjonsperiode (høyre akse), samt tall for størrelsen på ungdomskullene i alderen 19–22 år (venstre akse). Figuren viser at i en periode med synkende ungdomskull, har tallet på nye studenter steget.

Det har imidlertid vært en særlig stor økning i tallet på nye studenter som er 25 år eller mer (figur 2.2). I absolutte tall er det først og fremst i aldersgruppen 25 år eller mer at det har vært en økning i tilstrømningen til høyere utdanning, og det har vært en stabilitet etter 1995 i antallet nye studenter som er under 25 år.

Figur 2.2 Antall nye studenter etter aldersgruppe

Studietilbøyeligheten har likevel klart økt også blant personer under 25, om vi ser tallene på nye studenter i denne aldersgruppen i forhold til befolkningsdata for personer under 25 år (se figur V.8 i vedlegg 2). Tallet på personer som er 30–40 år, har imidlertid økt (figur V.8 i vedlegg 3).

Like fullt er økningen i tallet på nye studenter som var 25 år eller mer slående; det økte med 76 prosent fra 1991 til 2003. Dette utgjorde hele 77 prosent av veksten gjennom observasjonsperioden. Tilleggsanalyser viser at tallet på nye *kvinnelige* studenter i denne aldersgruppen økte med 91 prosent gjennom perioden, tilsvarende tall blant mennene var 56 prosent.

Særlig ser vi det skjedde en økning i tallet på ”eldre” begynnerstudenter fra 1999 til 2003. Dette var høyst sannsynlig et resultat av realkompetansereformen som ble innført i 2001 og som har gjort det mulig for personer 25 år eller eldre å bli vurdert med sikte på å få realkompetanse og begynne å studere selv om de ikke har generell studiekompetanse. Samtidig ser vi at andelen eldre studenter også økte tidligere år.

2.1 Stor vekst ved høyskolene

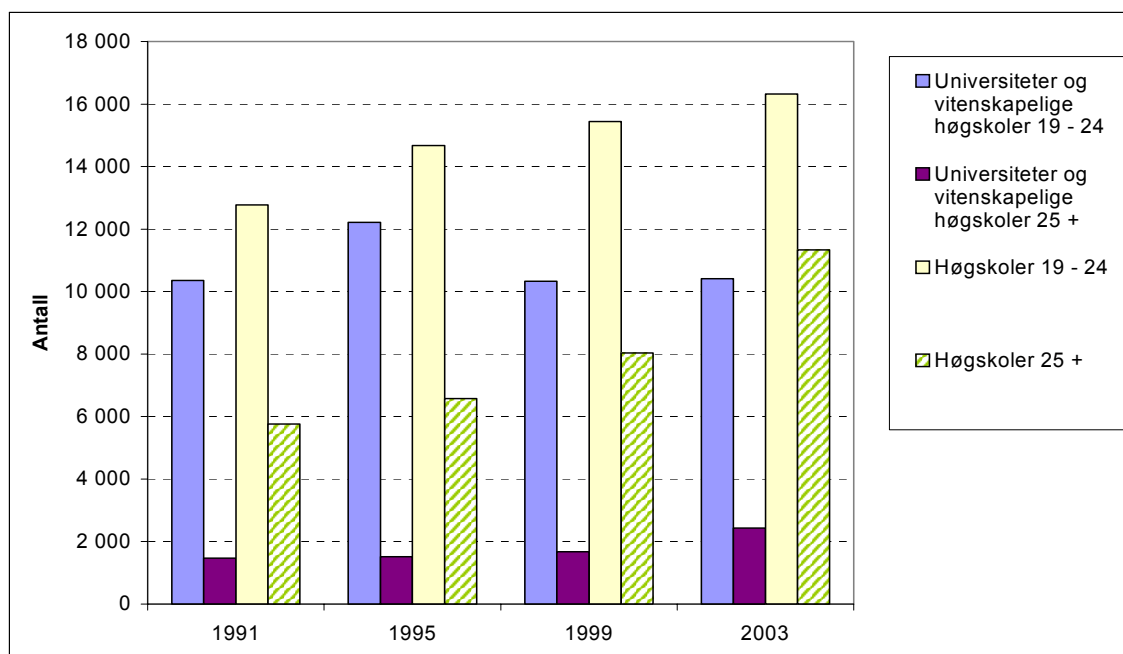
Veksten i nyrekrutteringen har vært svært ulik for de ulike typene av læresteder, jf. tabell 2.1. Tabell 2.1 viser at den økte rekrutteringen av nye studenter nesten i sin helhet har kommet i høyskolesektoren. Det har det vært en bevist politikk å prioritere utbyggingen av høyskolesektoren (se måltallene i figur V.1, V.2 og V.3 i vedlegg 2). Den store økningen i studenttallene ved høyskolene i forhold til ved universitetene, kan derfor i stor grad sies å være en utvikling som er politisk styrt. Slik sett behøver ikke tallene nødvendigvis å gjenspeile endringer i de utdanningssøkendes preferanser.

Tabell 2.1 Tallet på nye studenter etter type lærested, * 1991–2003

	1991	1995	1999	2003
Statlige høgschooler	13633	17081	18595	20871
Private høgschooler	4900	4172	4881	6787
Vitenskapelige høgschooler	589	730	731	1011
Universiteter	11247	12999	11278	11839
Utlandet	.	1431	1662	1805
Ukjent	4166	2292	1727	100
Sum	34535	38705	38874	42413

* Se vedlegg 1 for oversikt over læresteder innenfor de ulike kategoriene.

Det er også høgschoolene som har mottatt særlig stor del av veksten i antall nye studenter som er 25 år eller mer, jf. figur 2.3.

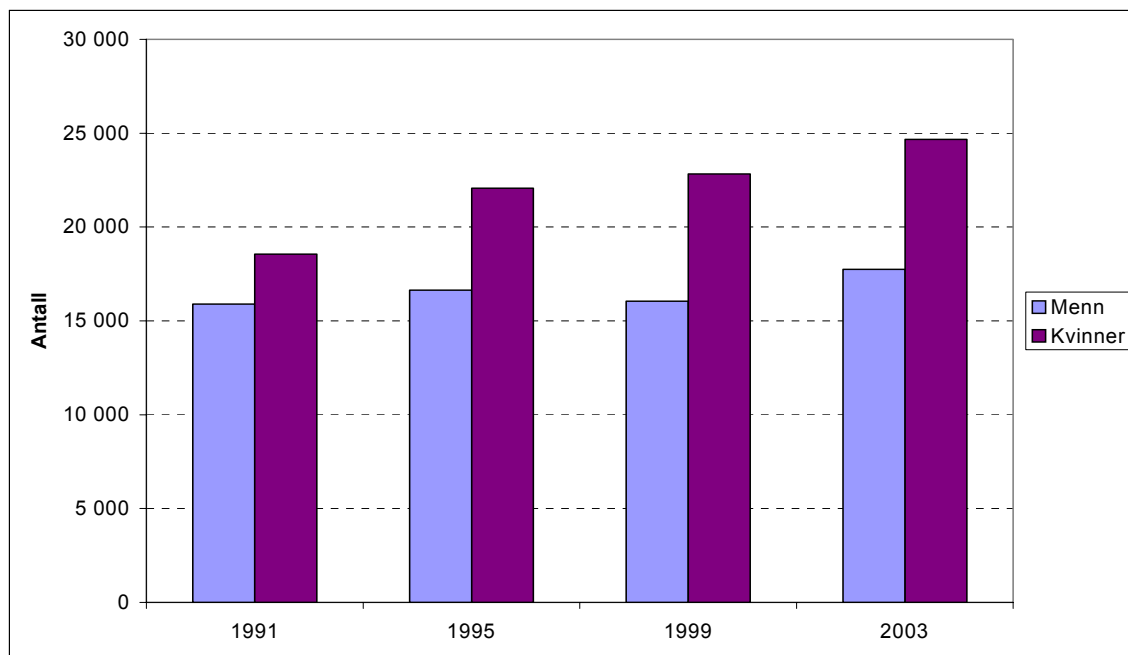

Figur 2.3 Antall nye studenter etter lærestedstype og aldersgruppe

Særlig stor var økningen i tilstrømmingen av nye studenter som er 25 år eller mer ved høgschoolene fra 1999 til 2003 (som nevnt, i stor grad som en følge av realkompetansereformen). Vi ser imidlertid at i siste periode var det en økning i tallet på ”eldre” nye studenter også ved universiteter og vitenskapelige høgschooler, selv om disse har mottatt nokså få studenter med realkompetanse (Helland og Opheim 2004).

2.2 Klart størst vekst for kvinner

Selv om kvinner allerede på midten av 80-tallet var i flertall i høyere utdanning, viser figur 2.4 viser at det hovedsakelig fortsatt er økt tilstrømning av kvinner som forklarer økningen i rekrutteringen av nye studenter. Tallet på kvinner som har begynt å studere, økte med 33 prosent i perioden. Når det gjelder menn, var tallet på nye studenter på samme nivå gjennom hele 90-tallet, men i 2003 ser vi at det var en viss økning i tallet på nye studenter også for mennene.

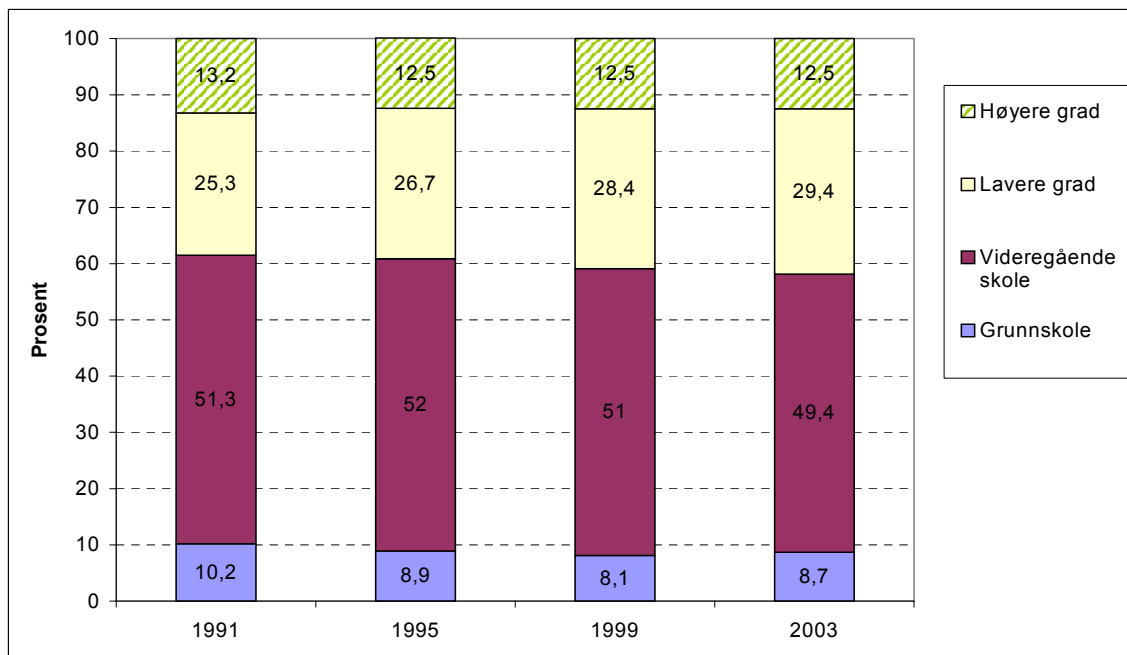
Figur 2.4 Antall nye mannlige og kvinnelige studenter

Vi kan altså så langt slå fast at økningen i tilstrømningen av nye studenter i årene 1991–2003 i meget stor grad kom av at det er utdanningsøkende som er langt eldre enn den typiske begynnerstudenten som i økende grad har begynt i høyere utdanning, og at dette i meget stor grad gjelder kvinner, og at disse nye studentene først og fremst går til høyskolene.

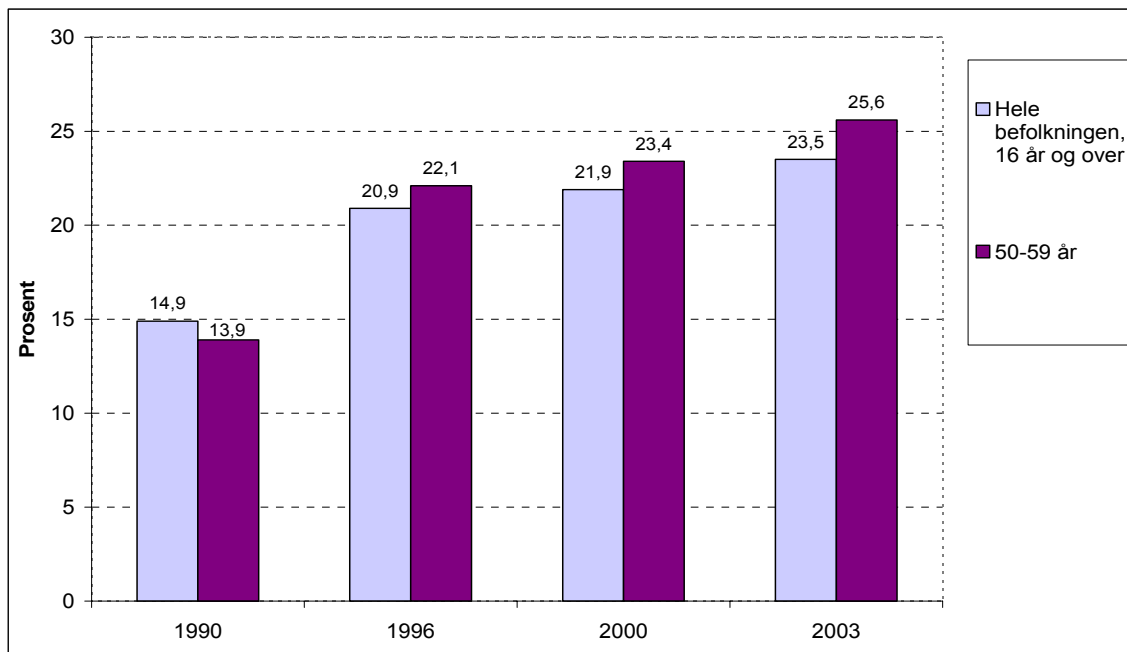
2.3 Foreldrenes utdanningsnivå

Sammensetningen av studentmassen etter foreldres utdanningsnivå er som ventet fortsatt skjev (figur 2.5), om en sammenlikner med befolkningens utdanningsnivå (figur 2.6). Figur 2.5 viser hvordan de nye studentene fordeler seg etter foreldrenes utdanningsnivå i perioden 1991–2003. Vi ser at andelen av studentene som hadde foreldre med høyere utdanning, var 38,5 prosent i 1991, når høyere og lavere grads utdanning slås sammen, og andelen var svakt høyere i 2003, nemlig 41,9 prosent. Andelen er betydelig høyere enn tilsvarende tall for hele befolkningen, som var 23,5 prosent i 2003, jf. figur 2.6. Når det gjelder foreldre med utdanning på videregående skoles nivå, bør det legges til at disse ikke nødvendigvis hadde

fullført treårig videregående opplæring, siden de yrkesfaglige utdanningene på videregående skoles nivå ofte var 2-årige (eller mindre) for foreldregenerasjonen.

Figur 2.5 Nye studenter etter utdanningsnivået til den av foreldrene som hadde høyest fullført utdanning. Prosent

Figur 2.6 Andel av befolkningen med høyere utdanning 1990–2003.³

³ Vi har ikke funnet tall for 1991 når det gjelder befolkningen generelt eller foreldregenerasjonen, og har derfor valgt tall for 1990. Forskjellen mellom de to årene (1990 og 1991) er høyst sannsynlig minimal. Kilde for figur 2.6 er data publisert av SSB, nærmere bestemt på følgende nettsteder: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/>, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9750/2-1t.txt; <http://www.ssb.no/emner/04/01/utniv/arkiv/tab-2001-12-13-03.html>, <http://www.ssb.no/emner/04/01/utniv/arkiv/tab-2004-09-23-03.html>.

I figur 2.6 ser vi hvordan befolkningens – og foreldregenerasjonens – utdanningsnivå har endret seg i den perioden som vi har undersøkt med hensyn til bakgrunnen til de nye studentene. I tillegg til å vise tall for hele befolkningen over 16 år, presenterer figur 2.6 også tall for den mest typiske aldergruppen for studentenes foreldre (50–59 år). Mens 14 prosent av denne gruppen hadde høyere utdanning i 1990, var andelen nær 26 prosent i 2003, altså nesten en fordobling. Uansett er andelen med høyere utdanning i foreldregenerasjonen generelt langt lavere enn blant foreldrene til dem som er blitt studenter; ungdom med foreldre med høyere utdanning er altså klart overrepresentert blant studentene i hele perioden. Likevel er forskjellen redusert i retning av mindre sosial skjevhet blant studentene. I 1990 hadde 14 prosent av foreldregenerasjonen høyere utdanning mot ca. 38,5 prosent av foreldrene til studentene (i 1991), i 2003 var de tilsvarende tallene 25,6 mot 41,9 prosent.

I og med at det er en langt større andel av foreldregenerasjonen som har høyere utdanning i 2003 enn det var i 1991, må en vente å finne resultater som i figur 2.5, nemlig at andelen av studentene som har foreldre med høyere utdanning, øker. Tallene i figur 2.5 tyder på, når en ser dem i forhold til figur 2.6, at den sosiale skjevheten i rekruttering til høyere utdanning er blitt noe redusert i perioden. Dette samsvarer i så fall med tendenser vi omtalte innledningsvis (se avsnitt 1.2.6). I og med at foreldregenerasjonens utdanningsnivå endrer seg, kan eventuelle endringer i den sosiale rekrutteringen best belyses ved å undersøke studietilbøyeligheten på ulike tidspunkter i lys av tall for hele befolkningen, der vi kan kontrollere for endringer i befolkningens (foreldregenerasjons) utdanningsnivå. Dette skal vi se nærmere på i kapittel 4. Vi forventer å finne at den sosiale rekrutteringen er blitt noen mindre skjev enn tidligere, til tross for at en rekke studier både i Norge og internasjonalt, som omtalt innledningsvis (avsnitt 1.2.5), viser at de sosiale skjevhetene i rekrutteringen til høyere utdanning stort sett har bestått (Opheim 2004, Aamodt og Stølen 2003, Hansen 1999, Shavit og Blossfeld 1993).

2.3.1 Realkompetansestudenter

Av figur 2.5 så vi at det var en svak økning fra 1999 til 2003 i andelen av studentene som hadde foreldre med kun grunnskoleutdanning (fra 8,1 til 8,7 prosent). Her kan realkompetansereformen ha spilt inn (se nedenfor). Totalt fra 1991 til 2003 var det likevel en liten nedgang i andelen av studentene som hadde foreldre med grunnskoleutdanning som høyeste utdanningsnivå (fra 10,2 til 8,7 prosent, jf. figur 2.5). Dette tilsier imidlertid ikke at det ble en økt skjevhet i rekrutteringen til høyere utdanning. Andelen av befolkningen (foreldregenerasjonen) som kun hadde grunnskoleutdanning, ble sterkt redusert i perioden. Av befolkningen over 16 år i 1990 hadde 32,5 prosent grunnskoleutdanning som høyeste utdanning, mot bare 19,5 prosent i 2003.⁴ Reelt sett var det derfor en økning i andelen av personer med foreldre med grunnskoleutdanning som begynte i høyere utdanning. Bakgrunnen for dette resonnetet er at det var en liten økning i antallet studenter med foreldre med grunnskoleutdanning, mens det faktisk totalt sett var en kraftig nedgang i antallet med kun grunnskoleutdanning blant dem som representerer foreldregenerasjonen.

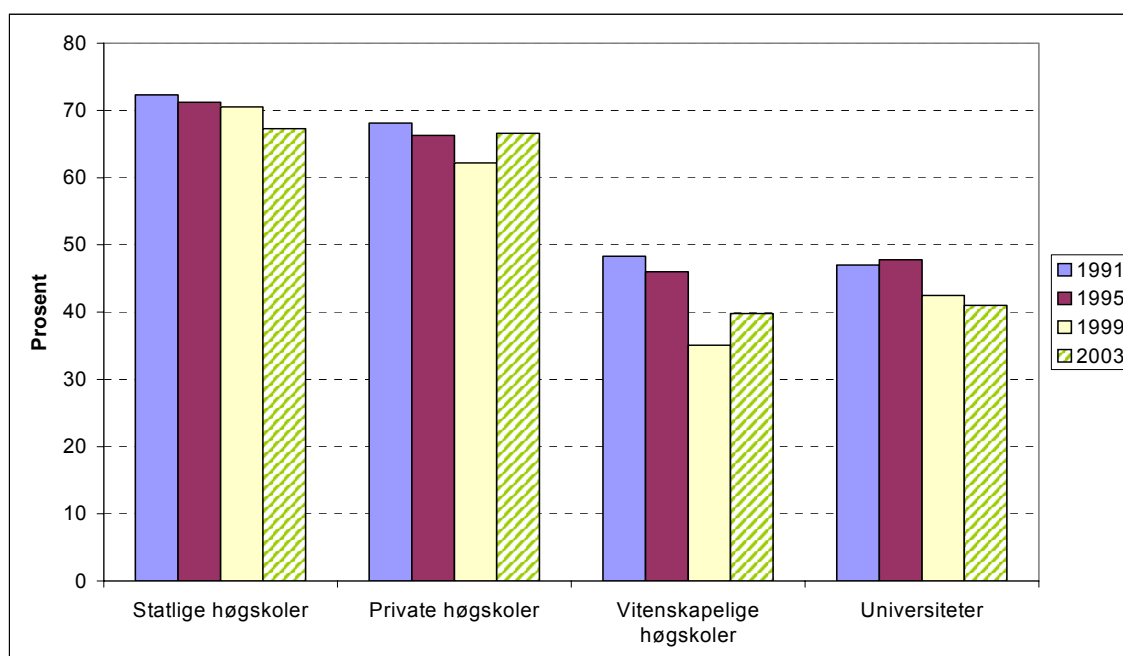
⁴ Kilde: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken>.

Det er grunn til å tro at realkompetansereformen har spilt en rolle. I vårt materiale har vi også opplysninger om hvem av de nye studentene som ble tatt opp på grunnlag av realkompetanse. Tilleggsanalyser viser at andelen med foreldre uten høyere utdanning var langt høyere blant dem som ble tatt opp på grunnlag av realkompetanse, enn blant dem som ble tatt opp på grunnlag av studiekompetanse. Tilsvarende er vist i Helland (2005).

Realkompetansestudentene og studenter med generell studiekompetanse er svært ulikt sosialt fordelt. Vi skal for øvrig komme tilbake til spørsmålet om realkompetansestudenter i omtalen av regionale/fylkesvise forskjeller senere i dette kapitlet.

2.3.2 Har type institusjon betydning for den sosiale rekrutteringen?

Som omtalt innledningsvis (se avnitt 1.2.5) har tidligere studier tydet på at det er i høgskolesektoren det har vært tendenser til sosial utjevning i rekrutteringen. For å se om vi finner en slik tendens i vårt datamateriale, har vi i figur 2.7 vist andelen studenter ved ulike typer læresteder som hadde foreldre *uten* høyere utdanning.

Figur 2.7 Prosentandel av nye studenter med foreldre uten høyere utdanning etter lærestedstype

Figur 2.7 viser at andelen med foreldre uten høyere utdanning er høyest i de statlige og private høyskolene. Imidlertid viser figuren at det både for universiteter og statlige høyskoler har vært en nedgang i andelen studenter med foreldre uten høyere utdanning, og nedgangen har vært omtrent like stor for begge typer institusjoner. Dette skyldes, som vi har omtalt tidligere, at andelen uten høyere utdanning er redusert i foreldregenerasjonen. Like fullt tyder denne figuren isolert sett ikke på at det har vært en spesiell utjevning i høyskolesektoren. Et unntak er private høyskoler, der vi ser en relativt betydelig økning i andelen studenter med foreldre uten høyere utdanning i den siste perioden. Økningen i antall studenter ved private

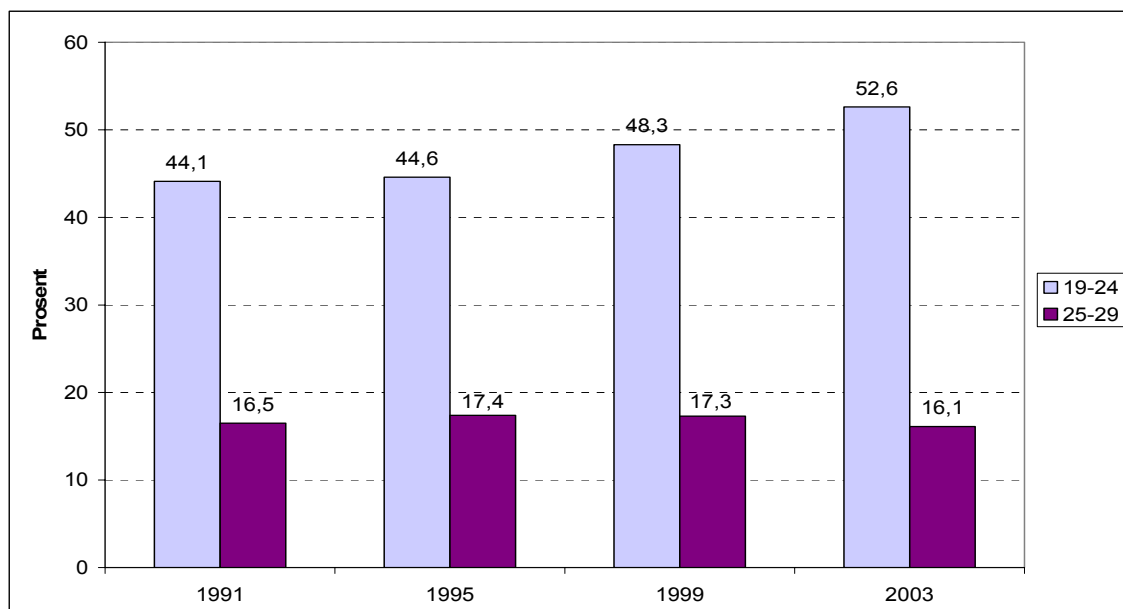
høgskoler (jf. tabell 2.1) har dermed i noen grad medvirket til at de sosiale skjevhetene i rekrutteringen til høyere utdanning er blitt redusert.

Et annet spesielt forhold ved tallene i figur 2.7 er at andelen med foreldre uten høyere utdanning var spesielt lav i 1999 både blant nye studenter ved vitenskapelige og private høgskoler. Dette var et tidspunkt med gunstige arbeidsmarkedsforhold. Tallene kan ha en helt tilfeldig årsak, men en mulig tolkning kan også være at disse gruppene var mer påvirket av arbeidsmarkedsforholdene enn andre; det vil si at aktuelle rekrutter til disse lærestedene *uten* foreldre med høyere utdanning i større grad enn andre valgte bort høyere utdanning i en situasjon da det var lett å få jobb. Uten nærmere analyser er imidlertid dette bare en antakelse, som eventuelt bør studeres nærmere blant annet med tanke på mulige årsaker.

Selv om vi ut fra figur 2.7 ikke kan se at det nettopp for høgskolene (de statlige høgskolene) har skjedd noen sosial utjevning, kan likevel de statlige høgskolenes økende andel av det totale antall studenter ha medvirket til (en viss) sosial utjevning. Grunnen til det er den sosiale skjevheten i rekruttering tross alt er *minst* på høgskolene, gjennom hele perioden, og høgskolestudentenes store og økende antall kan slik ha medvirket til en viss sosial utjevning for studentmassen totalt. Vi viser da igjen til figurene 2.5 og 2.6, som viser at foreldregenerasjonens utdanningsnivå har økt kraftig, og at forskjellen mellom fordelingen av utdanningsnivået til foreldregenerasjonen *generelt* og tilsvarende fordeling blant foreldrene til *studentene*, var langt større i 1991 enn i 2003.

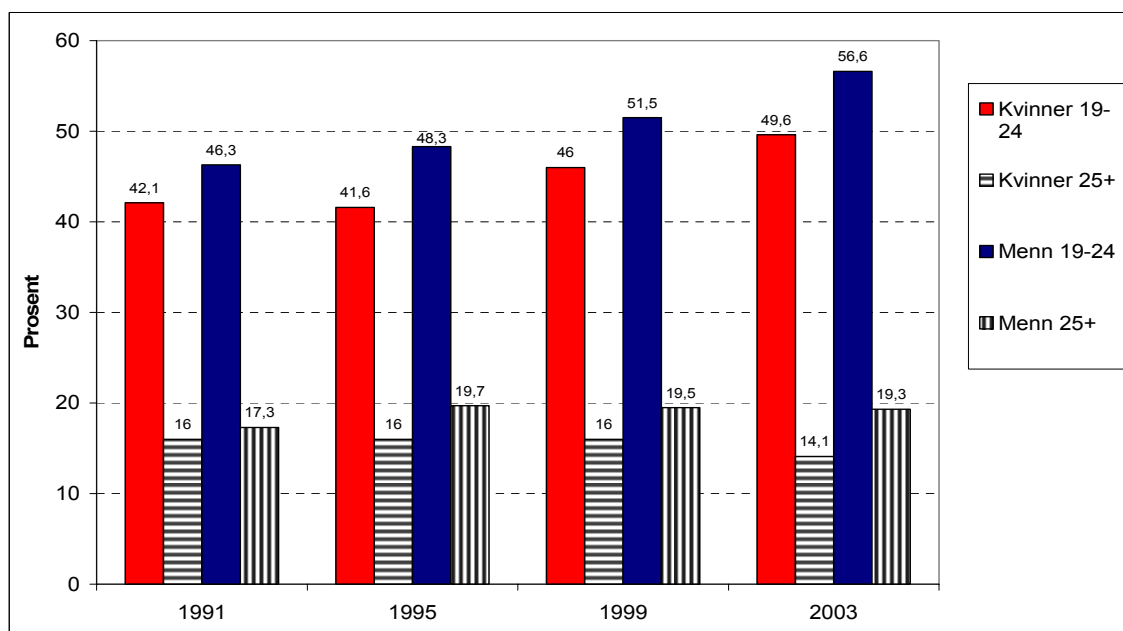
2.3.3 "Voksne" studenter kom fra "arbeiderklassen"

Figur 2.8 viser at det var en meget sterk sammenheng mellom alder ved studiestart og sosial bakgrunn. Andelen som har foreldre med høyere utdanning, er langt høyere i aldersgruppen 19–24 år enn blant de eldre begynnerstudentene. I den yngste aldersgruppen var andelen økende, og i 2003 hadde over halvparten foreldre med høyere utdanning. I den eldste aldersgruppen, derimot, var andelen avtagende, og i 2003 hadde bare 16 prosent av de nye studentene i denne gruppen foreldre med høyere utdanning.

Figur 2.8 Prosentandel av nye studenter som har foreldre med høyere utdanning (minst en av foreldrene), etter aldersgruppe

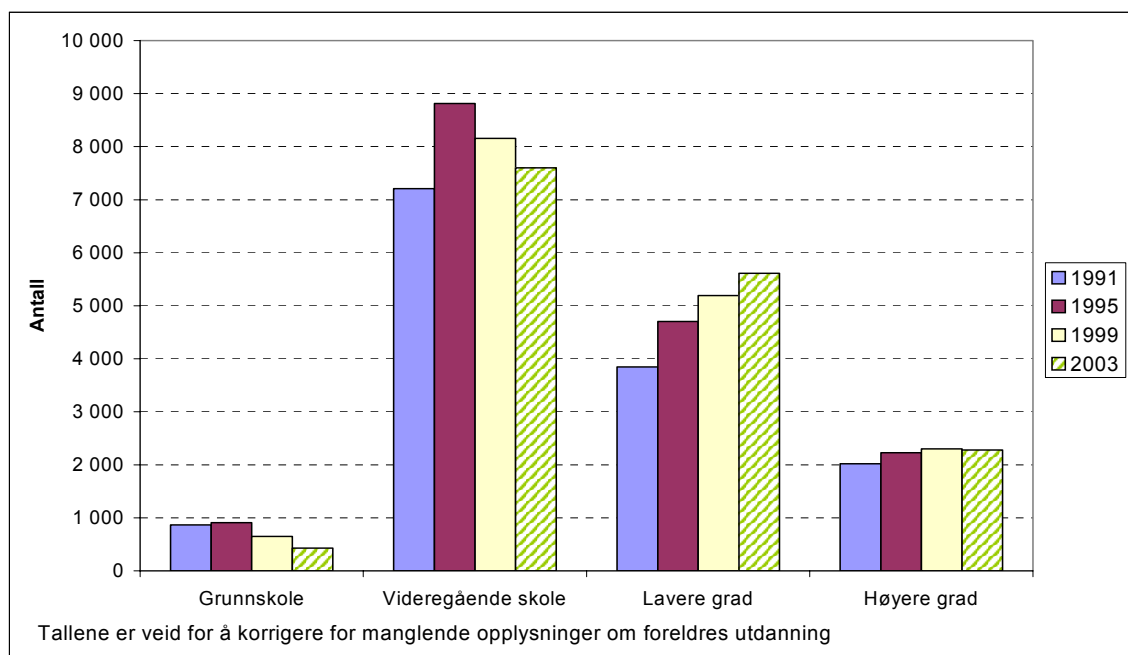
At de yngre studentene oftere enn de eldre studentene har foreldre med høyere utdanning, er naturlig ut fra at utdanningsnivået er høyere i den yngre foreldregenerasjonen enn i den eldre foreldregenerasjonen. Like fullt er forskjellene vi ser i figur 2.8 slående. Det er tydelig at nyrekrutteringen av eldre studenter i langt større grad kommer fra lavere sosiale lag enn rekrutteringen av studenter i yngre aldersgrupper, det vil si i aldersgrupper som er mer typiske for nybegynnerstudenter. Tilstrømmingen av eldre studenter representerer en utjevning av den sosiale skjevheten i rekruttering til høyere utdanning. Dette gjelder både menn og kvinner, men i aller størst grad kvinner, jf. figurene 2.9–2.13.

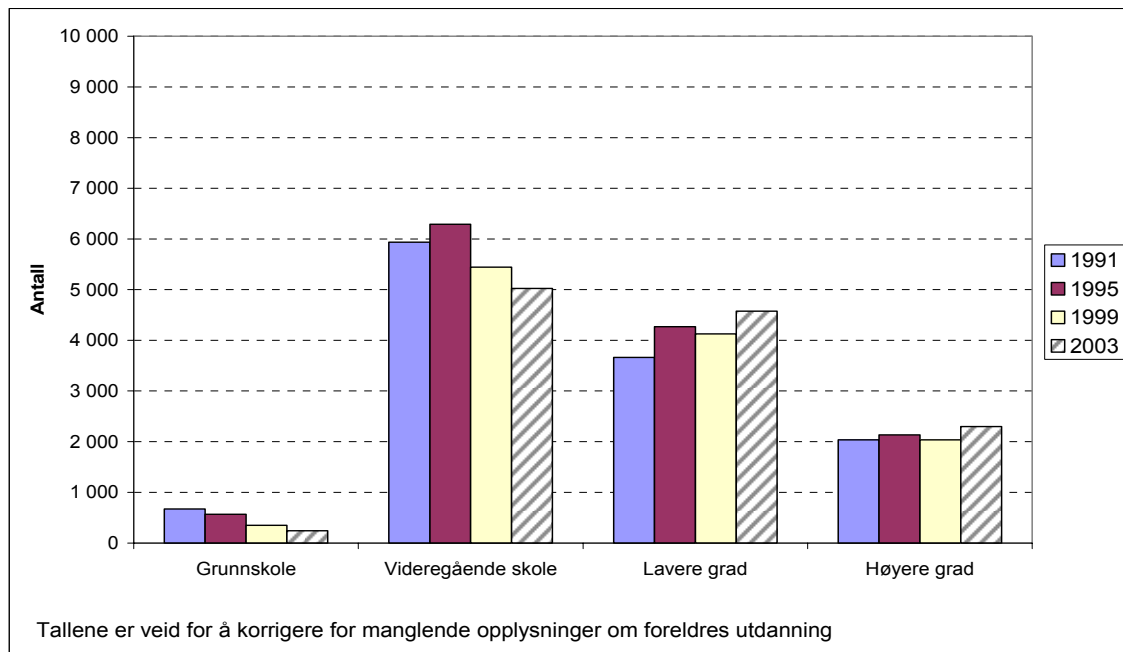
Figur 2.9 Prosentandel av nye kvinnelige og mannlige studenter som har foreldre med høyere utdanning (minst en av foreldrene), etter aldersgruppe

Figur 2.9 viser at andelen av de nye studentene i de *ynge*ste aldersgruppene som har foreldre med høy utdanning, har økt i perioden både blant menn og kvinner, men mest blant menn. Andelen av studentene som har foreldre med høy utdanning er dessuten høyest blant menn i hele perioden. Det er altså ikke det økte antallet kvinnelige studenter som har medført at den sosialt skjeve rekrutteringen til høyere utdanning stort sett er opprettholdt, snarere virker kvinnenenes inntog i motsatt retning. Det ser vi ikke minst når vi ser på nye studenter i aldersgruppen 25 år eller mer. Blant disse er andelen som har foreldre med høy utdanning lave både blant menn og kvinner, men klart lavest blant kvinnene, og andelen med foreldre med høy utdanning av de nye kvinnelige eldre studentene, synker noe i 2003; høyst sannsynlig som følge av realkompetansereformen.

Figur 2.10 (yngre kvinner) og figur 2.11 (yngre menn) viser også et noe ulikt mønster blant henholdsvis de nye kvinnelige og mannlige studentene, både etter foreldres utdanningsnivå generelt, og med hensyn til hvor den økte rekrutteringen har vært. For det første er det et langt større antall nye kvinnelige enn mannlige studenter som er rekruttert fra grupper der foreldrene har utdanning på videregående skoles nivå (figur 2.10 og 2.11). Også blant dem med foreldre med høyere utdanning på lavere grads nivå, har det vært en langt større økning i studenttallet blant kvinnene enn mennene.

Figur 2.10 Antall nye kvinnelige studenter i aldersgruppen 19–24 år, etter foreldres utdanningsnivå

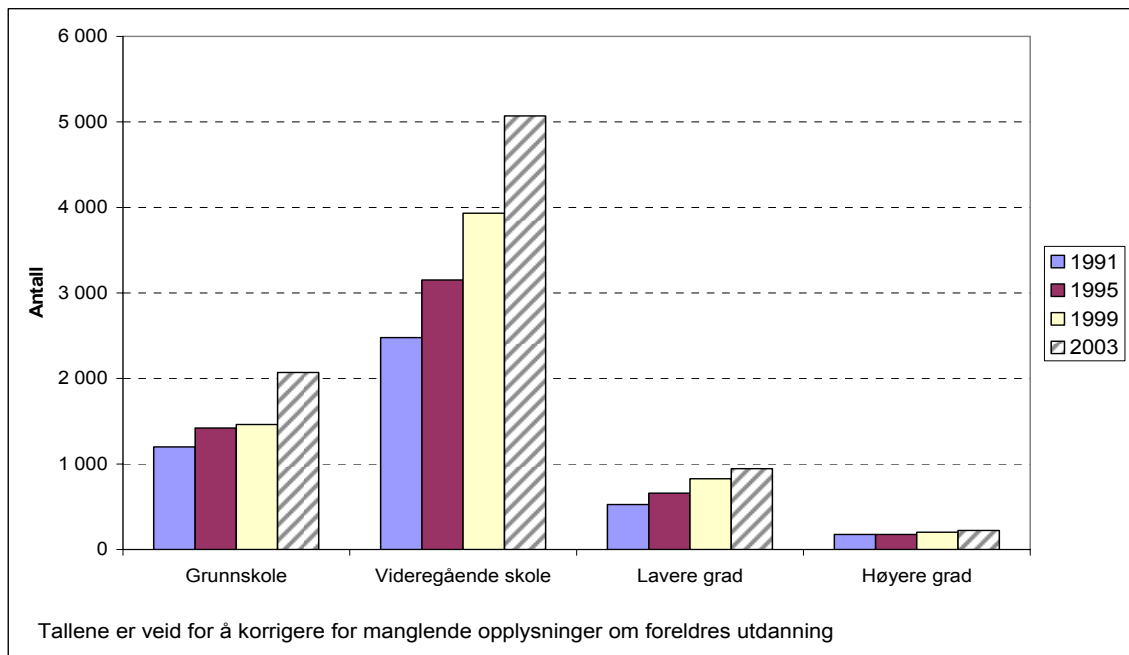

Figur 2.11 *Antall nye mannlige studenter i aldersgruppen 19–24 år, etter foreldres utdanningsnivå*

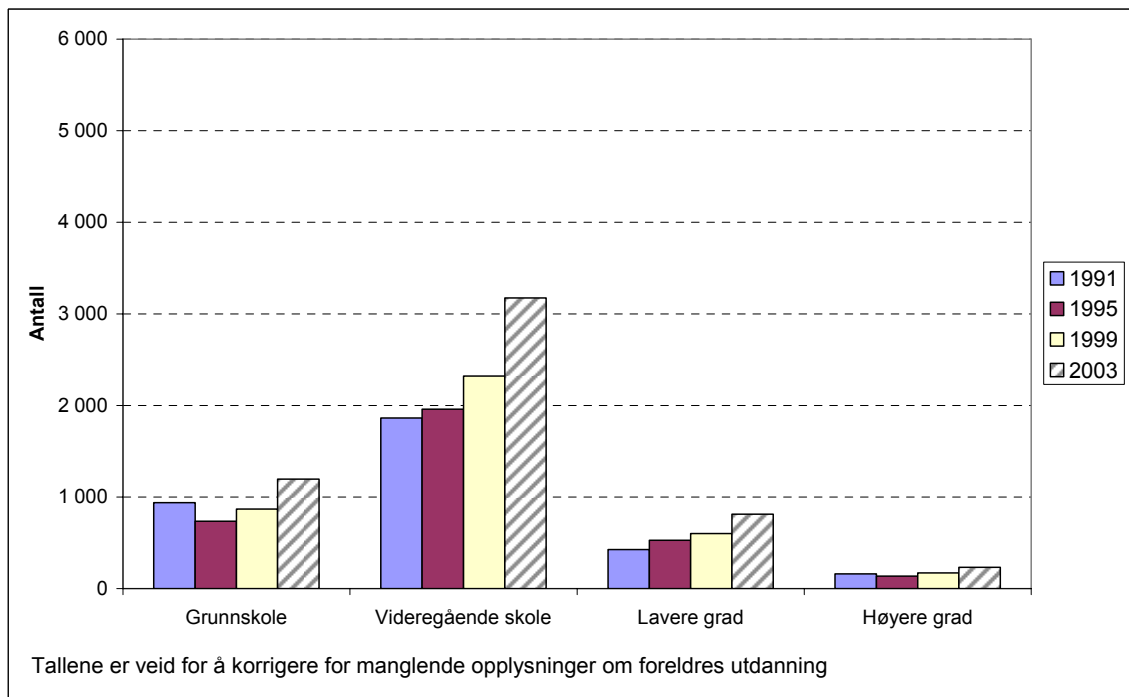
Både blant menn og kvinner i de yngre aldersgruppene er tallet på nye studenter som har foreldre med høyere grads høyere utdanning nokså stabilt, og antallet er om lag det samme blant menn og kvinner. Også disse figurene viser at det er noe større sosial skjevhet i rekrutteringen blant menn enn kvinner, selv om antallet kvinner med foreldre med lavere grads høyere utdanning har økt mye.

I figur 2.12 og 2.13 viser vi tall for personer som var eldre, 25 år eller mer, da de begynte å studere, og mønsteret er nokså forskjellig fra det vi så i de to foregående figurene for de yngste studentene. I tillegg er bildene for henholdsvis ”eldre” kvinner (figur 2.12) og ”eldre” menn (figur 2.13), nokså forskjellige.

Både blant menn og kvinner i denne eldre aldersgruppen av begynnerstudenter er det stor tilstrømming av studenter med foreldre med utdanning på videregående skoles nivå, men tallene er mye høyere for kvinner enn menn, og økningen er klart størst blant kvinner.

Figur 2.12 *Antall nye kvinnelige studenter i aldersgruppen 25 år eller mer, etter foreldres utdanningsnivå*

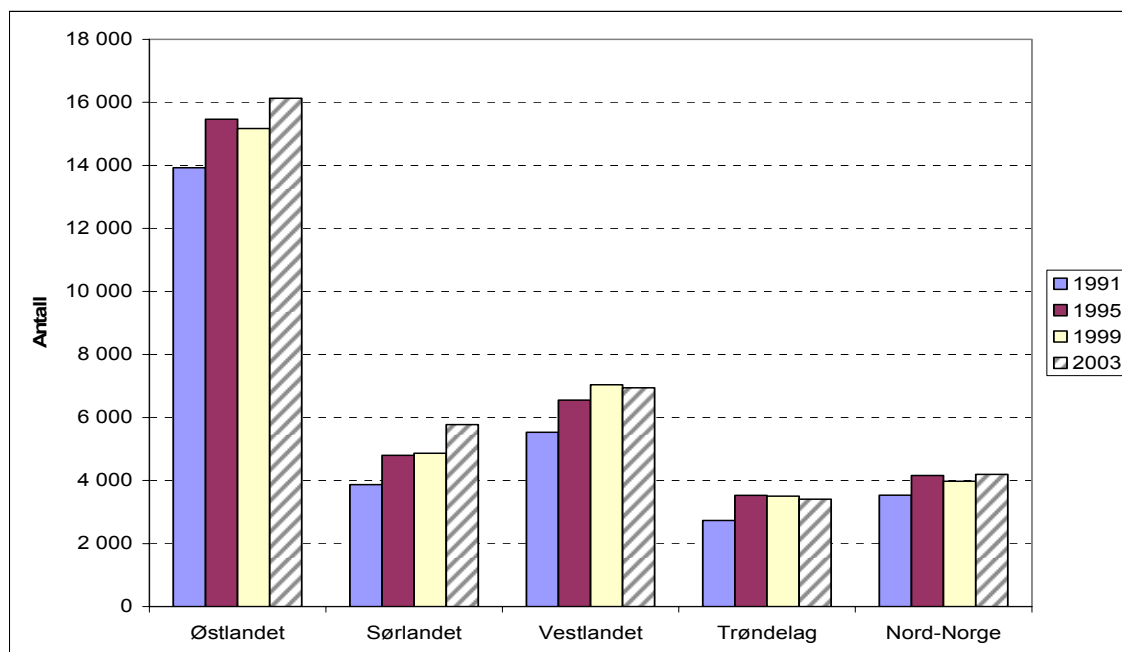

Figur 2.13 *Antall nye mannlige studenter i aldersgruppen 25 år eller mer etter foreldres utdanningsnivå*

2.4 Endringer i det regionale rekrutteringsmønsteret

Nedenfor ser vi på utviklingen i antall studenter hjemmehørende i de ulike landsdelene (landsdelene).⁵ Med hjemmehørende menes den landsdelen studentene bodde i da de var 16 år. Figur 2.14 viser at med unntak for Sørlandet (medregnet Rogaland) er veksten i rekrutteringen nokså jevnt fordelt på landsdelene. For Sørlandet derimot, ser vi at veksten har vært betydelig høyere, nesten 50 prosent gjennom hele perioden. For Vestlandet og Trøndelag var veksten 25 prosent, for Nord-Norge 19 prosent og for Østlandet bare 16 prosent.

Sammenlikner vi med utviklingen i ungdomskullenes størrelse i de ulike landsdelene i figur V.9 i vedlegg 2, ser vi at den store veksten i tallet på nye studenter fra Sørlandet dels skyldes at reduksjonen i ungdomskullenes størrelse har vært mindre der enn i resten av landet. Den lave veksten i Nord-Norge skyldes stor reduksjon i ungdomskullenes størrelse i denne landsdelen. Dette kommer vi nærmere tilbake til i kapittel 5, der vi vil se nærmere på geografiske forskjeller i studietilbøyelighet.

Figur 2.14 Antall nye studenter hjemmehørende i de ulike landsdelene

2.4.1 Fylkesvise forskjeller

Ser vi på utviklingen på fylkesnivå (tabell 2.2), ser vi størst vekst i tallet på nye studenter fra Rogaland, der tallet på nye studenter økte med 58 prosent. Også for Telemark (43 prosent), Vest-Agder (40 prosent) og Aust-Agder (36 prosent) finner vi stor vekst. Liten vekst finner vi for studenter som kommer fra Akershus, Hedmark (6 prosent) og Østfold (9 prosent).

⁵ Østlandet = Oslo, Akershus, Østfold, Hedmark, Oppland, Buskerud, Vestfold og Telemark, Sørlandet = Aust- og Vest-Agder og Rogaland, Vestlandet = Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal, Trøndelag = Sør- og Nord-Trøndelag, Nord-Norge = Nordland, Troms og Finnmark

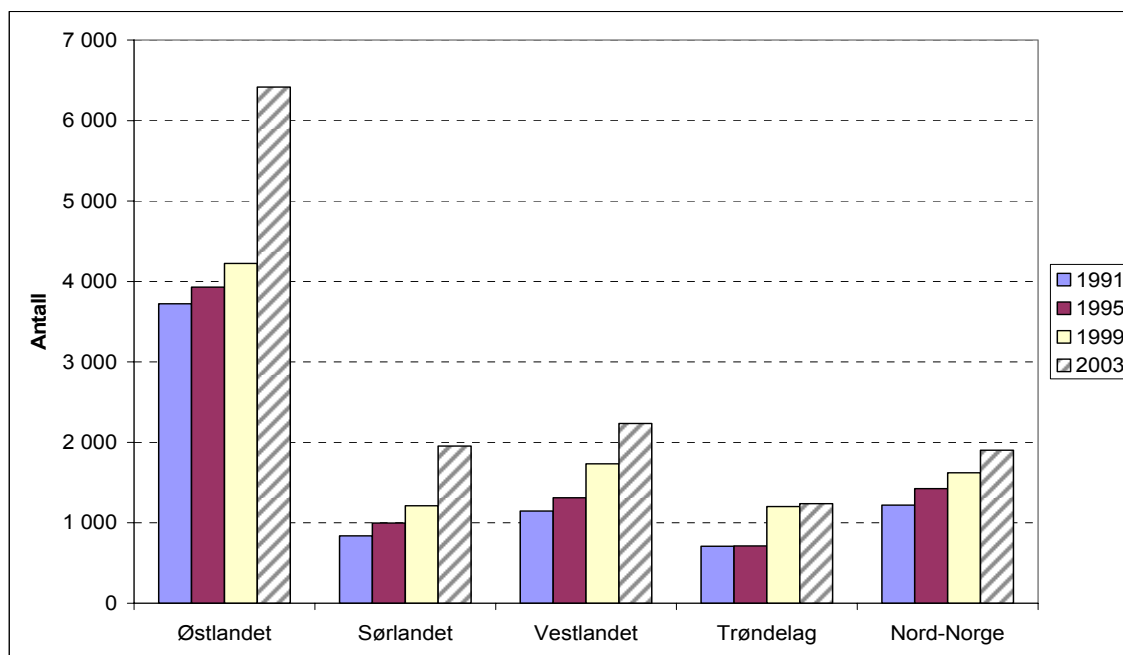
Tallene i tabell 2.2 viser – til en viss grad – et regionalt mønster med hensyn til hvordan rekrutteringen har utviklet seg, ved at det har vært stor vekst for alle de tre sørlandsfylkene, mens det gjennomgående har vært lav vekst for østlandsfylkene. Samtidig er det også variasjon mellom fylker i samme landsdel; på Sørlandet var det stor forskjell mellom Rogaland og Aust-Agder, på Østlandet var det stor forskjell mellom Hedmark og Telemark. Telemark grenser til Sørlandet, og dette fylket har en utvikling i studierekrutteringen som mer likner på utviklingen på Sørlandet enn resten av østlandsfylkene. For Nord-Norges del er det stor forskjell mellom Troms og Finnmark. Om en tenker seg en inndeling av fylkene etter en gradering med hensyn til utviklingen i studierekrutteringen, vil en slik inndeling dermed ikke gjenspeile vår inndeling etter landsdeler

Tabell 2.2 Nye studenter fordelt på hjemstedsfylke

	1991	1995	1999	2003
Østfold	1 583	1883	1906	1730
Akershus	3 427	3652	3374	3660
Oslo	2 300	2453	2461	2868
Hedmark	1 406	1475	1375	1484
Oppland	1 225	1356	1492	1415
Buskerud	1530	1702	1614	1866
Vestfold	1444	1647	1603	1661
Telemark	1009	1293	1345	1446
Aust-Agder	717	866	850	977
Vest-Agder	993	1251	1236	1395
Rogaland	2159	2681	2780	3401
Hordaland	2807	3422	3611	3611
Sogn og Fjordane	842	906	1058	1049
Møre og Romsdal	1885	2224	2372	2287
Sør-Trøndelag	1742	2299	2116	2160
Nord-Trøndelag	991	1229	1390	1252
Nordland	1823	2205	2088	2194
Troms	1157	1338	1205	1315
Finnmark	556	615	686	683
Utlandet	1622	1715	2215	3217
Ukjent	3317	2493	2097	2742
Totalt*	34535	38705	38874	42413

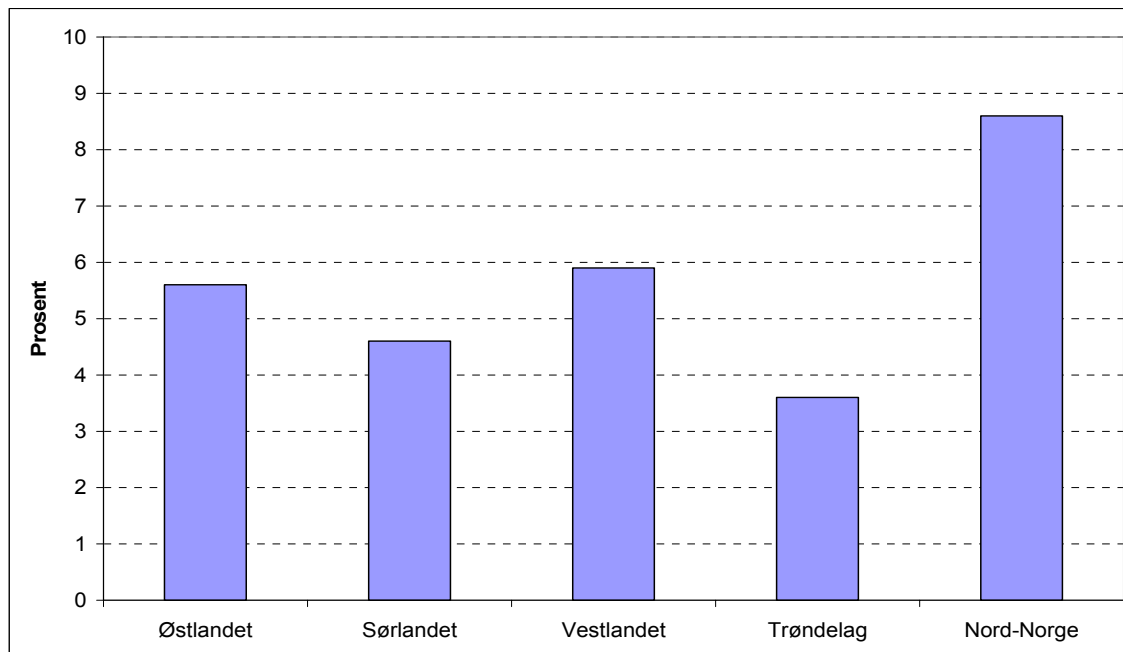
2.4.2 Har økningen i rekrutteringen av eldre studenter variert mellom landsdelene?

Figur 2.15 viser at den regionale fordelingen av veksten også samsvarer med det regionale mønsteret når det gjelder rekrutteringen av ”voksne” studenter. Her har vi sett på hvilken landsdel de bodde i da de begynte å studere. Relativt sett finner vi størst vekst for Sørlandet og minst vekst for Nord-Norge. At veksten i antall eldre studenter har vært relativt lav for Nord-Norge, kan henge sammen med at studietilbøyeligheten blant voksne også tidligere har vært relativt høy i denne landsdelen (se kapittel 5).

Figur 2.15 Nye studenter i aldersgruppen 25 år eller mer, fordelt på landsdel

Den store veksten i tallet på nye studenter i den eldre aldersgruppen (25 år eller mer) som forekom i perioden 1999–2003, kan dels skyldes realkompetansereformen. Økningen i antallet eldre studenter var særlig stor blant personer som kom fra østlandsområdet, og dette kan umiddelbart synes å stå i motsetning til antakelsen om at realkompetansereformen ligger bak de økte studenttallene på Østlandet blant de ”eldre”, siden søkere fra de tre nordligste fylkene relativt sett oftere er representert blant realkompetansesøkerne enn andre søkere (Helland og Opheim 2004). Også våre data viser at det var en særlig høy andel av studentene fra Nord-Norge som ble tatt opp på grunnlag av realkompetanse (jf. figur 2.16). Andelen var imidlertid nokså høy også for Østlandet. I og med at Østlandet er den mest befolkningsrike landsdelen, utgjør realkompetansestudenter fra Østlandet en meget stor andel (ca. 46 prosent) av alle realkompetansestudentene.

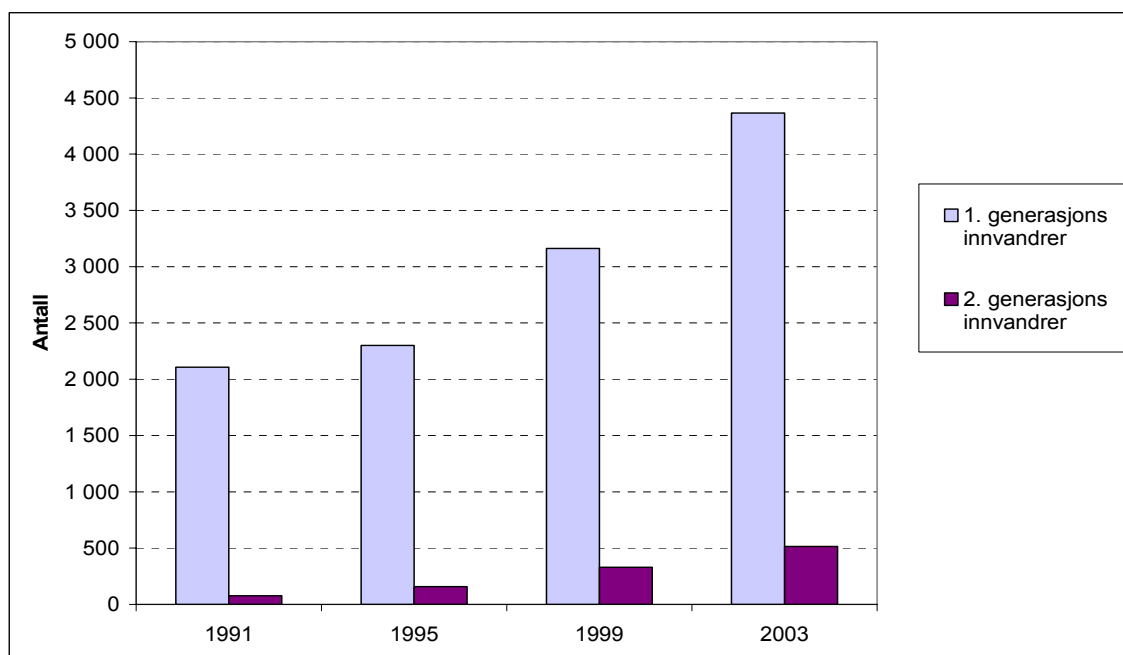
Figur 2.16 *Andel av nye studenter som ble tatt opp på grunnlag av realkompetanse i 2003, etter landsdel de var hjemmehørende i. Prosent*

Den store økningen i tallet på nye studenter i den eldre aldersgruppen som kommer fra østlandsområdet (jf. figur 2.15) kommer altså trolig langt på vei av realkompetansereformen. Det kan imidlertid også være andre spesielle årsaker for Oslo og omegn. En meget stor andel av innvandrerne i Norge bor i Oslo. Mange i denne gruppen er forsinket i sine utdanningsløp (grunnskole/videregående opplæring, jf. Støren (2005a), og begynner ofte i høyere utdanning på et senere alderstrinn den grunn. Dette skal vi se nærmere på nedenfor.

2.5 Stor økning i antall nye studenter med innvandrerbakgrunn

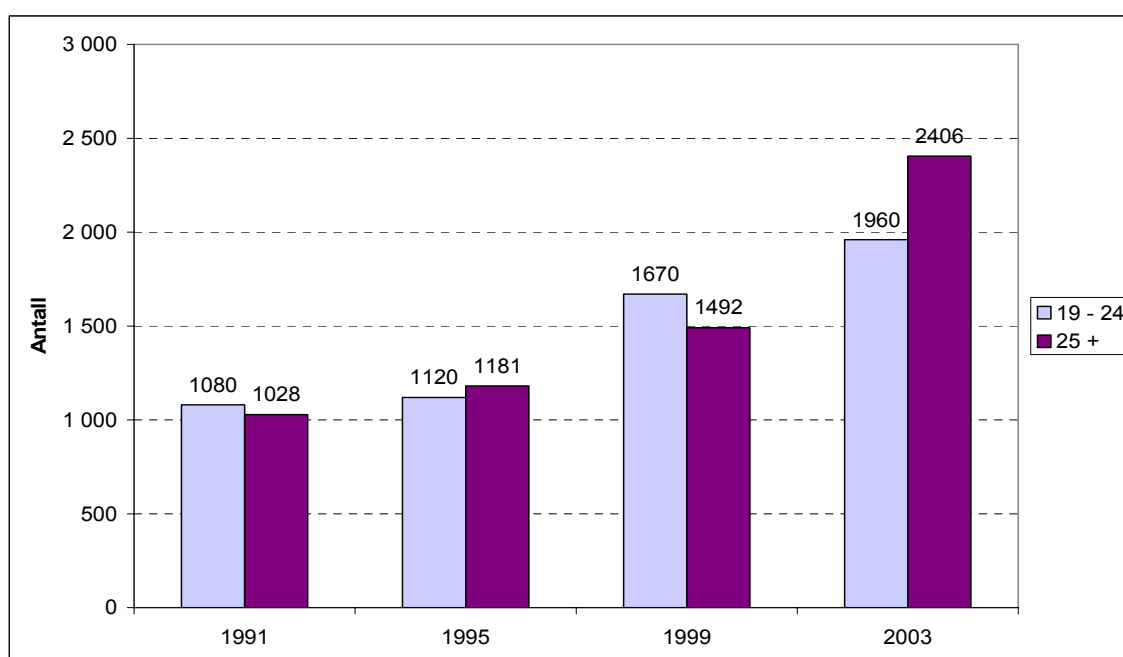
Figur 2.17 viser at tallet på studenter som er førstegenerasjonsinnvandrere (født i utlandet av utenlandsfødte foreldre) eller etterkommere (annengenerasjon)⁶ har økt betydelig mer enn tallet på studenter uten innvandrerbakgrunn, relativt sett. Den store økningen i studenttallene blant innvandrere gjenspeiler at et økende antall i befolkningen har innvandrerbakgrunn, men veksten er også uttrykk for økt studietilbøyelighet blant personer med innvandrerbakgrunn. Vi viser for øvrig til avsnitt 1.2.6 og Støren (2005a) når det gjelder økningen i innvandreres utdanningstilbøyelighet.

⁶ Etterkommere (annengenerasjonsinnvandrere) = født i Norge av to utenlandske foreldre.

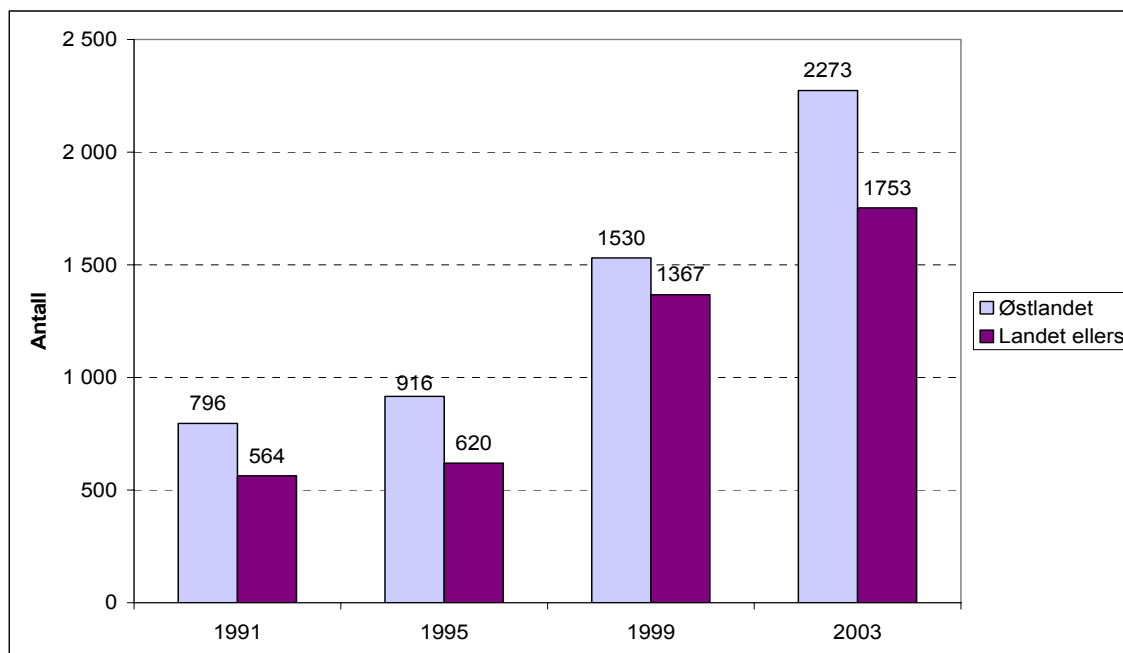

Figur 2.17 *Antall nye studenter med innvandrerbakgrunn*

Når det gjelder førstegenerasjonsinnvandrere, viser tallene at det i denne gruppen var spesielt stor vekst for voksne, jf figur 2.18. Dermed har vi en ytterligere forklaring på økningen i antall "eldre" studenter som er fra Østlandet (med Oslo), som vi så i figur 2.15. Det er nemlig svært mange av disse "eldre" innvandrerstudentene som er hjemmehørende på Østlandet (med Oslo). Figur 2.19 viser hvor mange av de nye studentene som var førstegenerasjonsinnvandrere som kom fra henholdsvis Østlandet eller andre landsdeler. Vi ser at en betydelig andel kommer fra Østlandet, hvorav Oslo utgjør tyngdeparten.

Figur 2.18 *Førstegenerasjonsinnvandrere som var nye studenter, fordelt på aldersgruppe*

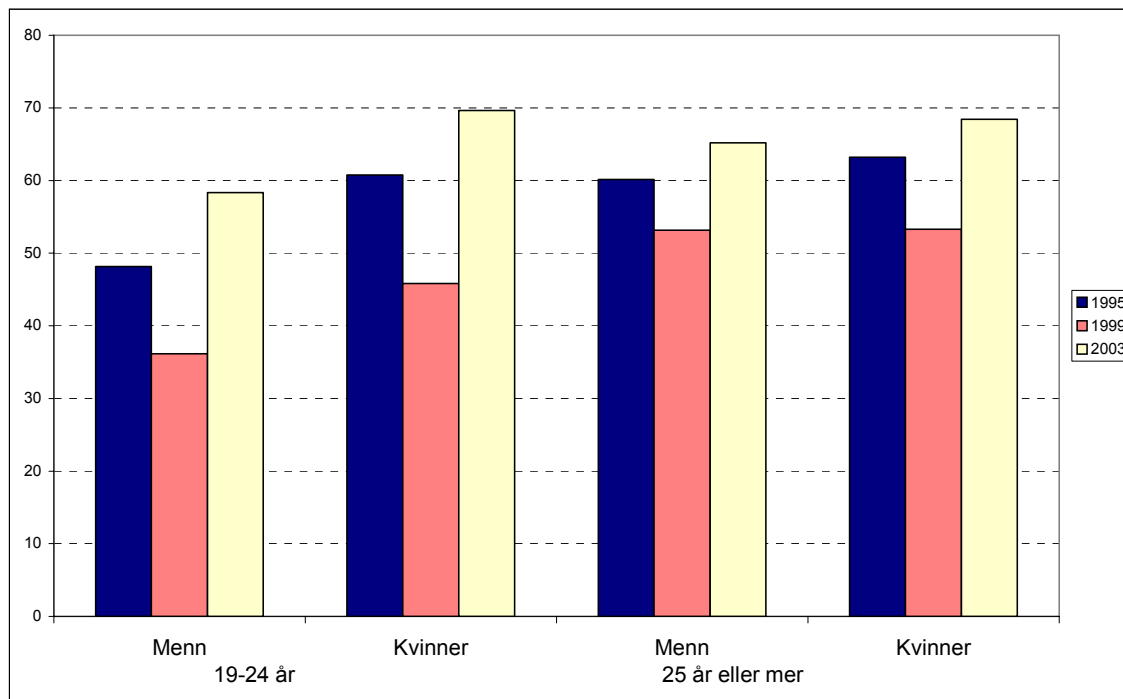

Figur 2.19 Førstegenerasjonsinnvandrere fordelt på landsdel

Antallet nye studenter blant førstegenerasjonsinnvandrere som bodde på Østlandet da de var 16 år, ble nær tredoblet fra 1991 til 2003. Tilsvarende tall for dem som bodde i landet ellers, ble noe mer enn tredoblet, men denne gruppen er likevel mindre i antall.

2.6 Arbeidsmarkedstilknytning og deltids/heltidsstudier

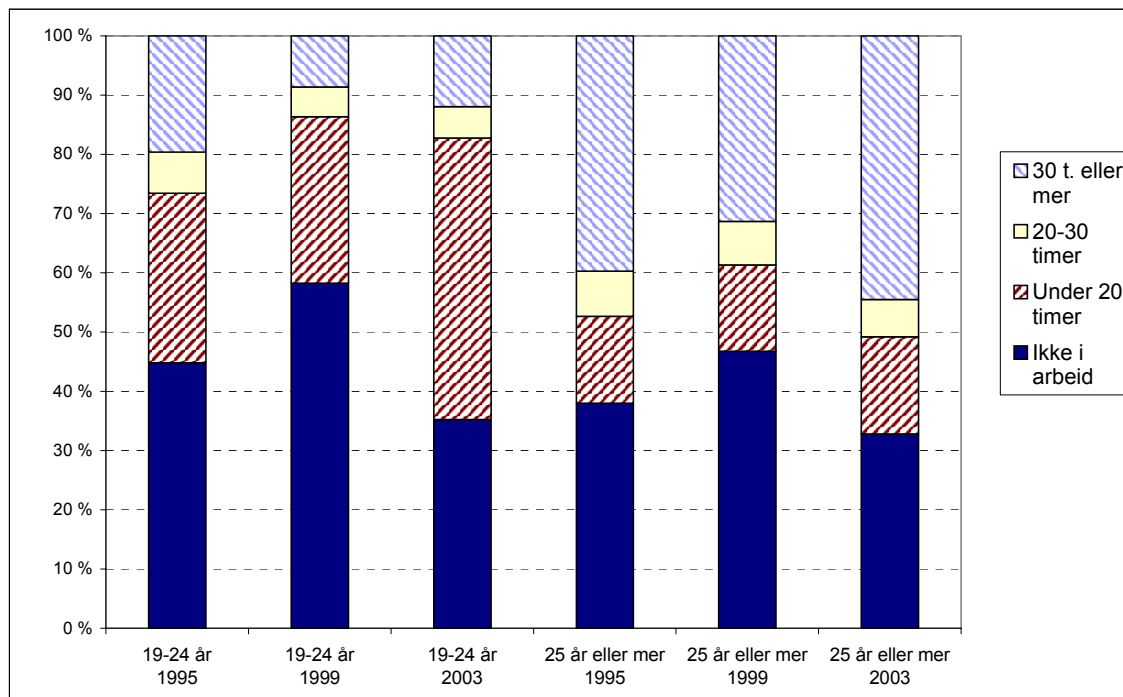
I dette avsnitt vil vi se på i hvilket omfang de nye studentene hadde arbeid ved siden av studiene, og i hvilken grad de oppfattet seg som heltids- eller deltidsstudenter. Figur 2.20 viser at andelen som arbeider ved siden av studiene er høyere for kvinner enn for menn. Dette kan komme av at det er forholdsvis flere eldre kvinner i studentmassen enn menn.

Figur 2.20 Prosentandel av nye studenter som arbeidet ved siden av studiene, etter kjønn og alder

Om en tolker andelen som arbeider ved siden av studiene som et mål på hvorvidt heltidsstudenten er gjenreist, kan en si at en er langt fra å nå en slik målsetting. En kan heller ikke lese ut av tallene at det har vært en effekt av endringen i studiefinansieringsordningen og andre sider ved kvalitetsreformen i retning av å ”gjenreise heltidsstudenten”, i og med at andelen som arbeider ved siden av studiene slett ikke er redusert i 2003, derimot økt. På den annen side er økningen trolig langt på vei forårsaket av en økende andel eldre begynnerstudenter, samt av arbeidsmarkedsforhold.

Figur 2.20 og 2.21 viser at andelen som har arbeid ved siden av studiene, har svingt relativt mye. Det var en reduksjon i 1999, men i 2003 var det igjen en stor økning. En mulig forklaring kan være at mange som egentlig helst ville hatt inntektsgivende arbeid som hovedbeskjeftigelse, studerer ved siden av når det er lavkonjunktur og det er vanskelig å finne heltidsarbeid. Det var trolig flere slike studenter i 1995 og 2003 enn i 1999, siden det var vanskeligere arbeidsmarkedsforhold både i 1995 og 2003 enn i 1999. Svingningene synes å være for store til at det kan være *hele* forklaringen, det kan derfor være vanskelig å si hva årsaken til svingningene er. Vi ser også at svingningene forekommer både blant menn og kvinner, og i både blant studenter i alderen 19–24 år og blant studenter som er 25 år eller mer. Det er ikke det faktum at det er flere eldre begynnerstudenter i 2003 enn tidligere som forklarer den høye andelen som arbeider ved siden av studiene i 2003, økningen var særlig stor blant de yngste studentene.

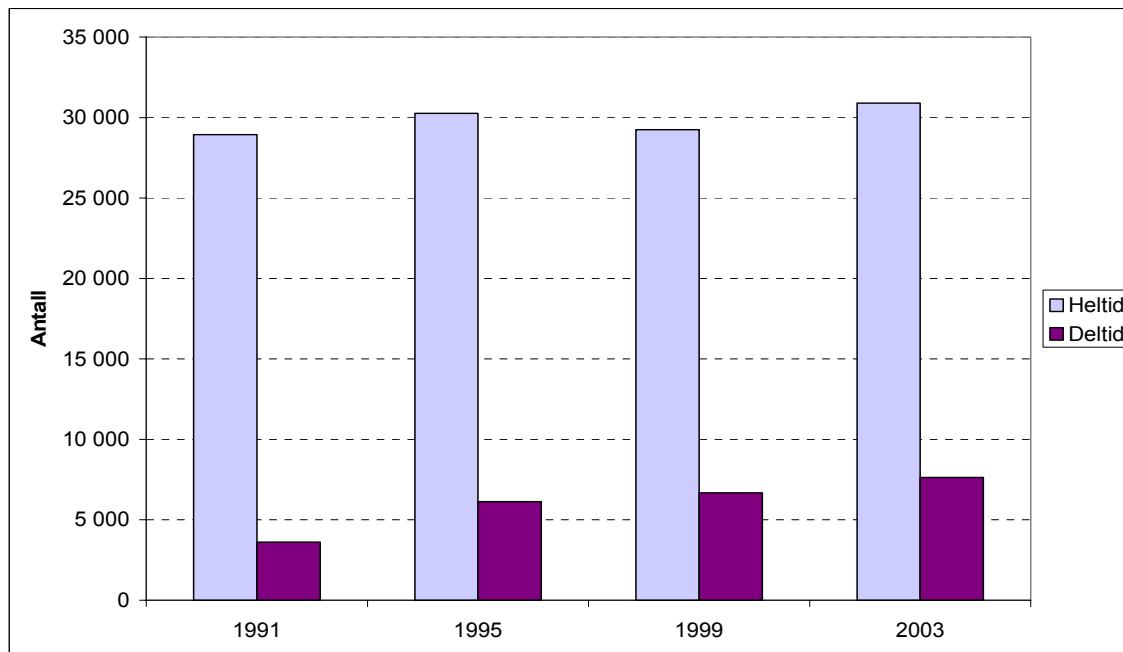

Figur 2.21 Nye studenter etter alder og arbeidstid

Figur 2.21 viser at sammenliknet med 1995, var det en nedgang blant de yngste begynnerstudentene i andelen som arbeidet 30 timer eller mer per uke. Slår en denne kategorien sammen med dem som arbeidet 20 timer eller mer per uke, ser vi en klar nedgang i andelen som hadde lang arbeidstid blant de yngste studentene fra 1995 til 2003, og bare en liten økning i forhold til 1999. Vi ser også at for de eldste studentene er bildet nokså stabilt, med unntak av at det var en høyere andel som ikke var i arbeid i 1999, og en lavere andel som jobbet 30 timer eller mer dette året, enn i de to andre årene vi har data om.

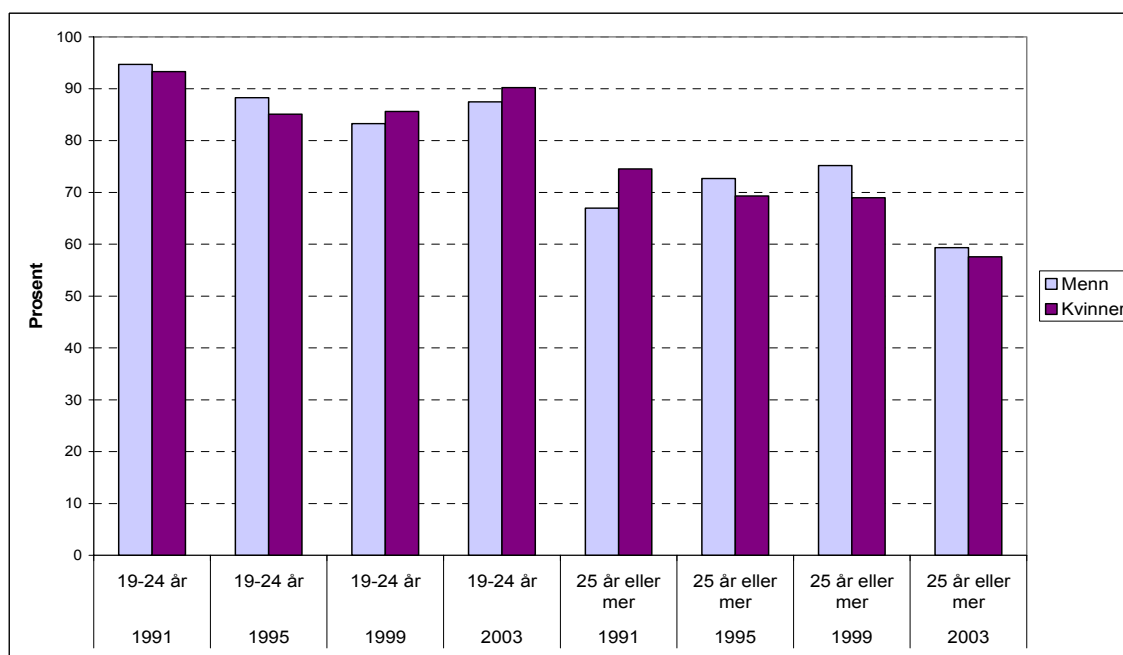
De spesielle svingningene berører først og fremst de yngre begynnerstudentene. Blant dem er det først og fremst andelen som arbeider under 20 timer, som har økt. Denne gruppen som kan sies å representere den typiske studenten som har arbeid ved siden av studiene og som har heltidsstudier som hovedbeskjeftigelse. Økningen i denne andelen blant de yngste studentene i 2003, kan være vanskelig å forklare. I hvilken grad økningen kommer av at flere ønsker å ha mer penger til personlig konsum (reiser mv.) eller kommer av økte leveomkostninger blant studentene, kjenner vi ikke til, men dette kan trolig avdekkes i de kommende analysene av levekårsundersøkelsen blant studenter som Statistisk sentralbyrå utførte i 2005.

De fleste som arbeider ved siden av studiene, regner seg som heltidsstudenter, men økningen i andelen av nye studenter som arbeider ved siden av studiene, har likevel trolig bidratt til en økning i andelen som oppgir å være deltidsstudent når de begynner å studere, jf. figur 2.22.

Figur 2.22 Antall nye studenter etter hvorvidt de studerte på heltid eller deltid

Andelen av begynnerstudentene som studerer på *heltid*, hadde en synkende trend blant de yngste studentene, både for menn og kvinner, fram til 1999, for deretter å øke noe i 2003, jf. figur 2.23. Selv om andelen som arbeidet ved siden av studiene økte mye fra 1999 til 2003 i denne aldersgruppen, var det altså en liten økning i andelen som oppga å være heltidsstudent i 2003, noe som kan ha sammenhengen at det bare var andelen som arbeidet under 20 timer i uken som hadde økt (jf. figur 2.21). Dette kan tyde på at det er flere heltidsstudenter som ønsker eller har behov for å arbeide ved siden av studiene i 2003 enn tidligere år. Årsakene til dette bør undersøkes nærmere.

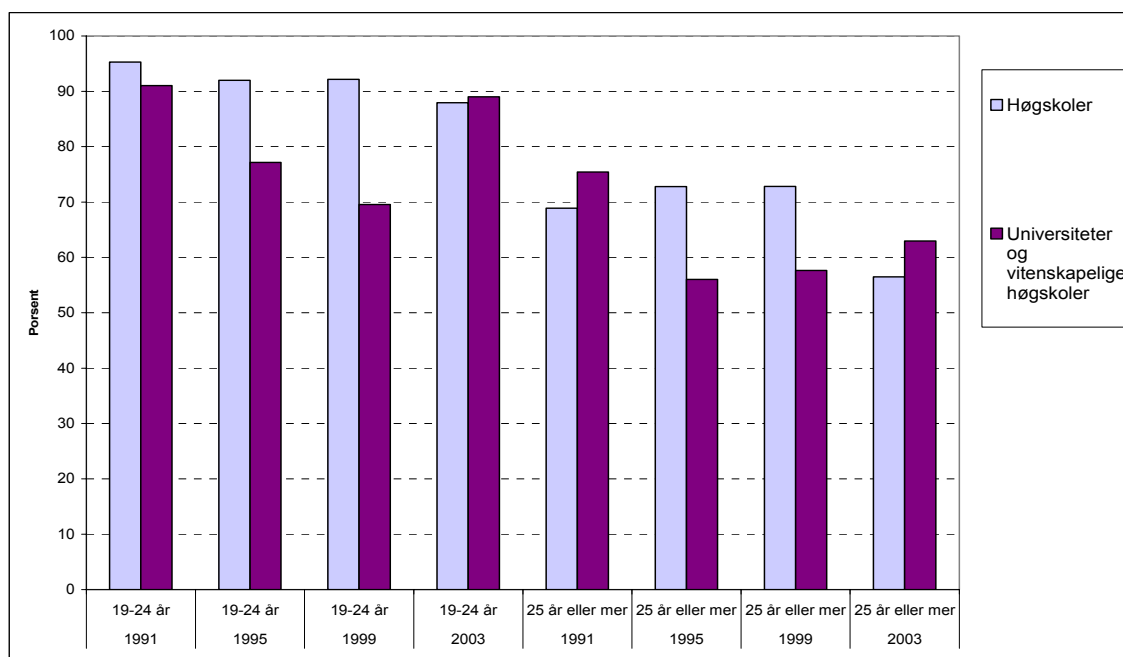

Figur 2.23 Prosentandel av nye studenter som studerte på heltid, etter kjønn og alder

Når det gjelder de eldste begynnerstudentene, har andelen heltidsstudenter blant kvinnene blitt redusert gjennom hele perioden, og også blant mennene var andelen gått ned i 2003 sammenliknet med tidligere år. Bildet samsvarer med den høye andelen som arbeidet 30 timer eller mer blant de eldste studentene i 2003, jf. figur 2.21.

Andelen av de nye studentene som oppgir å være heltids/deltidsstudent, svinger imidlertid i perioden blant henholdsvis høgskole- og universitetsstudentene, jf. figur 2.24.

Vi har i figur 2.23 og 2.24 beregnet andelen heltid blant dem vi har opplysninger om. De vi mangler opplysninger om, som i 2003 utgjorde i alt 9 prosent, er holdt utenom prosenteringen.

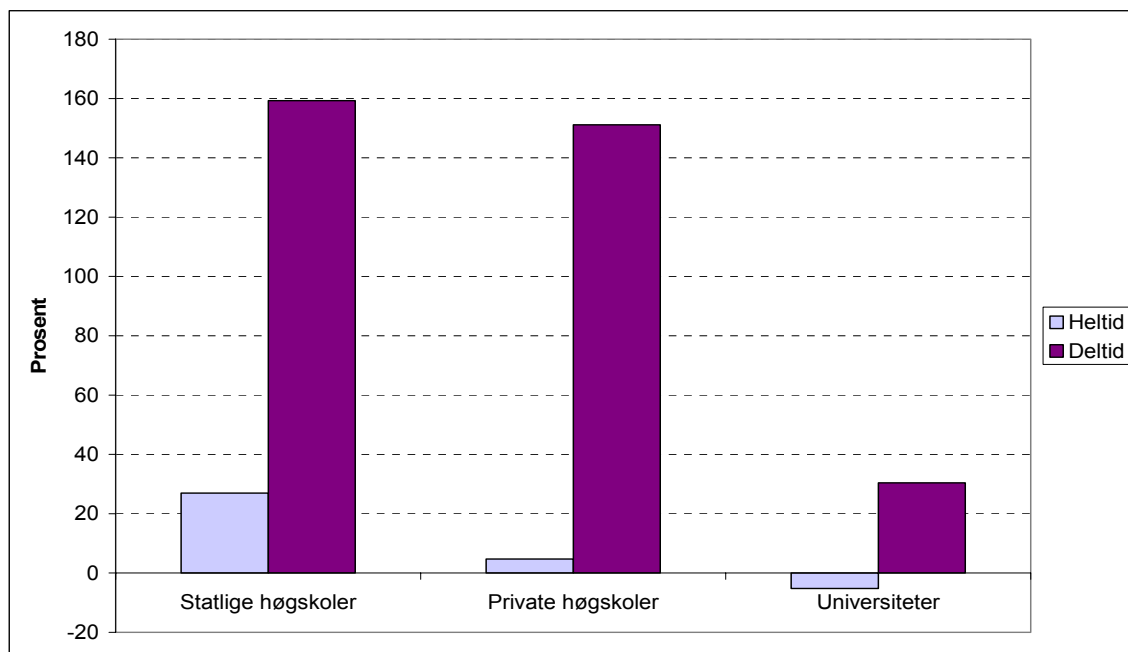

Figur 2.24. Prosentandelen som er heltidsstudent blant nye studenter på henholdsvis universiteter og høgschooler, etter alder

Figur 2.24 viser svært store svingninger i andelen som oppgir å være heltidsstudent blant begynnerstudentene på *universitetene*, og spesielt blant de yngste. Svingningene er så store at vi muligens kan stille spørsmål ved om de er uttrykk for reelle endringer, eller om svingningene i noen grad dreier seg om mer tilfeldige endringer i universitetsstudentenes registrering. Figuren tyder imidlertid på at i de undersøkte årene var det bare i 1995 og 1999 at deltidsandelen blant de yngste studentene var høyest på universitetene. Blant universitetsstudenter i denne aldersgruppen var andelen som var heltidsstudenter den samme (og høyest) i 1991 og 2003. Også blant de eldre begynnerstudentene på universitetene gikk andelen som var heltidsstudenter ned fra 1991 til 1999, mens den økte igjen, også i denne aldersgruppen, i 2003. Andelen var imidlertid da fortsatt lavere enn i 1991.

På høyskolene var det en svak økning i andelen av de nye studentene i alderen 19–24 år som var deltidsstudenter gjennom perioden, og bildet for denne studentgruppen må sies å være stabilt. Deltidsandelen i denne aldersgruppen av høyskolestudenter økte imidlertid i 2003 til 12 prosent, mot 5–8 prosent tidligere år. Blant de eldre studentene var også andelen som var deltidsstudenter stabilt til og med 1999, men i 2003 økte andelen mye, og var da 43 prosent. Dette henger trolig sammen med at det på dette tidspunktet var kommet inn en ny stor gruppe eldre studenter på høyskolene, mye som følge av realkompetansereformen (se kapittel 2), og bildet samsvarer også med at det i 2003 var en økning i andelen som arbeidet 30 timer eller mer per uke, blant de nye studentene som var 25 år eller mer (jf. figur 2.21).

I figur 2.25 illustrerer vi den relative økningen i tallene på henholdsvis heltids- og deltidsstudenter på universiteter og høyskoler fra 1991 til 2003. Økningen i antallet nye studenter som oppgir å være deltidsstudenter totalt for perioden, har vært særlig stor ved høyskolene. Figur 2.25 viser at på høyskolene er det først og fremst antall deltidsstudenter som økte i vår observasjonsperiode. For statlige høyskoler økte tallet på deltidsstudenter i denne perioden med ca. 160 prosent, mens økningen i tallet på heltidsstudenter var langt mer moderat. Den langt sterkere veksten i tallet på begynnerstudenter ved de statlige høyskolene enn ved universitetene som vi har omtalt tidligere i dette kapitlet, henger dermed sammen med en meget sterk vekst i antall deltidsstudenter ved høyskolene. Regnet i antall heltidsstudenter, blir dermed forskjellen mellom universitetene og de statlige høyskolene i nyrekruttering mindre enn hva vi ellers har sett. Samtidig har det ved universitetene vært en nedgang i antallet blant nye studenter som oppgir å være heltidsstudenter, og en økning bare i tallene på deltidsstudenter, jf. figur 2.25, når vi sammenlikner starten og slutten av vår observasjonsperiode.

Figur 2.25 Prosentvis vekst i antall heltids- og deltidsstudenter ved de forskjellige typer læresteder i perioden 1991–2003

2.7 Oppsummering – hvem er de nye studentene?

Den typiske representanten for den ”nye” studentgruppen, det vil si den gruppen som i særlig grad står for økningen i nyrekrutteringen til høyere utdanning, kan beskrives slik: Kvinne, høgskolestudent, 25 år eller mer, med foreldre som *ikke* har høyere utdanning, men derimot svært ofte utdanning på videregående skoles nivå.

Det er høgskolesektoren som har stått for det aller mest av økningen på tallet på nye studenter i årene 1991–2003, både statlige og private høyskoler. Det er dessuten antallet nye kvinnelige studenter som har økt mest; tallet på nye mannlige studenter var stabilt fra 1991–1999, men økt svakt fra 1999 til 2003. Tallet på nye studenter i alderen 19–24 år har vært nokså stabilt; det økte i 1995, men har siden ligget noe lavere igjen, samtidig likevel noe over tallene for 1991. I og med at tallet på personer i alderen 19–24 år gikk ned i perioden, er stabiliteten i tallet på nye studenter i denne aldersgruppen likevel et uttrykk for økt studietilbøyelighet også i denne aldersgruppen.

Tallet på nye studenter som er 25 år eller mer, økte gjennom hele perioden, med en særlig stor økning fra 1999 til 2003. Blant dem var økningen særlig stor for kvinnene.

Den sosiale bakgrunnen målt ved foreldrenes utdanningsnivå har endret seg lite i perioden. Den sosiale skjevheten er minst ved de private og statlige høyskolene, og høyest ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene. Slik har det vært i hele perioden. I 1991 var andelen av de nye studentene som hadde foreldre med høyere utdanning (minst en av foreldrene) 38,5 prosent når alle lærestedstyper ses samlet, i 2003 41,9 prosent. Samtidig har foreldregenerasjonens utdanningsnivå økt mye, og forskjellen mellom fordelingen av utdanningsnivået til foreldregenerasjonen generelt og tilsvarende fordeling blant foreldrene til studentene, var langt større i 1991 enn i 2003. Dette tyder på en viss sosial utjevning i rekrutteringen til høyere utdanning, når vi – som vi har gjort her – ser på nyrekrutteringen i alle aldersgrupper samlet. Det er tilveksten av nye studenter som er 25 år, som bidrar til en viss sosial utjevning. Andelen med høyere utdanning av nye studenter i aldersgruppen 25 år eller mer, var i 2003 bare 16 prosent, mot hele 52 prosent av nye studenter som var 19–24 år. Den sosiale skjevheten i rekrutteringen er noe større blant mannlige enn kvinnelige studenter i begge de to aldersgrupperingene vi har sett på. Det er særlig tilveksten av nye kvinnelige studenter over 25 år med foreldre uten høyere utdanning, som først og fremst kan sies å i medføre en (viss) sosial utjevning. Resultatene tyder på at realkompetansereformen i 2001 er en viktig årsak til denne utviklingen.

Den geografiske rekrutteringen – sett i forhold til hvilket fylke eller landsdel studentene bodde i da de var 16 år – er nokså stabil i perioden, med unntak av at det var spesielt stor vekst i tallet på nye studenter blant ungdom som kommer fra Sørlandet (medregnet Rogaland). Det er ellers vekst i nyrekrutteringen for alle landsdeler, samtidig med at det var en nedgang i ungdomskullenes størrelse i alle landsdeler. Reduksjon i ungdomskullenes størrelse i perioden vi har sett på, var minst for Sørlandet og størst for Nord-Norge. Det siste er en forklaring på at veksten i tallet på nye studenter som kom fra Nord-Norge, også var

mindre i Nord-Norge enn for de andre landsdelene. Geografiske forskjeller i studietilbøyelighet, der vi tar hensyn til regionale forskjeller i den demografiske utviklingen, blir nærmere studert i kapittel 5.

De fleste nye studentene arbeider ved siden av studiene, og sammenliknet med 1995 og 1999, var andelen økt i 2003. Økningen gjelder først og fremst yngre studenter som arbeidet 20 timer eller mindre per uke. Andelen som oppgir å være deltidsstudent er betydelige lavere, rundt 20 prosent totalt i 2003, men også andelen som var deltidsstudenter, var økt i 2003 i forhold til starten av perioden. Denne økningen gjaldt imidlertid først og fremst høgskolestudenter som var 25 år eller mer. Blant universitetsstudenter (begge alderskategorier) har andelen som er deltidsstudent svingt i perioden. Blant høgskolestudenter i alderen 19–24 år har andelen deltidsstudenter vært nokså stabil, og lav.

3 Ambisjoner, faglige preferanser og valg av studiested

I dette kapitlet vil vi kartlegge om det har skjedd noen endringer når det gjelder de nye studentenes faglige preferanser og ambisjonsnivå, gjennom den perioden vi betrakter. Dette vil vi belyse på flere måter. Vi ser på planlagt utdanningsnivå slik det er registrert blant de nye studentene de ulike årene i vår observasjonsperiode. De nye studentens valg av fagfelt i perioden vil også bli kartlagt, samt utviklingen i studenttallene på de ulike lærestedene. I tillegg vil vi se på karakterene fra videregående opplæring blant studenter som var tatt opp på ulike studier. Det siste vil imidlertid gjelde kun for det siste studieåret vi har data om (2003–2004), på grunn av manglende opplysninger fra tidligere år. Også når det gjelder nye studenter dette studieåret, har vi karakteropplysninger for bare om lag halvparten. Grunnen er at opplysningene er basert på data om karakterer som finnes i norsk vitnemålsdatabase, som bare finnes fra og med 2001. Mange av de nye studentene i 2003 har vitnemål fra før 2001. Det kan også være mangelfulle karakteropplysninger av andre grunner, som vi ikke kjenner. Med disse forbeholdene, altså at karakteropplysningene våre først og fremst gjelder de yngste studentene, kan karakterene benyttes som en indikator på selektiviteten til det aktuelle studiet. Til dels kan karakterkravet også tolkes som en indikator på hvor populære ulike typer studier er.

Til slutt i dette kapitlet vil vi se på hvordan faglige preferanser og karakterer fra videregående opplæring varierer mellom kvinnelige og mannlige studenter.

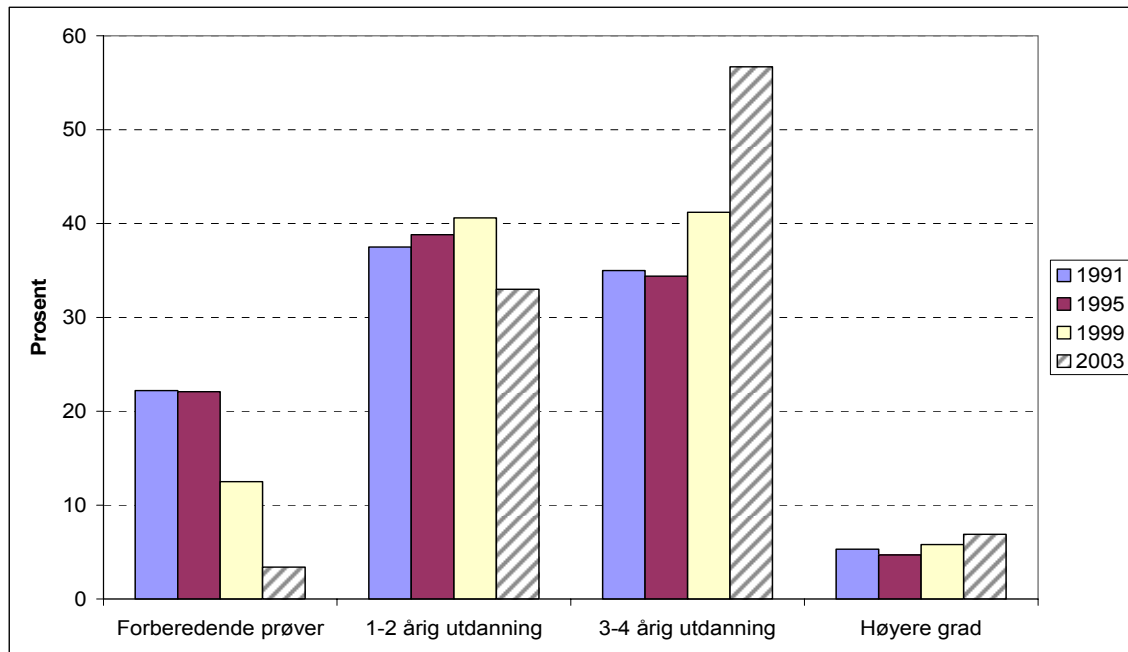
3.1 Planlagt utdanningsnivå ved studiestart

I figur 3.1 har vi fordelt studentene etter hvilket utdanningsnivå de tok sikte på ved studiestart. Kvalitetsreformen og også tidligere endringer i utdanningssystemet har imidlertid hatt konsekvenser for hvordan dette har blitt registrert, noe som skaper usikkerhet om hvor reelle de endringene vi ser er, men tallene kan likevel gi noen relevante indikasjoner. Vi tar også forbehold angående spørsmålet om planlagt studiemål av en annen grunn: Studentene endrer ofte sitt studiemål underveis (se nedenfor). Vi har imidlertid ingen holdepunkter for at andelen som endrer studiemål underveis i studiet er større/mindre i tidligere kull enn i senere kull; eventuelle endringer over tid med hensyn til hva slags studiemål studentene hadde da de begynte å studere, kan derfor likevel være interessante.

Vi vet ikke hvor vanlig det er å endre studiemål underveis blant høgskolestudenter, men fra en undersøkelse av studenter ved tre av våre universiteter (Hovdhaugen og Aamodt 2005), vet vi at det forekommer nokså hyppig blant universitetsstudenter. Av dem som begynte på Universitetet i Bergen, Universitetet i Oslo og Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) i 1999, oppga *halvparten å ha endret sitt opprinnelige studiemål* i en spørreskjemaundersøkelse vel fem år senere. Andelen var lavest (39 prosent) blant dem som hadde hatt hovedfag/profesjonsstudium som mål, og høyest (65 prosent) blant dem som hadde vært usikre på hva de skulle studere da de begynte. Andelen var like høy blant kvinner og

menn, og om lag like høy på de tre universitetene som inngikk i undersøkelsen; den var høyest på historisk-filosofiske fakulteter og lavest på juss (Hovdhaugen og Aamodt 2005:57). På denne bakgrunn må dermed de andeler vi presenterer nedenfor med hensyn til fordelinger av studiemål blant de nye studentene, tas med et forbehold.

Når det gjelder tallene for 2003, vil vi legge til at vi ikke kan legge noen vekt på reduksjonen i tallet på studenter som bare har forberedende prøve som studiemål dette året, siden ex. phil. inngår i de nye bachelorstudiene ved universitetene. Nivået på økningene for de andre kategoriene er imidlertid av interesse. Da ser vi, jf. figur 3.1, at andelen som bare har 1–2-årig utdanning som mål, var lavest i slutten av perioden.

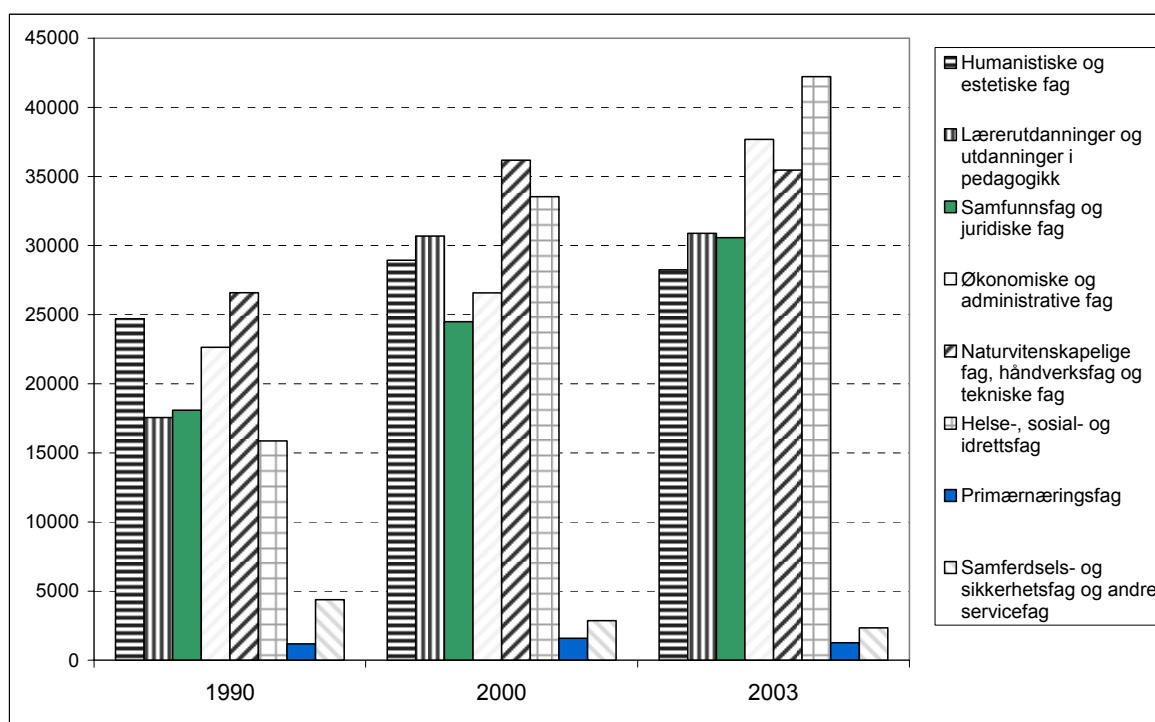
Figur 3.1 Studiemål blant nye studenter i ulike kull. Prosent

Om vi sammenlikner tallene for 1991 og 1999 (begge tidspunkter før kvalitetsreformen), ser vi at det var en økning i 1999 i andelen som tok sikte på 3–4-årig utdanning og en reduksjon i andelen som bare tok sikte på forberedende prøver samme år. Siden dette skjedde før kvalitetsreformen i høyere utdanning ble innført, kan denne endringen trolig tolkes slik at det ble en økning i andelen med klare utdanningsambisjoner, kanskje også en økning i ambisjonene. Den fortsatte økningen i 2003 i andelen som hadde 3–4-årig utdanning som mål, og reduksjonen i andelen som tok sikte på forberedende prøver, kan trolig ses som følge av en strukturell endring i og med innføringen av kvalitetsreformen. Det er også sannsynlig at økningen i 2003 i andelen som tar sikte på høyere grads utdanning, er reell. Sannsynligvis vil reduksjonen som følge av kvalitetsreformen i andelen som kun har forberedende prøver som studiemål, vise seg i en økning i en av de andre kategoriene, og ikke i andelen som vil ta høyere grads utdanning. Når vi ser perioden under ett, tyder figur 3.1 på at *utdanningsambisjonene til de nye studentene har økt*, ved at det er flere i slutten av perioden enn i begynnelsen av vår observasjonsperiode som tar sikte på høyere grads eksamen eller minimum 3–4 års høyere utdanning når de begynner å studere.

3.2 Fordeling på fagområde og type institusjon

Når det gjelder fordeling av studentene etter fagfelt, gir våre data over nye studenter oss et problem med hensyn til sammenliknbarhet over tid. Dette kommer av innføringen av kvalitetsreformen i 2003, med innføringen av nye studieprogrammer, og det kommer av at før 2003 ble nye universitetsstudenter i stor grad registrert ved forberedende prøver, og ikke ved fagstudium. Det er derfor vanskelig å sammenlikne nye universitetsstudenters valg av fagfelt over tid.

Vi vil derfor først presentere en figur basert på en tabell publisert av Statistisk sentralbyrå som viser fordelingen av fagfelt for studentmassen totalt i vår observasjonsperiode. Denne kan benyttes som et bakteppe for tolkningen av tall for fagfelt for de nye studentene, som presenteres i tabellene 3.1–3.3.

Figur 3.2 Studenter i høyere utdanning, etter fagfelt. 2003⁷

Totalt økte studenttallene fra 132 359 studenter i 1990 til 209 759 i 2003, det vil si en økning på 58 prosent. Figur 3.2 viser at det særlig var en stor økning i studenttallene for helse-, sosial og idrettsfag (alle nivåer). Studenttallet innenfor dette fagfeltet økte med 166 prosent. Lærerutdanninger/pedagogiske fag økte også svært mye, men bare fram til 2000. Totalt for perioden økte studenttallet innefor dette fagfeltet likevel med hele 76 prosent. Derneft kommer samfunnsfag og juridiske fag, her slått sammen (69 prosent), og økonomiske og

⁷ Kilde: SSB, Statistisk årbok 2005 (<http://www.ssb.no/aarbok/2005/tab/tab-172.html>).

administrative fag (66 prosent). Studenttallet innenfor naturvitenskapelig og tekniske fag økte også mye, med 33 prosent, mens tallet på studenter innenfor humanistiske og estetiske fag bare økte med 14 prosent. Det kan være interessant å merke seg økningen innenfor naturvitenskapelig og tekniske fag, siden det er en utbredt bekymring for rekrutteringen til realfag og teknologi. I absolutte tall har det altså vært en økning også innenfor dette fagfeltet. Som andel av alle studenter, er studenttallet innenfor denne gruppen likevel gått ned. I 1990 utgjorde denne studentgruppen 20 prosent av studentene, i 2003 17 prosent. Nedgangen i *andel* kan likevel ikke ses på som dramatisk. På den annen side ser vi at den økningen som fant sted innenfor dette fagfeltet i det absolutte tallet på studenter, bare skjedde fram til 2000. Etter 2000 har det vært en nedgang i tallet på studenter innenfor naturvitenskapelig og tekniske fag, også i absolutte tall.

Vi kan nå gå over til å se på fordelingen av de *nye* studentene, med (det nevnte) forbeholdet om at tallet på studenter som er registrert på forberedende prøver i forstyrret bildet.

Tabell 3.1 *Antall nye studenter fordelt på fagområder*

	1991	1995	1999	2003
Humanistiske og estetiske	2012	3076	3196	4859
Lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk	4477	5298	4955	4537
Samfunnsfag	1049	1966	2037	4360
Juss	383	292	434	851
Økonomi/administrasjon	6966	6439	6193	9491
Naturvitenskap/teknologi	5661	5498	7210	6238
Helse-, sosial- og idrettsfag	3712	4966	6352	7836
Ex. phil./ex. fac.	7672	8708	6192	3354
Annet/uoppgitt	2603	2462	2305	887
Totalt	34535	38705	38874	42413

I tabell 3.1 har vi fordelt de nye studentene på fagområder. Forberedende prøver (ex. phil. med mer) er som nevnt en egen kategori for seg. På grunn av at stadig færre begynner studiet med å ta ex. phil., det gjelder særlig etter at kvalitetsreformen ble innført, har det naturlig blitt en "oppblåsing" av tallene når det gjelder veksten i antall nye studenter på de øvrige fagområdene, dette gjelder da særlig de fagområdene som mest er relevant for universitetene, humaniora, samfunnsfag og juss. Vi kan derfor ikke legge særlig vekt på økningen for disse fagområdene i 2003. Vi må også ta forbehold om at registreringen på ex. phil/ex. fac (forberedende prøver) kan ha spilt ulik rolle for de ulike fagene, og størst rolle for de typiske universitetsstudiene som juss, humaniora og samfunnsfag. Like fullt gir fordelingen av de nye studentene til en viss grad samme bilde som fordelingen av alle studenter etter fagområde (figur 3.1), med stor vekst for helse- og sosialfag. Også blant de nye studentene finner vi en nokså lav vekst innenfor naturvitenskap og teknologi, og vi ser også blant dem at det var en nedgang i 2003, etter en økning fram til 1999, tilsvarende det vi fant for totaltallene i figur 3.1. Det er imidlertid avvik når det gjelder humaniora, som blant de nye studentene synes å ha økt mer enn for studenttallet totalt, og for økonomiske og administrative fag, der det i følge tallene i tabell 3.2 ble registrert en nedgang fram til 1999. Trolig spiller ex. phil./ex. fac.

registreringen en stor rolle her, det kan vi se nærmere på når vi fordeler de nye studentene etter både fagfelt og institusjonstype.

I tabell 3.2 ser vi fordelingen av nye studenter etter fagområder ved de statlige høyskolene. Tabellen viser en meget kraftig vekst i tallet på nye studenter for de fleste fagområder. På høyskolene spiller studenter som er registrert ved ex. phil./ex. fac. mindre rolle. For de nye studentene ved høyskolene kan vi derfor legge vekt på endret fordeling av fagfelt.

Tabell 3.2 *Antall nye studenter ved statlige høyskoler, fordelt på fagområder*

	1991	1995	1999	2003
Humanistiske og estetiske	703	1243	991	1617
Lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk	4109	4579	4422	3798
Samfunnsfag	386	662	607	1107
Juss	0	12	23	106
Økonomi/administrasjon	2095	2570	2427	3680
Naturvitenskap/teknologi	3053	3167	4080	3399
Helse-, sosial- og idrettsfag	2804	3676	4833	5902
Ex. phil./ex. fac.	178	666	594	709
Annet/uoppgitt	305	506	618	553
Totalt	13633	17081	18595	20871

To fagfelt har hatt en svak utvikling i rekrutteringen ved høyskolene; det er naturvitenskap/teknologi, der rekrutteringen bare økte med 11 prosent i perioden, og undervisning, der rekrutteringen av nye studenter ble redusert med 8 prosent. Dette er spesielt, siden vi i figur 3.1 så at det totale studenttallet innenfor dette fagfeltet var større i slutten enn i begynnelsen av perioden. Grunnen må være at mange studenter innenfor dette fagfeltet har studert tidligere, og tar etter- eller videreutdanning innenfor dette fagfeltet, mens nyrekrutteringen altså er svak. For naturvitenskap/teknologi var det en vekst fram til 1999, men så en nedgang fra 1999 til 2003.

Helse og sosialfag hadde en meget stor økning, med mer enn en fordobling av et på forhånd høyt studenttall. Samfunnsfag, som riktignok i utgangspunktet hadde et lavt studenttall på høyskolene, hadde en tredobling av studenttallet i vår observasjonsperiode, og tallet på studenter ved de statlige høyskolene innenfor økonomi og administrasjon økte med 75 prosent.

Tabell 3.3 *Antall nye studenter ved universiteter, fordelt på fagområder*

	1991	1995	1999	2003
Humanistiske og estetiske	738	1082	1445	2271
Lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk	87	286	182	361
Samfunnsfag	599	1254	1277	3097
Juss	383	280	372	682
Økonomi/administrasjon	26	22	50	46
Naturvitenskap/teknologi	1584	1649	1844	2198
Helse-, sosial- og idrettsfag	265	304	387	567
Ex. phil./ex. fac.	7484	8039	5598	2532
Annet/uoppgitt	81	83	123	85
Totalt	11247	12999	11278	11839

I tabell 3.3 vises utviklingen i studenttallene fordelt på fagområder for universitetene. For universitetssektoren blir det vanskelig å tolke tallene på grunn av strukturendringene når det gjelder ex. phil., og siden svært mange av de nye studentene før 2003 var registrert ved ex. phil./ex. fac., og ikke på fagstudiet. Hvis vi imidlertid antar at dette har slått omtrent likt ut for alle fagområdene, kan tallene kanskje likevel gi en indikasjon på hvordan veksten i tallet på nye studenter har fordelt seg på fagområder. Da ser vi at naturvitenskap/teknologi har hatt betydelig lavere vekst enn samfunnsfag, humaniora og helse- og sosialfag.

3.2.1 Nærmere om veksten ved høyskolene – eksternt finansierte studenter har betydning for tallene

Tabell 3.2 og 3.3 viser også at det særlig er ved de statlige høyskolene at det har vært vekst i tallet på nye studenter, jf. også omtale i kapittel 2 av at veksten har vært ulik etter lærestedstype. Det er, som omtalt i kapittel 2, særlig økningen i tallet på nye studenter på statlige og private høyskoler som har hatt betydning for økningen i nyrekrutteringen i vår observasjonsperiode.

Den store veksten i tallet på studenter ved de statlige høyskolene, kan – blant andre ting – ha å gjøre med at de statlige høyskolene har et stort antall eksternt finansierte studenter (se figur V.4 i vedlegg 2), det vil si studenter som ikke er finansiert av grunnbevilgningen fra departementet. Fra og med 2001 har eksternt finansierte nye studenter ved de statlige høyskolene utgjort om lag 20 prosent av studentmassen. Til sammenligning har tallet på eksternt finansierte studenter ved universitetene bare vært om lag 4 prosent.

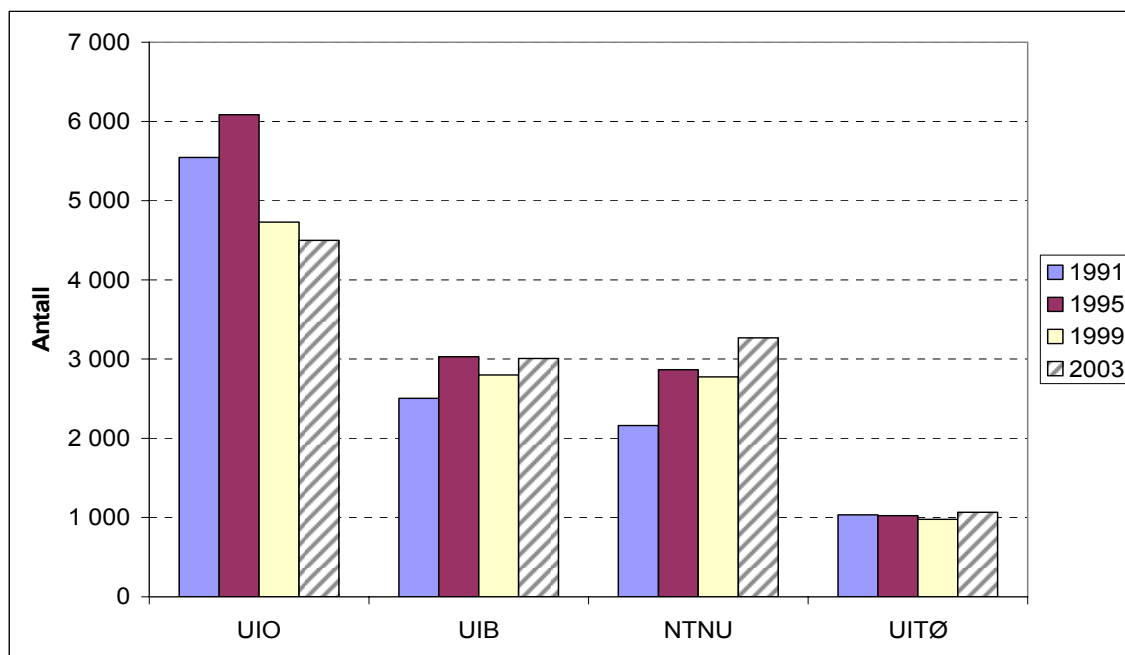
Dette kan være grunnen til at veksten i høyskolesektoren er betydelige høyere enn hva myndighetenes måltall for høyskolesektoren tilsier, mens veksten for universitetene har vært lavere enn det måltallene tilsier. Tallene kan altså tyde på at høyskolene har satset mer enn universitetene på å skaffe seg oppdragsfinansiert utdanning.

3.3 Fordeling på læresteder

Nedenfor ser vi på hvordan tallene på nye studenter i perioden varierer mellom læresteder. Hvordan tallene varierer geografisk, ser vi nærmere på i kapittel 5.

Universitetene

Figur 3.3 viser fordelingen av de nye studentene på de enkelte universitetene. For universitetet i Oslo (UiO) var det en betydelig nedgang i tallet på nye studenter, mens det var en økning for de andre universitetene. I avsnitt 6.1 vil vi diskutere mulige årsaker til nedgangen for UiO nærmere. For de andre universitetene var veksten størst for Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet i Trondheim (NTNU), også for universitetet i Bergen (UIB) var det en betydelig økning, mens vi for universitetet i Tromsø (UiTø) ser bare en ørliten økning.

Figur 3.3 Antall nye universitetsstudenter, etter universitet

De statlige høyskolene

I tabell 3.4 vises utviklingen i tallet på studenter for de 25 forskjellige statlige høyskolesentrene (ikke medregnet samisk høyskole). Med unntak for Høyskolen i Nesna økte tallet på studenter gjennom hele perioden for alle høyskolene. I avsnitt 6.2 vil vi se nærmere på mulige årsaker til nedgangen i rekrutteringen for Høyskolen i Nesna.

Størst vekst finner vi for høyskolen i Hedmark, hvor tallet på nye studenter økte med 125 prosent i vår observasjonsperiode. Når det gjelder Hedmark, viser tall fra Database for høyere utdanning (DBH) ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste at denne høyskolen hadde svært mange eksternt finansierte studenter i årene 2001–2003, med en spesielt stor økning i 2003. Etter våre opplysninger skal den spesielle studenttallsveksten i 2003 være knyttet til et nytt studium som inngår som en del av Hærens og Luftforsvarets befalsskole.

Tabell 3.4 Tallet på nye studenter ulike år ved de 26 forskjellige statlige høgskolesentrene*

Høgskolen i:	1991	1995	1999	2003
Finnmark	340	445	438	400
Tromsø	357	671	472	434
Harstad	132	300	293	284
Narvik	195	150	245	251
Bodø	536	898	747	786
Nesna	159	187	444	132
Nord-Trøndelag	661	708	816	1036
Sør-Trøndelag	723	1067	1153	1426
Molde	249	328	315	322
Ålesund	261	407	418	335
Volda	374	483	535	538
Sogn og Fjordane	539	452	567	631
Bergen	706	763	989	1108
Stord/Haugesund	413	498	463	557
Stavanger	988	1168	1452	1677
Agder	1135	1764	1633	1723
Telemark	821	915	1022	1217
Vestfold	561	770	737	920
Buskerud	382	415	432	598
Gjøvik	341	264	315	368
Lillehammer	355	717	789	725
Hedmark	762	916	1119	1722
Østfold	750	855	1059	924
Akershus	542	430	458	611
Oslo	1254	1324	1479	1937
Totalt	13536	16895	18390	20662

* Tallene for 1991 omfatter alle statlige høgskoler som senere inngikk i de forskjellige statlige høgskolesentrene.

3.4 Opptakskarakterer for ulike typer studier

I dette avsnittet vil vi se på hvordan opptakskravene ved ulike typer studier og læresteder varierer. Vi vil her benytte opplysninger om gjennomsnittskarakteren fra videregående opplæring blant de nye studentene ved de ulike studiene/lærestedene. Dette er ikke det samme som poenggrense ved opptak til et studium/lærested, og heller ikke det samme som søkerens konkurransepoeng, men er basert på opplysninger om karakterer som finnes i norsk vitnemålsdatabase (administrert av Samordna opptak) om søkere til høyere utdanning. Vi har ut fra disse beregnet et uveid gjennomsnitt.

Karakteropplysningene fra vitnemålsdatabasen er av Statistisk sentralbyrå koplet sammen med opplysninger om nye studenter. Siden denne vitnemålsdatabasen er ny og opplysninger bare finnes fra 2001, kan vi her ikke se på utviklingen over tid, men nøyer oss med å se på karakterene til dem som ble førstegangsregistrert som student i 2003. Det vil således være karakterer for disse studentene, som da viser hen til karakterer i vitnemålsdatabasen for 2003,

2002 eller 2001. Nye studenter i 2003 som har blitt tatt opp på basis av eldre vitnemål enn dette, vil ikke inngå i analysene.

Dette får den konsekvens at det er lav gjennomsnittsalder på de nye studentene som vi har karakteropplysninger om, jf. tabell 3.5.

Tabell 3.5 Gjennomsnittsalder blant nye studenter 2003 etter type lærested og hvorvidt vi har karakteropplysninger om studentene

	Totalt	Statlige høgskoler	Private høgskoler	Vitenska- pelige høgskoler	Universi- teter
Gjennomsnittsalder for alle nye studenter 2003	26,0	26,94	28,89	24,90	22,77
Tallet på observasjoner	40508	20871	6787	1011	11839
Gjennomsnittsalder for nye studenter som vi har karakteropplysninger for	20,04	20,15	20,11	19,96	19,89
Tallet på observasjoner	19603	9151	2362	516	7574

Tabell 3.5 viser at gjennomsnittsalderen til dem vi har karakteropplysninger om i gjennomsnitt er rundt 20 år på alle typer læresteder, mens gjennomsnittsalderen er ca. 26 år⁸ når vi ser på alle de nye studentene 2003. Forskjellen i alder mellom de to kategoriene er minst for universitetene, og vi ser at forskjellen mellom antallet vi har karakteropplysninger for og tallet på alle nye studenter også er minst ved universitetene. Ved høgskolene har vi karakteropplysninger om bare 44 og 35 prosent av de nye studentene ved henholdsvis statlige og private høgskoler. Vi ser også at forskjellen i gjennomsnittsalder til alle nye studenter 2003 og de nye studentene vi har karakteropplysninger om i 2003, er særlig stor ved de private og statlige høgskolene. På grunn av resultatene i tabell 3.5 vil vi nedenfor stadig presisere at når vi snakker om karakterene fra videregående opplæring, er det karakterene blant ny *unge* studenter det er snakk om. Disse søkerne blir også tatt opp på primærvitnemålet sitt (primærvitnemålskvoten), slik at karaktersnittet ved opptak for eldre nye studenter ofte vil være bedre enn for yngre (det kreves ofte en lavere poengsum for søkere som kommer innenfor primærvitnemålskvoten enn for andre søkere).

Vi gir først (tabell 3.6) en oversikt over gjennomsnittskarakterene fordelt på type lærested og fagområde, for de av de nye studentene 2003 der vi har opplysninger om karakterer. Denne oversikten dekker over at det er forskjeller etter en mer detaljert inndeling av fagområder ved lærestedene, og at det også innenfor en type lærested (for eksempel statlig høgskole) finnes

⁸ Selv om vi har vist foran at det var stor økning i tallet på eldre begynnerstudenter fra 1999 til 2003, kan likevel den høye gjennomsnittsalderen (26 år) framstå som overraskende høy. Det er imidlertid en relativt liten gruppe som trekker gjennomsnittsalderen opp. Medianalderen på de nye studentene var 21 år (i 2003), og 60 prosent var 22 år eller yngre. Andelen som var 26 år eller eldre var 31 prosent.

forskjeller mellom de enkelte læresteder. Tallgrunnlaget blir imidlertid lavt om vi foretar finere inndeling av fag og lærested, og siden vi bare ser på et enkeltår, kan resultatet i mange tilfeller være noe tilfeldig om vi har en svært detaljert inndeling. Vi velger derfor ikke å presentere karakterer for enkeltfag og enkeltlæresteder.⁹

Tabell 3.6 Gjennomsnittskarakterer fra videregående opplæring blant nye, unge studenter 2003, etter type lærested og fagområde*

	Totalt	Statlige høgskoler	Private høgskoler	Vitenska- pelige høgskoler	Universi- teter	Tallet på observa- sjoner i alt per fagfelt
Humanistiske og estetiske Undervisning/ pedagogikk	4,18	4,09	4,26	4,67	4,19	2292
Samfunnsfag	3,82	3,79	3,87	-	4,00	1929
Juss*	4,19	4,09	4,14	-	4,21	2835
Økonomi/ad- ministrasjon	4,46	.	.	.	4,56	581
Naturviten- skap/teknologi	3,98	4,03	3,83	4,79	.	3230
Helse-, sosial- og idrettsfag	4,16	3,89	3,59	4,25	4,48	3043
Ex. phil./ex. fac.	4,14	4,03	3,98	4,64	4,93	3144
Annet/uoppgitt	4,18	4,16	4,34	-	4,18	2320
Totalt	4,01	3,85	-	-	-	229
Totalt	4,11	3,98	3,91	4,58	4,30	19603
Tallet på observasjoner i alt per lærestedstype	19603	9151	2362	516	7574	

* Tegnet . benyttes når observasjonene er færre enn 50 studenter

Høyest gjennomsnittskarakterer finner vi blant nye (unge) studenter på de vitenskapelige høgskolene (de fleste fagfeltene) og innenfor *helse- og sosialfag* på universitetene, dernest kommer jusstudiet. For noen år tilbake var jusstudiet et åpent studium uten spesielle opptakskrav, men kravene her er blitt høye; gjennomsnittskarakterene ligger høyere enn for naturvitenskap/teknologi. For studenter i naturvitenskap/teknologi er karakternivået blant de nye (unge) universitetsstudentene høyere enn blant nye (unge) studentene ved statlige høgskoler (i all hovedsak ingeniørstudenter). Ellers ser vi at karakternivået også var lavest blant studenter ved undervisningsfag/pedagogiske fag for alle typer læresteder det året vi har data for (2003).

⁹ På nettsiden til Samordna opptak (SO) finnes for øvrig poenggrenser for ulike studier og læresteder for flere år.

De enkelte universitetene

Tabell 3.7 viser at det totalt sett var liten variasjon mellom universitetene i snittkarakterer blant de nye (unge) studentene, men når vi ser på de enkelte fagområdene, er det til dels betydelige forskjeller. Blant annet ser vi at karakternivået innenfor samfunnsfag var betydelig høyere for universitetet i Oslo enn for de andre universitetene. Karakternivået var nesten like høyt som ved de vitenskapelige høgskolene (jf. tabell 3.6).

Tabell 3.7 Gjennomsnittskarakterer fra videregående opplæring blant nye, unge universitetsstudenter 2003, etter fagområde og universitetet

Fagfelt de nye studentene er registrert på	UiO	UiB	NTNU	UiTø	
Humanistiske og estetiske	4,22	4,13	4,18	.	1239
Undervisning/pedagogikk	3,93	-	.	.	181
Samfunnsfag	4,55	4,16	4,07	4,05	2195
Juss	4,65	4,46	-	.	515
Naturvitenskap/teknologi	4,22	4,28	4,65	.	1397
Helse-, sosial- og idrettsfag	4,99	5,20	5,11	4,46	321
Ex. phil./ex. fac.	4,18	4,09	4,07	4,38	1685
Totalt*	4,33	4,23	4,33	4,30	7574
Tallet på observasjoner*	2668	1966	2266	674	

* Medregnet annet/uoppgift og økonomi/administrasjon, som har få observasjoner.

Når det gjaldt naturvitenskap/teknologi, ser vi at karakternivået var betydelig høyere for NTNU enn for de andre universitetene, noe som trolig kommer av høye opptakskrav til sivilingeniørstudiene der. Ved Universitetet i Oslo var karakternivået fra videregående opplæring blant nye studenter innenfor naturvitenskap/teknologi betydelig lavere enn blant de nye studentene i samfunnsfag. Ellers så ser vi at for helse-, sosial og idrettsfag, er det betydelig høyere karakterer blant de nye unge studentene ved UiB enn ved UiTø.

Statlige høgskoler

Karaktersnittet fra videregående opplæring blant nye (unge) studenter i 2003 ved de seks statlige høgskolene der karaktersnittet var høyest blant de unge studentene, varierer lite, fra 4,0 til 4,2. Det gjelder høgskolene i Bergen, Sør-Trøndelag, Stavanger, Oslo, Agder og Narvik, dermed er alle landsdelene representert blant disse seks høgskolene. Det er viktig her å presisere at det er svært mange av de nye studentene vi ikke har karakteropplysninger for, og at det varierer mellom lærestedene. Særlig er tallgrunnlaget lavt for Høgskolen i Narvik, noe som innebærer at de aller fleste studentene som ble tatt opp der, er langt eldre og har eldre vitnemål enn de som har karakteropplysninger for.¹⁰ Hvordan karaktersnittet til de eldre studentene er, vet vi som nevnt ikke. For de yngste studentene skal imidlertid tallene for lærestedene – så langt vi kan bedømme – være sammenliknbare.

¹⁰ Vi har undersøkt om tallene for Narvik, som bare refererer til 31 personer, gjelder enkelte bestemte studier, men dataene viser at disse personene fordeler seg på 6 ulike studier, fra sykepleierutdanning til ingeniørfag med romfartsteknologi.

Bare ved de to høyskolene som ligger høyest, er karaktersnittet nær opp til karaktersnittet blant de nye universitetsstudentene. Underlagsmaterialet viser for øvrig at karaktersnittet varierer mye mellom høyskolene, men dette avhenger igjen (blant annet av) hvilke typer studier som er dominerende ved den enkelte høyskolen.

3.4.1 Opptakskarakterer og søkere per studieplass

Variasjon mellom læresteder i opptakskarakterer henger naturlig nok sammen med variasjon i antall søkere per studieplass. Det er imidlertid langt fra noen entydig sammenheng her. I tabell V.1 i vedlegg 3 viser vi tall for søkere per studieplass fra Samordna opptak (SO) for 2003, samme år som dataene for nye studenter etter karakterer fra videregående som er omtalt over, refererer til. Tabell V.1 viser som forventet at de fleste (men ikke alle) vitenskapelige høyskolene har høyt antall søkere per studieplass. Ifølge disse dataene hadde imidlertid Høyskolen i Narvik (i gjennomsnitt) et svært lavt antall søkere per studieplass, mens karakternivået fra videregående opplæring for unge, nye studenter lå nokså høyt for denne høyskolen. Tabell V.1 viser også at Universitetet i Oslo (UiO) (totalt) hadde et lavere antall søkere per studieplass enn flere av høyskolene, mens de sistnevnte lå noe lavere med hensyn til karaktersnitt fra videregående opplæring blant de nye, unge studentene. Universitetet i Tromsø (UiTø) lå høyere enn Oslo målt ved antall søkere per studieplass (med forbehold om at det sistnevnte gir et reelt tall for Tromsø pga. tvil angående registrerte studieplasser for ex. phil-studenter), mens UiTø lå noe under UiO med hensyn til karaktersnitt fra videregående opplæring blant de nye, unge studentene.

Her er det selvsagt mye som spiller inn, den totale søkermassen i SOs tall består også av søkere som har tidligere høyere utdanning, og det vil være store forskjeller mellom ulike fagstudier på et lærested. Vårt hovedpoeng her er imidlertid at søkerne trolig tilpasser søkningsen og aksept av tilbudt plass i forhold til hva de kjenner til (eller antar) angående et studiums vanskelighetsgrad og med hensyn til hvor vanskelig det er å komme inn på studiet. I tillegg vil en rekke personlige preferanser spille inn (geografisk lokalisering, familiebånd, arbeidsmarkedsmuligheter, sosial miljø ved lærestedet osv.) med hensyn til valg av studiested. Det forekommer også at et studiested med relativt lavt antall søkere har søkere med høyt karaktersnitt på grunn av det stilles spesielle krav til forkunnskaper i for eksempel matematikk. På bakgrunn av alle disse forholdene vil det derfor nødvendigvis ikke være slik at antall søkere per studieplass gir et dekkende bilde med hensyn til hvor vanskelig det er å komme inn på et studium målt i karakterer.

3.4.2 Nærmere om søkningsen til lærerutdanningene

Vi har sett foran at fagfeltet lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk har hatt svak utvikling i rekrutteringen i forhold til andre fagfelt, og at gjennomsnittskarakterene for nye (unge) studenter innenfor dette fagfeltet på høyskolene var svakere enn for andre fagfelt. Etter vår observasjonsperiode, nemlig ved opptaket i 2005, ble det fastsatt (av departementet) minimums krav til karakterene for opptak til allmennlærerutdanningene. Vi synes derfor det er av interesse å ha et blick på tiden etter 2003, spesielt når det gjelder lærerutdanningene. De nye kravene var minst karakteren 3 i matematikk og norsk (som gjennomsnitt av

middelverdiene i hovedmål, sidemål og muntlig) og minst 35 skolepoeng. Bare de som oppfyller disse minimumskravene regnes da som kvalifiserte søkere til allmennlæreutdanningene. Noen høyskoler har uttrykt bekymring for hvorvidt det innebærer at de vil miste mange studenter. Vi har forsøkt å undersøke dette ved å benytte opplysninger fra SO's søkerstatistikker (se tabellene V.6–V.8 i vedlegg 3). En kan tenke seg to virkninger av minimumskravene. Det er sannsynlig at de fleste potensielle søkere vil være kjent med kravene, slik at tallet på søkere vil gå ned ved at personer som ikke oppfyller minimumskravene lar være å søke. Også blant de som søker vil det være en del som ikke fyller kravene, slik at antallet som det enkelte lærestedet vil kunne ta opp, vil kunne gå ned selv om søkningen totalt sett opprettholdes.

Det er vanskelig å finne detaljert sammenliknbar informasjon om dette, blant annet fordi SO har endret hovedinndelingen i sine statistikker fra utdanningstype (der allmennlæreutdanning var én kategori) til utdanningsområde (der lærerutdanninger (alle typer) og lektorutdanninger er slått sammen). Benyttes tall for det enkelte lærested og type studium ved det enkelte lærestedet, kan en finne relevante tall og konstruere egne tabeller for utviklingen over tid fram til og med 2005 også for allmennlæreutdanning spesielt, noe vi har gjort i tabell V.6 i vedlegg 3. I tillegg har vi i tabell V.7 tall for allmennlæreutdanning totalt (bare) 2003 og 2004. Vi har også sammenliknet tall for samlekategorien "lærer- og lektorutdanning" for 2004 og 2005, se tabell V.8 i vedlegg 3. Vårt hovedinntrykk er at det er vanskelig å se noen dramatisk utvikling i tallene, selv om det er variasjon mellom lærestedene.

Søkningen til allmennlærestudiet (primærsøkere) økte noe fra 2003 til 2004, men gikk deretter ned i 2005. Ser vi på de største lærestedene, Høgskolene i Oslo (HiO), Bergen (HiB), Sør-Trøndelag (HiST) og Stavanger (nå Universitetet i Stavanger), finner vi følgende: Ved HiO er tallet på primærsøkere på samme nivå i 2005 som i 2003, etter en nedgang i 2004. Ved HiB er også tallet på primærsøkere på samme nivå i 2005 som i 2003, etter en økning i 2004. Ved HiST og i Stavanger er primærsøkertallet gått ned. Ved mindre høyskoler som Sogn og Fjordane og Volda har tallene gått noe ned (her er tallene noe vanskelig å sammenlikne på grunn av deltidsstudier, som ikke synes å ha opptak hvert år). Ved enda mindre høyskoler som Nesna og Høgskolen i Finnmark (HiF), er tallene noe annerledes. I Nesna er det nedgang bare for søkningen til deltidsstudiet (ikke for fulltidslærerutdanningen), ved HiF gjelder nedgangen først og fremst studiet "allmennlærer, samling".

Samtidig med at det er en viss nedgang i 2005 i tallet på primærsøkere til allmennlæreutdanning totalt, er det en økning i nye lærer/lektorstudier ved universitetene, som i absolutte tall oppveier nedgangen i søkningen til allmennlærerutdanning (se tabell V.6).

Om vi ser på tall for utdanningsområdet Lærer- og lektorutdanning i 2004 og 2005, finner vi at det var en liten økning i tallet på primærsøkere per studieplass (fra 1,3 til 1,4) fra 2004 til 2005. Dette kommer av at tallet på studieplasser ble mer redusert enn tallet på primærsøkere. Tallet på studieplasser ble faktisk redusert med hele 9 prosent fra 2004 til 2005, mens tallet på primærsøkere gikk ned med bare 1 prosent. Tallet på søkere totalt til lærer- og lektorutdanning økte fra 2004 til 2005, med 2 prosent. Det var imidlertid en nedgang i tallet

på kvalifiserte søkere. Kvalifiserte søkere beregnes (av SO) ikke av primærsøkere, men av totaltallet på søkere. Antallet kvalifiserte søkere ble redusert med 5,5 prosent fra 2004 til 2005 (tabell V.8). Mens de kvalifiserte søkerne utgjorde hele 77 prosent av totaltallet på søkere i 2004, var tilsvarende andel i 2005 gått ned til 71 prosent. Det synes altså å være slik at søker tallene i mindre grad var direkte påvirket av minimumskravene til opptak enn tallet på søkere som regnes som kvalifiserte. (Her må vi ta et forbehold, siden dette gjelder søkning til alle lærerutdanninger, ikke bare allmennlæreutdanning.)

Antall tilbud som ble sendt ut, ble dermed også redusert (tabell V.8); nedgangen var på hele 11,5 prosent. Dette er en langt større nedgang enn reduksjonen i tallet på primærsøkere og kvalifiserte søkere, og må ses i sammenheng med den relativt store nedgangen i tallet på studie plasser (som var på 9 prosent). Det sendes alltid ut tilbud til flere enn det antallet en antar vil møte til studiestart. Antallet som møtte til studiestart, gikk også ned fra 2004 til 2005, med nær 11 prosent (tabell V.8), det vil si samme relative nedgang som for antallet tilbud sendt, og om lag samme relative nedgang (om enn svakt høyere) som nedgangen i tallet på studie plasser.

Gjennomgangen av disse tallene tyder på at en nedgang i tallet på studenter ved lærerutdanningene de aller seneste årene neppe kan forklares med manglende søkning (totalt for landet), heller ikke i en dramatisk nedgang i tallet på kvalifiserte søkere som følge av minimumskrav til opptak ved allmennlærerutdanningen, men trolig først og fremst av at tallet på studie plasser (totalt) er blitt redusert. Dette betyr imidlertid ikke at det ikke for enkelte mindre høgskoler kan ha blitt store endringer med hensyn til tallet på kvalifiserte søkere.

3.5 Kjønn

Tidligere studier har vist at når det gjelder den *horisontale* kjønnssegregeringen, det vil si at menn og kvinner velger ulike fag, har tradisjonelle kjønnsforskjeller endret seg i liten grad (Støren og Arnesen 2003). Den *vertikale* kjønnssegregeringen, det vil si at menn og kvinner har ulik lengde på utdanningen, er imidlertid endret. Nedenfor vil vi gi noen oppdaterte tall om utviklingen når det gjelder den horisontale og vertikale kjønnssegregeringen.

3.5.1 Fortsatt vertikal kjønnssegregering?

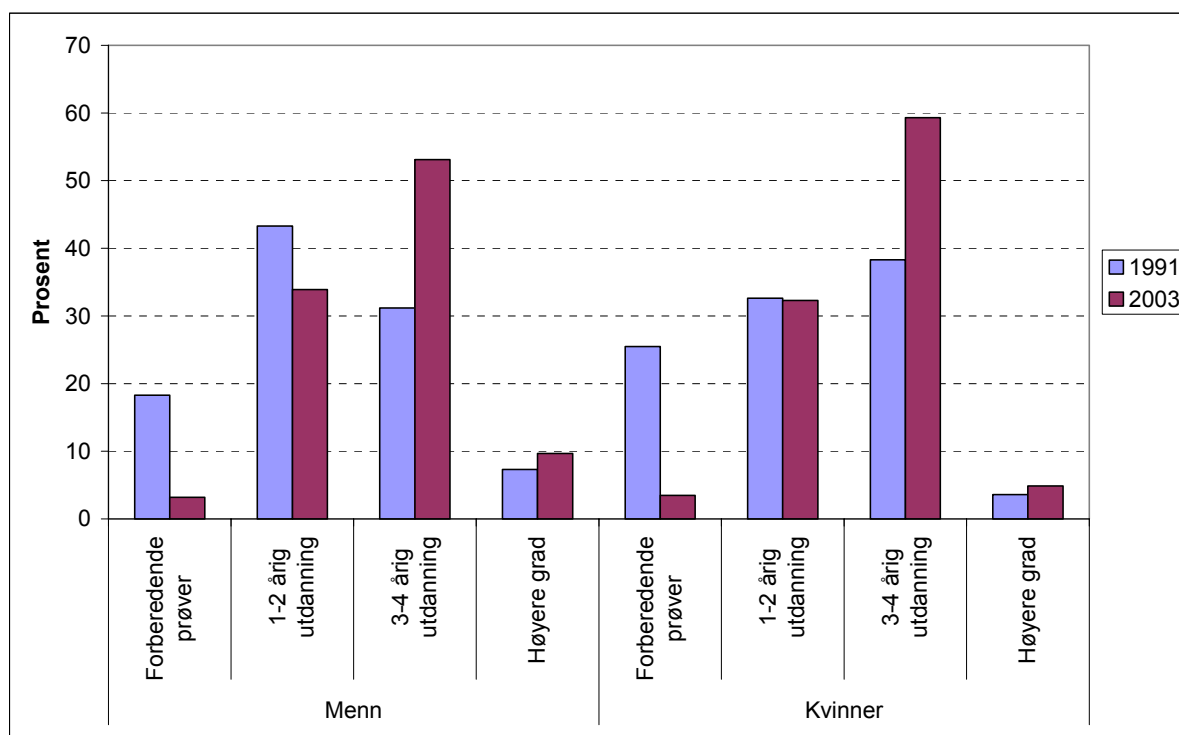
Selv om kvinnene for lengst har gått forbi mennene når det gjelder antallet som tar høyere utdanning, har det fram til de aller seneste årene fortsatt vært slik at kvinner i mindre grad enn menn har tatt sikte på de lengste utdanningene. Det har altså vært en viss vertikal kjønnssegregering, som imidlertid blir stadig mindre – eller borte – ettersom kvinner nå er i flertall også på lengre universitetsstudier. Imidlertid viser de aller nyeste tallene fra SSB¹¹ at det fortsatt er noe flere menn enn kvinner som fullfører høyere grads utdanning. Disse tallene viser at det var 7598 som fullførte en høyere grads utdanning i studieåret 2003/2004, og av disse var 4053 (53 prosent) menn.

¹¹ Kilde: SSB, <http://www.ssb.no/emner/04/02/40/eksuvh/tab-2005-05-13-03.html>

I vårt datamateriale kan vi, som omtalt tidligere, kartlegge studiemålene til de nye studentene. Som omtalt innledningsvis i dette kapitlet, vet vi at mange endrer studiemål, og det kan være vanskelig å sammenlikne data over tid på grunn av de strukturelle endringene som kom i 2003 gjennom innføringen av kvalitetsreformen. Imidlertid skulle dette neppe påvirke eventuelle kjønnsforskjeller, slik at dataene kan være egnet til å si noe om kjønnsforskjellene i planlagt utdanningsmål er større eller mindre i 2003 enn i 1991.

Med de nevnte forbeholdene, viser figur 3.5 studiemålet blant nye studenter i 1991 og 2003, det vil si det utdanningsnivået man tok sikte på å fullføre. Det er en klar tendens både i 1991 og i 2003 at andelen som tar sikte på de lengste utdanningene er høyere blant menn enn kvinner. Andelen kvinner som tar sikte på en høyere grads utdanning har økt, men regnet i prosentpoeng har andelen likevel økt mer for menn, slik at forskjellen regnet i prosentpoeng faktisk har økt mellom menn og kvinner.

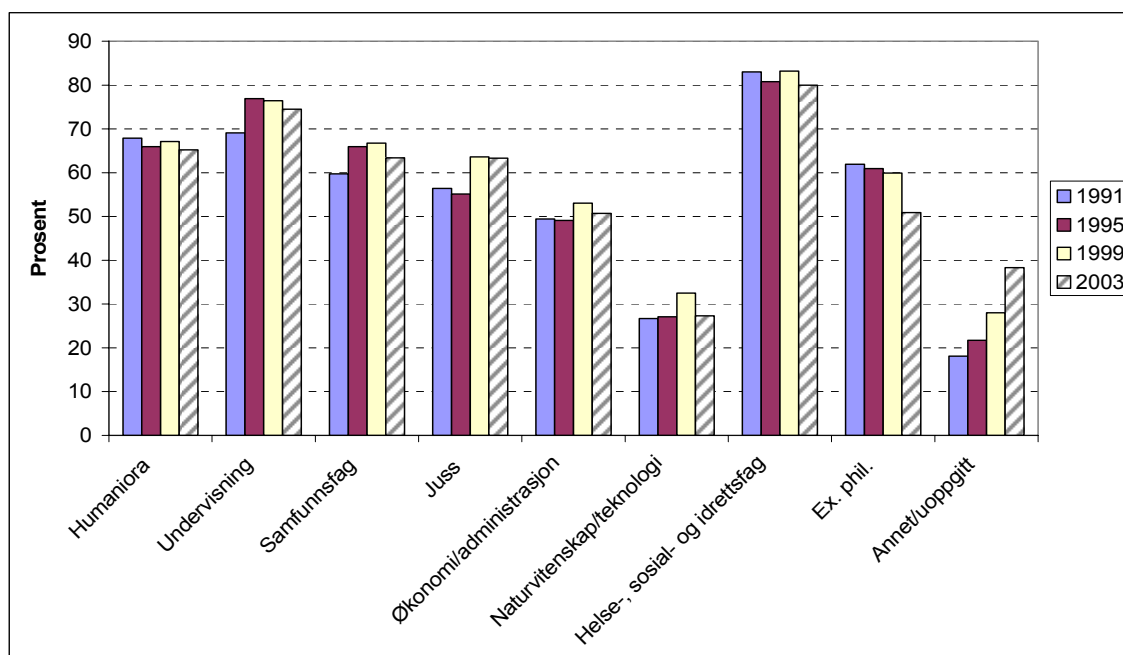
At *andelen* som tar sikte på en høyere grad er noe lavere blant kvinner enn menn, kan i noen grad henge sammen med at studiefrekvensen er betydelig høyere for kvinner enn for menn. Forskjellen er likevel så stor at den tilsier at det fortsatt er slik at flere menn enn kvinner (i absolutte tall) tar høyere grads utdanning. Statistisk sentralbyrås statistikk som vi omtalte over, viser også en viss kjønnsforskjell, men langt mindre forskjeller. Det kan derfor være slik at kvinner har mer beskjedne studiemål enn menn ved starten av studiet, og at kvinner i større grad enn menn oppgraderer sitt studiemål underveis i studiene.

Figur 3.5 Studiemål etter kjønn. Nye studenter i 1991 og 2003

3.5.2 Ikke mindre horisontal segregering

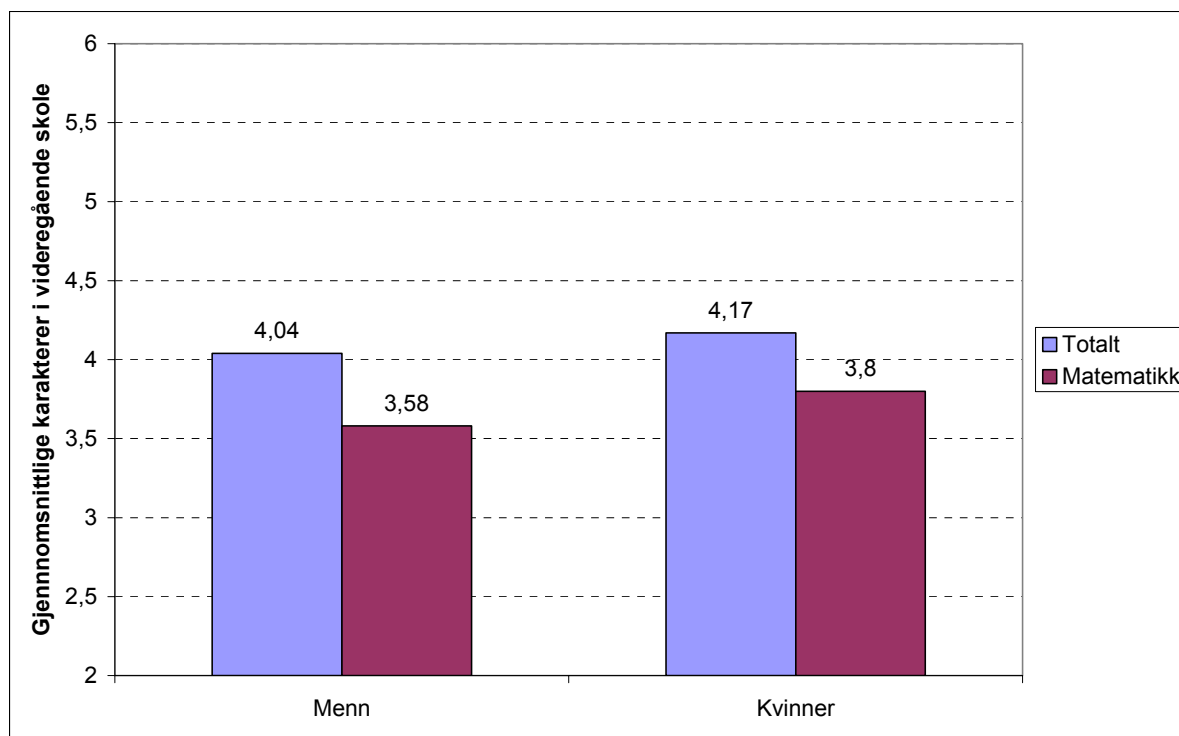
Størst forskjeller mellom menn og kvinner finner vi når det gjelder hva slags fag de velger (horisontal segregering) (Støren og Arnesen 2003). Dette mønsteret har fortsatt i liten grad endret seg. Figur 3.6 viser kvinneandelen blant nye studenter innenfor ulike fagområder ulike år. Mennene velger fortsatt i svært liten grad studier innenfor helse- og sosialfag, mens kvinnene gjør det i stor grad. Kvinneandelen ligger her på rundt 80 prosent. Også innenfor undervisningsfag er kvinneandelen blant de nye studentene stabilt meget høy. I naturvitenskapelige fag økte kvinneandelen, tilsynelatende midlertidig, i 1999, men var i 2003 tilbake på om lag samme nivå som i 1991 og 1995. Det fagområdet der vi ser størst endring, er innenfor juss, der kvinneandelen har økt betydelig. I gruppen annet/uoppgitt ser vi en betydelig økning i kvinneandelen, det knytter seg til fagfeltet samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag som vi foran har sett favner bare svært få av studentene.

Figur 3.6 Prosentandel kvinner blant nye studenter ulike år, etter fagområde

3.5.3 Kjønn og karakterer fra videregående opplæring

Figur 3.7 viser at kvinnelige nye (unge) studenter hadde litt høyere gjennomsnittskarakterer i videregående opplæring enn mannlige studenter, og at de også hadde bedre karakterer i matematikk. Karakterene i matematikk er basert på gjennomsnittskarakterer til de nye studentene i 2003 i fagene 2MX, 2MY, 2 MZ, 3MX, 3MY og 3MX. Vi har altså valgt å ta med vitnemålskarakterer i matematikk både fra VKI (andre opplæringsår i videregående) og VKII (tredje opplæringsår). Jenter tar sjeldnere matematikk på VKII enn gutter (Lødding 2005), på den annen side er det interessant å ha med gjennomsnittskarakteren også fra VKI, fordi ellers ville vi ikke få med dem med gode karakterer i matematikk som velger bort matematikk på VKII.

Figur 3.7 *Gjennomsnittskarakter fra videregående opplæring og gjennomsnittskarakterer i matematikk blant nye studenter 2003, etter kjønn*

Totalt er tallgrunnlaget forskjellig for jenter og gutter. Mens gjennomsnittskarakterene (alle fag) refererer til opplysninger om 8468 nye mannlige studenter i 2003, refererer de til hele 12106 nye kvinnelige studenter, noe som gjenspeiler den klare overvekten av kvinner blant de nye studentene. Når det gjelder matematikkarakterene, er bildet motsatt, de refererer til 4272 kvinnelige og 5102 mannlige nye studenter i 2003. Dette innebærer at når gjennomsnittskarakterene i matematikk er best blant kvinnene, kan det til dels komme av at de refererer til en mer selektert gruppe kvinner enn hva de tilsvarende karakterene for de mannlige studentene gjør. Lødding (2005) har for eksempel påvist at de av jentene som går videre med matematikk på VKI (og eventuelt VKII), har langt bedre matematikkarakterer på grunnkurs enn gutter som går videre med matematikk. Et generelt funn hos Lødding var at jenter synes å måtte opp i et høyere prestasjonssjikt i matematikk enn guttene før de velger fordypning eller spesialisering i matematiske, naturvitenskapelige og teknologiske utdanninger (Lødding 2005:36). Også Støren og Arnesen (2003) viste at matematikkarakterene hadde langt mindre betydning for jenters valg av høyere utdanning enn for gutters valg. Når resultatene i figur 3.7 ses i forhold til figur 3.6, ser vi en bekreftelse av slike tidligere resultater med hensyn til den relativt sett svake betydningen matematikkarakterene har for jentenes fagvalg i høyere utdanning. Til tross for gode karakterer i matematikk, velger de langt sjeldnere naturvitenskapelige og teknologiske fag enn gutter.

3.6 Oppsummering – ambisjoner, faglige preferanser og valg av studiested

I dette kapitlet har vi sett en tendens til at ambisjonene ved studiestart har endret seg noe i perioden, ved at det er noe flere av begynnerstudentene som synes å ha klare studiemål og at noe flere har de lengste utdanningene som mål. Vi tar her forbehold om at studiemålene endrer seg etter hvert i studieløpet blant mange av studentene, og at dataene for siste år ikke er direkte sammenliknbare med de tidligere årene. Det synes imidlertid fortsatt å være slik at mannlige (nye) studenter har noe høyere ambisjoner enn kvinner, men sammenliknet med andre data, kan mye tyde på at kvinner noe oftere enn menn oppjusterer sine ambisjoner underveis i studiet.

Når det gjelder fordeling etter fagfelt, viser resultatene at det har vært en spesielt stor økning innenfor helse- og sosialfag, og at den svake utviklingen når det gjelder rekrutteringen innenfor naturvitenskap/teknologi fortsetter. Det var en økning innenfor naturvitenskap/teknologi fram til 1999/2000, men en nedgang i årene deretter. For hele perioden 1991–2003 sett under ett, har den totale veksten i rekrutteringen innenfor dette fagfeltet vært liten sammenlignet med andre fagområder.

Det fagområdet som likevel kommer svakest ut, er undervisning, hvor det har vært en reduksjon i nyrekrutteringen, og hvor de nye studentene (i 2003) også har de laveste karakterene. Dette fagfeltet har likevel hatt en vekst i totaltallet på studenter (studenter på alle nivåer, både ”gamle” og nye), noe som trolig kommer av høy forekomst av etter- og videreutdanning innenfor dette fagfeltet.

Et nærmere blikk på søkingen til lærerutdanninger i perioden *etter* 2003 viser at tallet på primærsøkere har gått noe ned, mens tallet på studieplasser er blitt mer redusert enn tallet på søkere. Vi finner heller ikke noen dramatisk nedgang i tallet på kvalifiserte søkere til fagfeltet undervisning som følge av minimumskrav til opptak ved allmennlærerutdanningen i 2005.

Generelt finner vi at karakternivået fra videregående opplæring blant nye (unge) studenter er høyest på universiteter og vitenskapelige høyskoler (blant nye, unge studenter), men dette varierer mellom fagområder på de ulike universitetene. Karakternivået fra videregående opplæring varierer dessuten spesielt mye blant høgskolestudentene.

Eksempelvis har jusstudentene høye karakterer fra videregående (2003-studentene), sammen med studenter innenfor helsefag (som i det vesentlige gjelder medisin) på universitetene. Karakterene fra videregående opplæring for samfunnsfagstudentene var høyest ved universitetet Oslo, og langt høyere enn blant studenter ved naturvitenskapelige fag ved samme universitet (gjelder nye studenter 2003). Mye tyder derfor på at naturvitenskapelige fag ikke bare mister terreng med hensyn til å tiltrekke seg søkere totalt, men også med hensyn til å tiltrekke seg de med best karakterer fra videregående opplæring.

Når det gjelder karakterer fra videregående opplæring, har kvinner (2003-studentene) noe bedre karakterer enn mennene, også i matematikk, men velger på tross av dette sjeldnere enn menn naturvitenskapelige eller teknologiske fag. Med unntak av naturvitenskap og teknologi er kvinner i flertall på alle de øvrige store fagområdene i 2003, og menn utgjør et lite mindretall på helse- og sosialfag og undervisningsfag. Kvinneandelen på juss har økt spesielt mye i perioden.

I tillegg til endringer når det gjelder faglige preferanser, viser resultatene også at det har skjedd endringer i rekrutteringens fordeling på læresteder. For universitetene har veksten i tallet på nye studenter vært liten, og universitetet i Oslo skiller seg ut med en nedgang i nyrekrutteringen. Høgskolesektoren har tatt i mot det aller meste av den økte studenttilstrømningen, og veksten i nyrekruttering ved de statlige høgskolene har kommet på alle fagområder, med unntak av undervisningsfag. Naturvitenskapelige/teknologiske fag ved høgskolene hadde dessuten en mindre økning enn gjennomsnittet. Mye av veksten ved høgskolene er, som omtalt i kapittel 2, kommet på grunn av en økning i tallet på deltidsstudenter. Trolig er også en del av veksten ved høgskolene knyttet til fjernstudier og desentraliserte studier og kortvarige eksternt finansierte studier.

4 Endringer i den sosiale rekrutteringen til høyere utdanning?

4.1 Innledning – hva skal vi undersøke?

I dette kapitlet er hovedproblemstillingen om vi kan se endringer i den sosiale rekrutteringen til høyere utdanning det siste tiåret. Vi følger dermed opp problemstillinger i kapittel 1 (avsnitt 1.2.5) og kapittel 2 (avsnitt 2.3). I kapittel 2 så vi på fordelingen av dem som var blitt studenter etter sosial bakgrunn, målt ved foreldres utdanningsnivå. Vi vil fortsatt benytte foreldres utdanningsnivå som indikator, men i motsetning til i kapittel 2 vil vi ikke bare fordele de som er blitt studenter, men se på *andelen* som er blitt studenter i lys av *befolkningsdata* på ulike tidspunkter. Vi vil da benytte to datasett som NIFU STEP besitter over befolkningens utdanningsaktivitet og høyeste fullførte utdanning i henholdsvis 1995 og 2002 (se avsnitt 1.3).

Vi vil undersøke de unges utdanningsnivå og -tilbøyelighet i lys av foreldres utdanning på to ulike måter. Først vil vi se på andelen som har fullført en høyere utdanning i (eller innen) henholdsvis 1995 og 2002 blant personer som var 30 år på de to ulike tidspunktene, etter foreldres utdanningsnivå. Disse personene vil ha startet på høyere utdanning ca 3–11 år tidligere, avhengig av hvor lang utdanning de har tatt, eventuell utsettelse av studiestart og forekomst av avbrudd. Det betyr at de som hadde fullført en høyere utdanning på disse to tidspunktene, var begynnerstudenter på et langt tidligere tidspunkt enn det som ellers er observasjonsperioden i denne rapporten. De som var 30 år i 1995 og som har fullført en høyere utdanning, hadde påbegynt sin høyere utdanning i årene 1984–1992, med et tyngdepunkt rundt 1987. De som var 30 år i 2002 og hadde fullført en høyere utdanning, hadde påbegynt sin høyere utdanning i årene 1991–1998, med et tyngdepunkt rundt 1994. Grunnen til at vi legger vekt på å beskrive dette, er at vi gjennom å se på andeler med fullført utdanning i henholdsvis 1995 og 2002, må være oppmerksomme på at vi ikke får dekket eventuelle endringer i den sosiale rekrutteringen på slutten av 1990-tallet og fram til 2003.

Den andre måten vi vil undersøke de unges studietilbøyelighet i lys av sosial bakgrunn (foreldres utdanningsnivå) på, er å se på andeler av personer i aldersgruppen 19–24 år som *er i gang med* en høyere utdanning. Her vil vi sammenlikne andeler i 1995 og 2002, eller rettere sagt; vi vil undersøke sannsynligheten for å være i gang med en høyere utdanning i de nevnte aldersgruppene på de to ulike tidspunktene. Avgrensningen av aldersgruppen til 19–24 år er gjort fordi dette er den mest typiske alderen for studenter. Hvis vi utvider aldersgruppen til for eksempel 28–29 år, vil vi miste mange som allerede har fullført en høyere utdanning og av den grunn ikke er registrert med en utdanningsaktivitet på de to tidspunktene (høsten 1995 og 2002).

Begge de to måtene vi vil undersøke dette på, har sine begrensninger i forhold til å se på endringer over tid i den sosiale rekrutteringen av høyere utdanning, siden vårt formål var å se på endringer fram til 2003. Den første måten omtalt over, omfatter som nevnt ikke de som

begynte i høyere utdanning fra slutten av 1990-tallet og framover. Den andre metoden vil ikke få med de eldre begynnerstudentene og den store økningen i tallet på slike studenter sist i perioden (etter 2000), og vil dermed ikke kunne ta hensyn til en økning i tallet på ”eldre” studenter med foreldre med *lavt* utdanningsnivå i denne siste delen av det som er vår observasjonsperiode i andre deler av denne rapporten. Det innebærer at i den grad de nye eldre studentene har medvirket til utjevning av de sosiale skjevhetene i rekruttering til høyere utdanning, vil vi ikke få tatt hensyn til dette.

Et ytterligere forbehold vi vil nevne, er at vi ikke har data for mors utdanningsnivå i 1995, bare fars. Det betyr at når vi sammenlikner fordeling etter sosial bakgrunn i 1995 og 2002, må vi for begge tidspunkter konsentrere oss om å se på *fars utdanningsnivå*.

Med disse forbeholdene, mener vi at vi likevel har et godt utgangspunkt for å se om det er endringer etter sosial bakgrunn fra 1995 til 2002 i sannsynligheten for å være student blant 19–24 åringer, og i andeler som har fullført en høyere utdanning.

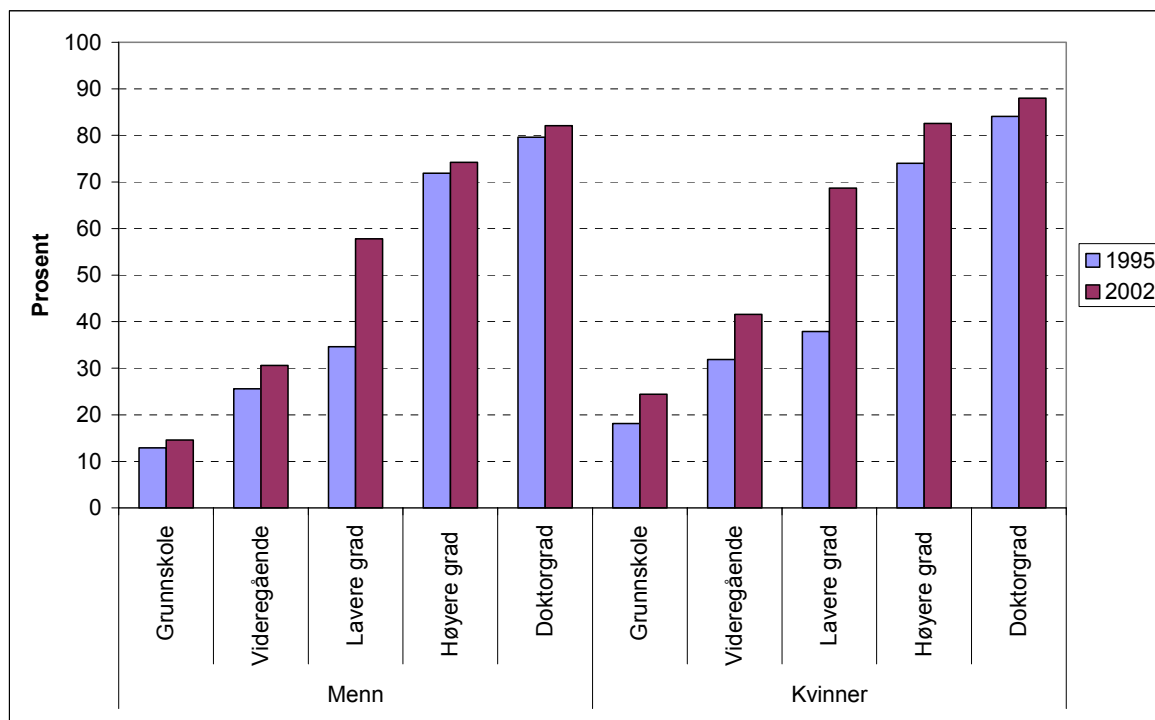
4.2 Andeler som har fullført en høyere utdanning innen de er 30 år

I figur 4.1 viser vi andelen av 30-åringer som hadde fullført en høyere utdanning, etter fars utdanningsnivå og kjønn, i 1995 og 2002. Fullført utdanning vil, for 2002-tallene, si at en har fullført en høyere utdanning av minst ett års varighet. Definisjonen er blitt endret av SSB i løpet av vår observasjonsperiode, slik at denne definisjonen bare gjelder fra og med 2000. Tidligere var definisjonen mindre streng, alle som hadde fullført en eller annen høyere utdanning i Norge, og som var blitt rapportert, ble regnet med (Jørgensen 2005). Dette betyr at økningen i andel som har fullført en høyere utdanning fra 1995 til 2002, i realiteten er noe større enn hva vi ser av figur 4.1, fordi andelene i 1995 trolig er noe for høye i forhold til den nye definisjonen. Vi ser at det uansett er en økning i andelen som har fullført en høyere utdanning i denne sjuårsperioden innenfor alle grupper etter fars utdanningsnivå, og både blant menn og kvinner, men økningen var større for kvinner enn menn.

Imidlertid er det for én gruppe det har vært særlig stor økning; innenfor kategorien ”foreldre med høyere utdanning på lavere grads nivå”, har det vært en meget stor økning i andelen som har fullført en høyere utdanning i løpet av sjuårsperioden. Vi tar et forbehold om denne økningen; den gjenspeiler neppe bare reelle endringer, men kan henge sammen med at det har skjedd endringer i SSBs utdanningsstandard i perioden. Muligens spiller det en rolle at enkelte utdanninger som ble regnet som høyere utdanning i 1995, ikke ble regnet som høyere utdanning i 2002, men ble regnet som utdanninger på ”mellomnivå” i 2002. Det betyr i så fall at foreldre som er definert som å ha lavere grads utdanning i 2002 representerer enn noe

snevreste gruppe enn i 1995, noe som øker sannsynligheten for at deres barn hadde tatt høyere utdanning.¹²

Regnet i prosentpoeng har veksten vært større for de med foreldre uten høyere utdanning enn for de med foreldre med høyere grads utdanning, men lavere enn veksten for de med foreldre med lavere grads utdanning (med det nevnte forbeholdet om sammenliknbarhet angående sistnevnte gruppe). Hovedinntrykket fra figur 4.1 er at de sosiale skjevhetene i andel som har fullført en høyere utdanning fra 1995 til 2002, er bestått. Som omtalt over, gjelder dette personer som ble rekruttert til høyere utdanning ca. 3–11 år tidligere, med tyngdepunkt rundt 1987 og 1994, altså noen år tidligere enn de nye studentene vi har omtalt i kapittel 2 og 3.

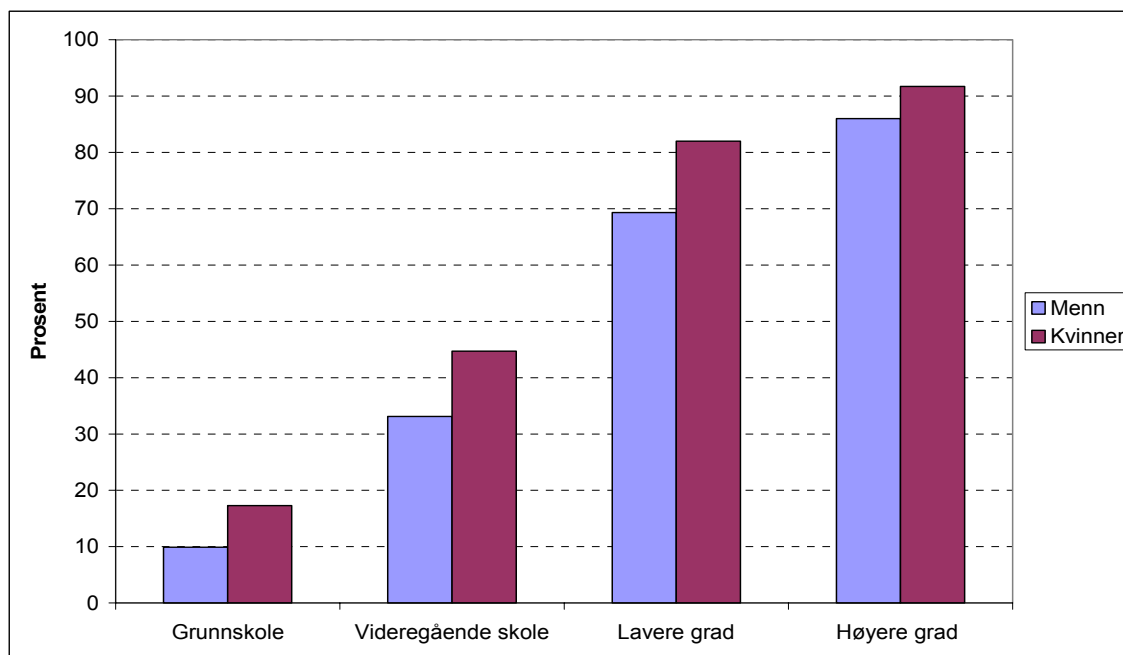
Figur 4.1 Prosentandel av 30-åringene som hadde fullført en høyere utdanning, etter kjønn og fars utdanningsnivå. 1995 og 2002

4.2.1 Kombinert effekt av mors og fars utdanning

For å belyse den kombinerte effekten av mors og fars utdanningsnivå, har vi i figur 4.2 sett på andelen som hadde fullført en høyere utdanning, gitt at begge foreldrene hadde det angitte utdanningsnivået. Som nevnt innledningsvis, kan vi da ikke sammenlikne tall for 1995 og 2002, men konsentrerer oss om 2002. Vi velger da å se på grupper der mor og far har samme utdanningsnivå. Figuren viser at forskjellene mellom gruppene nå blir enda mer markerte. Av menn hvor *begge* foreldrene bare hadde grunnskoleutdanning var det bare 10 prosent av 30-

¹² Dette forbeholdet angående sammenlikning av data om utdanningsnivå før og etter 2000, da den nye utdanningsstandarden kom, berører – så langt vi kjenner til – ikke de data vi har presentert i kapittel 2, siden disse gjelder nyere data fra SSB der den nye utdanningsstandarden er brukt også på eldre årgrupper.

åringene som hadde fullført høyere utdanning, mot 85 prosent dersom *begge* foreldrene hadde høyere grad. For kvinner var de tilsvarende tallene 17 og 91 prosent.

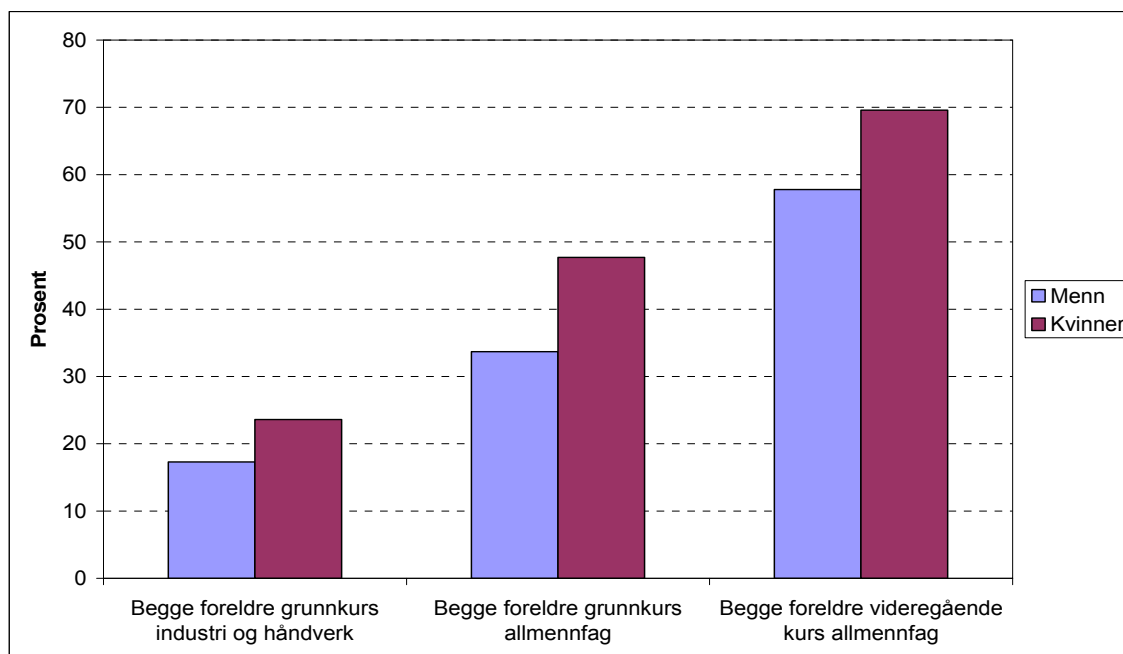
Figur 4.2 Prosentandel av 30-åringene som hadde fullført høyere utdanning, etter kjønn og begge foreldres utdanningsnivå. 2002

4.2.2 Foreldrenes "horisontale" posisjon

Hansen (1999) argumenterer for, med henvisning til Bourdieu (1984, 1996) og Bourdieu og Passeron (1977) at det ikke bare er foreldrenes sosiale "nivå" som har betydning for tilbøyeligheten til å ta høyere utdanning, også foreldrenes "horisontale" posisjon har betydning. Den horisontale dimensjonen skiller mellom ulike sektorer i samfunnet, på den ene siden den økonomiske, på den andre siden den kulturelle. Verdier og livsstiler utviklet av personer i ulike sektorer i samfunnet, overføres til barna og påvirker deres utdannings- og yrkesvalg. Økonomiske ressurser har betydning for i hvilken grad en har muligheter, eller opplever at en har muligheter, mens familiens kulturelle ressurser vil ha betydning for i hvilken grad barna stimuleres i retning av utdanning og informasjon om det høyere utdanningssystemet (Hansen 1999). I tråd med slike resonneringer, har vi undersøkt om barn av foreldre utdannet innen det som kan kalles allmenne fagfelt, har større tilbøyelighet til å ta høyere utdanning enn andre. Figur 4.3 og 4.4 kan i noen grad sies å bekrefte dette.

I figur 4.3 ser vi på dem som hadde foreldre som begge hadde utdanning på videregående skoles nivå, men utdannet innenfor ulike fagfelt, og ser på forskjeller i andelen som har tatt høyere utdanning etter hva slags videregående utdanning foreldrene hadde. Vi ser i denne figuren på hva den kombinerte effekten av fars og mors fagutdanning har å si for jenter og gutter, ved å se på noen *ytterpunkter*. Det vil si at begge foreldre har en fagutdanning innen industri og håndverk, begge foreldrene har en videregående utdanning innen allmennfag, på henholdsvis grunnkurs og videregående kurs. De som hadde foreldre som hadde

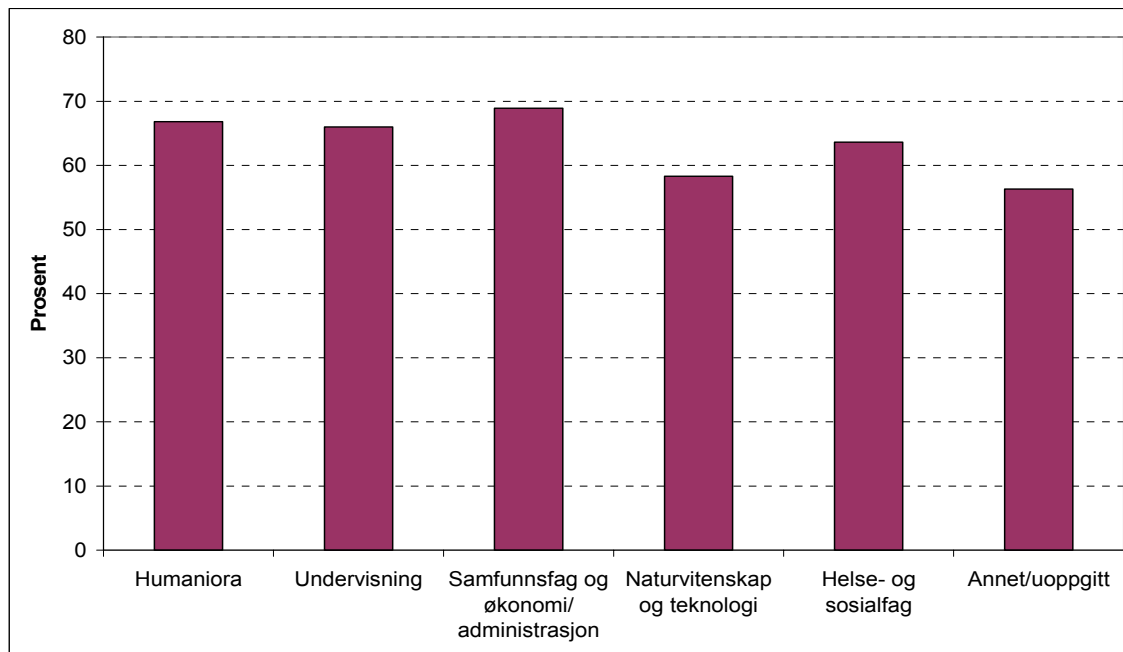
allmennfaglig grunnkurs innenfor videregående opplæring som høyeste utdanningsnivå, hadde langt høyere andel som hadde fullført en høyere utdanning som 30-åring (2002) enn de som hadde foreldre med grunnkurs i yrkesfaglig videregående opplæring innenfor industri og håndverk, jf. figur 4.3. Enda høyere var andelen blant dem som hadde videregående kurs (VKI og/eller VKII) i allmennfaglig studieretning. Det gjelder både menn og kvinner.

Figur 4.3 *Andel som har fullført en høyere utdanning blant 30-åringene i 2002, av personer som hadde foreldre med utdanning på videregående skoles nivå, etter foreldrenes type videregående utdanning*

I figur 4.4 ser vi på grupper der alle har fedre med høyere utdanning på lavere grads nivå, fordelt etter utdanningens fagfelt. Formålet er å se om det fagfeltet far er utdannet innenfor, har en betydning for hvorvidt de unge har fullført en høyere utdanning. Resultatene i figur 4.4 tyder på at fars horisontale posisjon målt ved fagfelt på dette utdanningsnivået betyr relativt lite for andelen av 30-åringene som har tatt høyere utdanning.¹³ Disse resultatene kan muligens tolkes som å stå i noe motstrid til Bourdieus teori om at skillelinjene mellom ulike typer kapital er viktigst øverst i klassestrukturen (Hansen 1999, med henvisning til Bourdieu, 1996). Det er imidlertid en lavere andel av dem som har fedre med naturvitenskapelig/teknologisk utdanning på lavere grads nivå (ofte ingeniører), som har fullført en høyere utdanning, enn blant dem som har foreldre utdannet innenfor andre, mer allmenne, fagfelt, noe som kan tyde på at den kulturelle kapitalen som overføres fra foreldrene til barna innenfor den sistnevnte gruppen, i større grad stimulerer til å ta høyere utdanning.

¹³ I tilleggssanalyser har vi også sett på de som har far med høyere utdanning på høyere grads nivå, heller ikke her hadde fagfelt særlig stor betydning for andelen av 30-åringene som har fullført en høyere utdanning.

Figur 4.4 *Prosentandel av 30-åringer i 2002 som hadde fullført en høyere utdanning, av personer med en fedre som hadde tatt lavere grads høyere utdanning, etter farens fagfelt*

4.2.3 **Andeler som har fullført høyere utdanning i 1995 og 2002 – oppsummerende kommentarer**

I avsnittene over har vi sett at når vi sammenlikner andeler av 30-åringer i 1995 og 2002, finner vi at den sosiale skjevheten med hensyn til hvem som har fullført en høyere utdanning, er om lag den samme på de to tidspunktene. Foreldrenes utdanningsnivå har meget stor betydning, i tillegg er det holdepunkter for at type utdanning hos foreldrene (allment fagfelt versus teknisk) har en viss betydning for hvorvidt de unge tar høyere utdanning. Eventuelle endringer i den sosiale rekrutteringen til høyere utdanning på slutten av 90-tallet/etter 2000, har vi ikke kunne belyse i disse tallene. Det er imidlertid grunn til å tro at vi uansett vil finne noe større sosiale forskjeller mellom andeler som har *fullført*, enn mellom andeler som *begynner* i høyere utdanning, siden det i noen studier (Hovdhaugen og Aamodt 2005, Mastekaasa og Hansen 2005) er funnet sosiale skjevheter også med hensyn til frafall;¹⁴ sannsynligheten for fullføring lavere jo lavere utdanning foreldrene har. Mastekaasa og Hansen (2005) viser imidlertid at selv om det er sammenheng mellom foreldrenes utdanningsnivå og frafall, er det sammenhengen mellom karakterer fra videregående skole eller karakterene i lavere grads studier, som er det mest slående i deres resultater.

¹⁴ Ikke alle studier viser dette. Næss (2003) fant ingen signifikant effekt av foreldrenes utdanningsnivå med hensyn til fullføring og frafall blant universitetsstudenter, og det ble heller ikke funnet av Børing (2004) når det gjaldet høgskolestudenter. Mastekaasa og Hansen (2005) påpeker at forskjellen i resultater kan dreie seg om forskjeller mellom kull. Næss (2003) studerte personer som begynte i høyere utdanning i 1994-kullet, Hovdhaugen og Aamodt (2005) studerte personer som begynte i høyere utdanning i 1999. Mastekaasa og Hansen (2005) påpeker for øvrig også at sammenhengen mellom fravær og foreldres utdanningsnivå varierer mellom ulike typer utdanninger.

4.3 Andeler av 19–24 åringer som er i gang med en høyere utdanning

Vi skal nå gå over til å sammenlikne andeler i 1995 og 2002 som er *i gang* med en høyere utdanning. Analysene er avgrenset til aldersgruppen til 19–24 år, fordi dette er den mest typiske alderen for studenter. Hvis vi utvider aldersgruppen til for eksempel 28–29 år, vil vi miste mange som allerede har fullført en høyere utdanning og av den grunn ikke er registrert med en utdanningsaktivitet på de to tidspunktene (høsten 1995 og 2002).

I gjennomsnitt var andelen av aldersgruppen 19–24 år som var i gang med høyere utdanning, 25 prosent i 1995, mot 30 prosent i 2002. Nedenfor vil vi se hvordan andelen varierer mellom kvinner og menn og avhengig av foreldrenes utdanningsnivå. Vi vil benytte binomisk logistisk regresjon i analysene, og undersøke sannsynligheten for å være i gang med en høyere utdanning i de nevnte aldersgruppene på de to ulike tidspunktene, gitt ulike sett av uavhengige parametere. Dette er belyst i tabell 4.1 og 4.2. Tabellene er ikke intuitivt forståelige, og resultatene vil derfor også bli illustrert i figurene 4.5 og 4.6, men resultatene vil også bli forklart nedenfor.

Tabell 4.1 *Sannsynligheten for å være i gang med høyere utdanning i aldersgruppen 19–24 år i hhv. 1995 og 2002, etter fars utdanningsnivå, kjønn og alder. Binomisk logistisk regresjon**

	1995		2002	
	B	S.E.	B	S.E.
Far har lav utdanning**	-0,740	0,011	-0,840	0,011
Far har høy utdanning (Referanse: Far har utdanning på videregående skoles nivå)	0,826	0,009	1,121	0,009
Jente	0,332	0,008	0,633	0,008
19 år eller yngre	-0,737	0,015	-1,427	0,016
20 år	-0,192	0,013	-0,411	0,014
21 år	-0,014	0,013	-0,064	0,013
23 år	-0,069	0,013	-0,116	0,013
24 år (Referanse: 22 år)	-0,295	0,013	-0,317	0,014
Konstant	-1,154	0,011	-0,985	0,011
Pseudo R ² (Nagelkerke R Square)	0,099		0,177	
Tallet på observasjoner	374 931		330 869	

* Alle koeffisienter unntatt den ene som ikke er uthevet, er signifikante på nivå $p < 0,001$.

** Omfatter også uoppgitt utdanning

Tabell 4.1 og 4.2 viser i prinsippet de samme resultatene, men vi velger likevel å presentere begge, siden den første tydeligst illustrerer hvordan effekten av fars utdanningsnivå varierer mellom 1995 og 2002, og den andre tydeligst illustrere hvordan effekten av fars utdanningsnivå varierer mellom menn og kvinner.

Tabellene viser at den typiske aldersgruppen er 21–22 år på begge tidspunkter, den lave sannsynligheten for 19-åringene kan dels komme av at en del ikke er ferdig ennå med videregående opplæring ennå, av vernepliktjeneste, men også av utsatt studiestart av andre grunner. Utsatt studiestart synes å være langt mer vanlig i 2002 enn i 1995. Av tabell 4.1 ser vi også at studietilbøyeligheten totalt har økt, ved at det negative konstantleddet er høyere i 1995 enn i 2002. For øvrig bekrefter tabell 4.1 at kvinner har en større studietilbøyelighet enn menn, og at forskjellen mellom menn og kvinner er større i 2002 enn i 1995. Det siste ser vi av at effekten av å være kvinne er større i 2002 enn i 1995.

Hovedpoenget i tabell 4.1 er imidlertid at den sosiale skjevheten synes å ha økt fra 1995 til 2002. Det ser vi av at den negative effekten av å ha far med lav utdanning er høyere i 2002 enn i 1995, og at den positive effekten av å ha far med høy utdanning også er økt.

Tabell 4.2 *Sannsynligheten for å være i gang med høyere utdanning i aldersgruppen 19–24 år for hhv. menn og kvinner, etter fars utdanningsnivå for den aktuelle aldersgruppen i hhv. 1995 og 2002, og alder. Binomisk logistisk regresjon**

	Menn		Kvinner	
	B	S.E.	B	S.E.
Far har lav utdanning**	-0,824	0,017	-0,696	0,015
Far har høy utdanning	0,954	0,013	0,730	0,012
Far lav utdanning*2002	0,084	0,022	0,186	0,018
Far utdanning på videregående skoles nivå*2002	0,035	0,012	0,343	0,011
Far høy utdanning*2002 (Referanse: Far har utdanningsnivå på videregående skoles nivå, 1995)	0,312	0,014	0,598	0,014
19 år eller yngre	-1,289	0,017	-0,908	0,014
20 år	-0,470	0,014	-0,156	0,013
21 år	-0,131	0,014	0,042	0,013
23 år	-0,029	0,013	-0,147	0,013
24 år (Referanse: 22 år)	-0,178	0,014	-0,418	0,013
Konstant	-1,100	0,012	-0,759	0,011
Pseudo R ² (Nagelkerke R Square)	0,140		0,120	
Tallet på observasjoner	358 215		347 585	

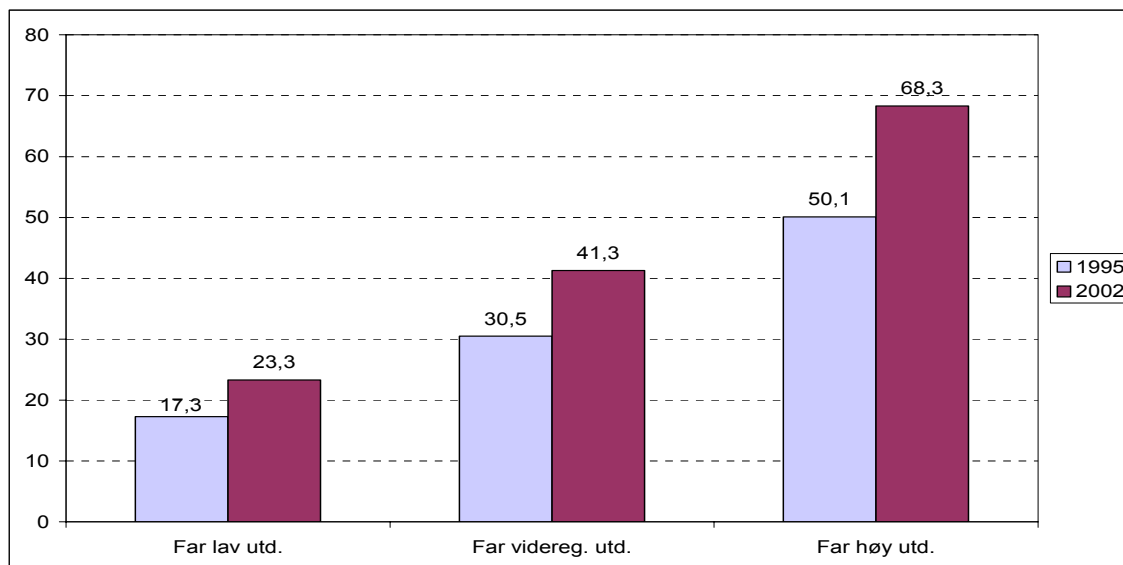
* Alle koeffisienter er signifikante på nivå $p < 0,05$.

** Omfatter også uoppgitt utdanning

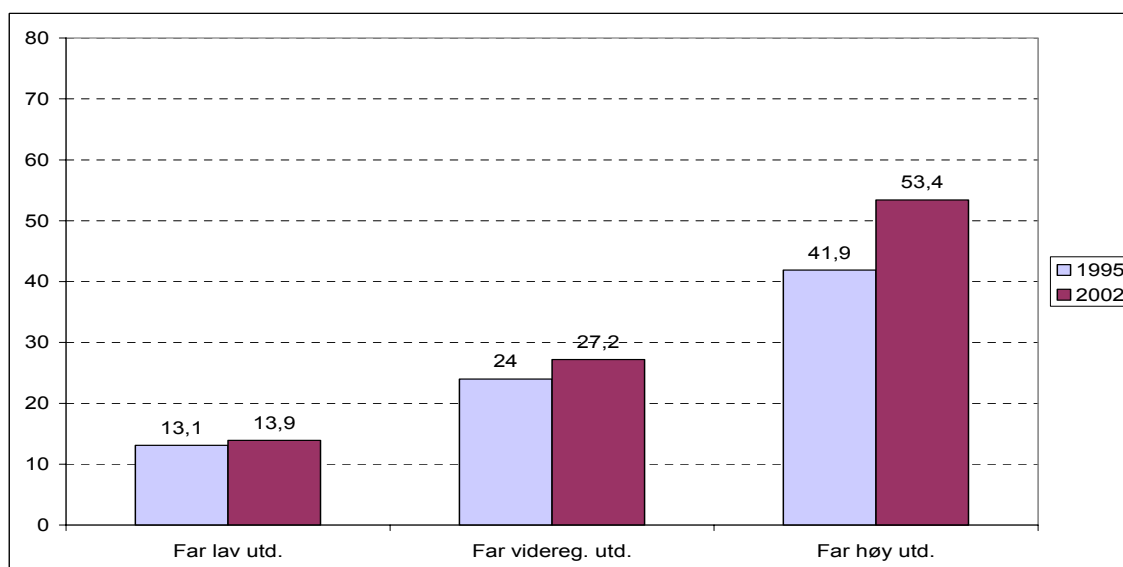
Tabell 4.2 viser at den negative effekten av å ha far med lav utdanning er større blant menn enn kvinner. Den positive effekten av å ha far med høy utdanning (sammenliknet med at far har videregående opplæring, referanseår 1995) varierer både mellom år (1995 og 2002) og mellom menn og kvinner, og den samlede effekt kan være vanskelig å se, slik at vi henviser til beregningene illustrert i figur 4.5 og 4.6. Det er variasjon i effekt av alder mellom menn og kvinner. Sammenliknet med referansegruppen (22 år) er den negative effekten av å være eldre, for eksempel 24 år, høyere blant kvinner enn menn. Det *kan* komme av at mange kvinner velger treårig utdanning og allerede er ferdig med sin utdanning ved 24-årsalderen, og

at færre kvinner enn menn utsetter studiestarten. Det siste ser vi av at den negative effekten av å være 19 år, er større for menn enn kvinner, noe som trolig blant annet kommer av vernepliktjeneste. Det er også større negativ effekt av å være 20 år, blant menn enn kvinner. Blant kvinnene er den typiske alderen 21–22 år, blant mennene 22–23 år.

Resultatene er illustrert i figurene 4.5 (kvinner) og 4.6 (menn), som er basert på resultatene presentert i tabell 1. Referansepersonen i figurene er 22 år.

Figur 4.5 Beregnet sannsynlighet for å være i gang med høyere utdanning blant kvinner i aldersgruppen 19–24 år i hhv. 1995 og 2002, etter fars utdanningsnivå

Figur 4.6 Beregnet sannsynlighet for å være i gang med høyere utdanning blant menn i aldersgruppen 19–24 år i hhv. 1995 og 2002, etter fars utdanningsnivå

Studietilbøyeligheten blant mennene har ikke økt nevneverdig blant dem som har foreldre med grunnskoleutdanning eller utdanning på videregående skoles nivå, men først og fremst blant dem som har foreldre med høy utdanning. Også blant kvinnene økte studietilbøyeligheten mye blant dem som har foreldre med høyere utdanning, men blant kvinnene var det en økning i alle grupper etter foreldres utdanningsnivå. På grunn av den

svært høye andelen av kvinner som er i gang med høyere utdanning i 2002 blant dem med foreldre med høyere utdanning (68 prosent), kan en få et inntrykk av at den sosiale skjevheten i rekrutteringen er større blant kvinner enn menn. Nærmere beregninger basert på resultatene i tabell 4.1 og 4.2 viser imidlertid at forholdstallene når det gjelder andelen i høyere utdanning mellom de med foreldre med høyest og lavest utdanningsnivå, eller mellom de med høyest og middels utdanningsnivå, er størst blant mennene, og at den sosiale skjevheten dermed er klart størst blant mennene, både i 2002 og 1995.

4.3.1 Bakgrunnen for resultatene

Blant 19–24 åringer finner vi at den sosiale skjevheten i studietilbøyelighet har bestått når vi sammenlikner årene 1995 og 2002, og vi finner en tendens til økning i den sosiale skjevheten i denne perioden. Bakgrunnen for dette er mangfoldig. Hovedgrunnen ligger i de tunge prosessene som er omtalt av mange utdanningsforskere, og som gjerne går under betegnelsene ”kulturelle” forklaringer (også omtalt foran), det som ofte kalles ”sosial posisjonsteori”, og ”verditeori” (Hansen 1986). De to siste forklaringstypene legger vekt på at ungdom vurderer verdien av utdanning ulikt; ungdom fra lavere sosiale lag anser ikke utdanning som like viktig og verdifullt som ungdom fra høyere lag (Boudon, 1974). Ungdom fra høyere sosiale lag har mer å tape på ikke å ta høyere utdanning enn ungdom fra lavere lag. Det ligger utenfor rammen for dette prosjektet å gå nærmere inn på disse forklaringsmåtene, men vi vil peke på en del faktorer knyttet til annet tallmateriale som kan belyse resultatene ytterligere.

For å få opptak ved et universitet eller høgskole, måtte en – som hovedregel – ha generell studiekompetanse fram til 2001, da realkompetansereformen kom (for dem som var 25 år eller mer). Det hadde riktignok vært unntak og prøveordninger tidligere, men det ser vi bort fra her, fordi vårt hovedpoeng er at studieforbereende studieretninger i videregående opplæring i all hovedsak var forutsetningen for å kunne begynne å studere, og at det er store sosiale skjevheter når det gjelder valg av og studieforbereende versus yrkesfaglige studieretninger (jf. for eksempel Skjersli og Aamodt 1997, Hansen 2005, Støren 2005b). Disse skjevhetene har de samme årsaker som de vi har nevnt over (kultur- og verdiforklaringer), og synes ikke å ha blitt redusert de siste årene. Dermed vil de sosiale forskjellene i andelen som begynner i høyere utdanning, opprettholdes. En mulig delforklaring på dette, kan faktisk være at de yrkesfaglige tilbudene ble sterkt forbedret etter Reform 94, med langt bedre mulighet for å få gjennomført et treårig yrkesfaglig opplæringsløp. Generelt har andelen som velger yrkesfaglige grunnkurs økt de senere årene (Markussen 2003, Helland og Støren 2004), med tilsvarende redusert andel som tar allmennfaglige (studieforbereende) grunnkurs. Det må legges til mange av de som starter i et yrkesfaglig grunnkurs, skaffer seg studiekompetanse, for eksempel ved å ta allmennfaglig påbygging, eller fordi flere av VKII-kursene innenfor yrkesfaglige studieretninger fører fram mot generell studiekompetanse. Dermed har ikke andelen som begynner i høyere utdanning blitt redusert, selv om flere begynner på yrkesfag.

Likefullt, sosiale skjevheter med hensyn til valg mellom allmennfag og yrkesfag i videregående opplæring har bestått (Hansen 2005, Støren 2005b). En del av bakgrunnen for dette, er at elevenes grunnskolekarakterer varierer etter sosial bakgrunn (Arnesen 2003,

Markussen 2003), og gjennomsnittskarakterene fra grunnskolen er svakere blant dem som velger yrkesfag enn blant dem som velger allmennfag (Støren mfl. 1998, Markussen 2003). Imidlertid er det også påvist at sosial bakgrunn til dels påvirker valg mellom allmennfaglig eller yrkesfaglig studieretning i videregående opplæring også *uavhengig* av karakterer. (Skjersli og Aamodt 1997, Støren mfl. 1998, Hansen 2005). Innenfor videregående opplæring varierer karakterene etter sosial bakgrunn (Støren 2005b), og blant dem som har fullført videregående opplæring varierer andelen som begynner å studere etter sosial bakgrunn, jf. Støren (2005a), noe som også kan illustreres med data fra materialet som er benyttet i denne rapporten for årene 1995 og 2002, jf. figur V.5 vedlegg 2. I tillegg er det også slik at blant dem som faktisk er blitt studenter, varierer karakterene etter sosial bakgrunn (Hovland 2000, Mastekaasa og Hansen 2005), se også figur V.6 i vedlegg 2. Når studenter som har foreldre med lavt utdanningsnivå i gjennomsnitt har svakest karakterer, vil dette øke tendensen til frafall innenfor denne gruppen, noe som også er vist av Mastekaasa og Hansen (2005). Innenfor aldersgruppen 19–24 år vil noen allerede ha falt fra, og disse *kan* være overrepresentert av personer med foreldre med lavt utdanningsnivå.

Utdanningsetterspørselen har generelt økt i samfunnet, dermed er det naturlig at andelen som begynner å studere øker i alle sosialgrupper. Dessuten har foreldregenerasjonens utdanningsnivå økt, det er derfor også naturlig at *antallet* studenter med foreldre med høyt utdanningsnivå øker. Ingen av delene forklarer imidlertid at *andelen* som begynner å studere øker mer blant dem med foreldre med høyt utdanningsnivå enn blant de øvrige. En mulig forklaring er at den (reduerte) gruppen som har foreldre med lavt utdanningsnivå – i gjennomsnitt – er en noe mer marginalisert gruppe nå enn tidligere.

4.4 Avsluttende kommentarer – sosial bakgrunn

Alle faktorene vi har omtalt over, kan bidra til en forklaring på at vi ikke ser redusert, men tendens til økt, sosial skjevhet når det gjelder hvem som er i gang med høyere utdanning blant 19–24 åringer. Spørsmålet er likevel hvordan dette henger sammen med de tendenser vi mente å se i kapittel 2, der vi mente å finne tendenser til redusert sosial skjevhet i rekrutteringen av nye studenter i perioden 1991–2003? Vi så i kapittel 2 på den sosiale sammensetningen av studentmassen (nye studenter), og sammenliknet den med fordelingen av utdanningsnivået i foreldregenerasjonen. Vi vil hen vise til to viktig funn i kapittel 2, som kan bidra til en forklaring på tilsynelatende motsatte resultater. Det ene er at blant de nye studentene er det først og fremst blant studenter som er 25 år eller mer, at det er en spesielt lav andel har foreldre med høyere utdanning, og denne studentgruppen har økt mye i antall etter 2000. Vi har i våre analyser i dette kapitlet ikke kunnet undersøke hvilken betydning den sosiale rekrutteringen i denne eldre studentgruppen har.

Dermed synes vår konklusjon å bli at blant de yngre, som kan sies å være i normalalder for å studere, er den sosiale skjevheten i rekrutteringen til høyere utdanning bestått og muligens forsterket, mens et økende antall eldre, nye studenter fra lavere sosialgrupper, medvirker til at den sosiale sammensetningen av studentmassen totalt er noe mindre skjev enn tidligere.

5 Geografisk fordeling

5.1 Innledning

I dette kapitlet er vår hovedproblemstilling hvorvidt det er geografiske endringer i studietilbøyeligheten innenfor vår observasjonsperiode, og om de eventuelle endringene har medført økt likhet eller økte forskjeller regionene i mellom. Svaret på spørsmålet avhenger både av demografiske forhold (økning/nedgang i ungdomsbefolkningen i de ulike regionene), tallet på studenter på ulike tidspunkter som var hjemmehørende i regionene, her i betydningen hvor de bodde da de var 16 år, samt rekrutteringen til ulike studier etter lærestedets geografiske beliggenhet, som også avhenger av tallet på studieplasser på det aktuelle lærestedet eller i det aktuelle fylket.

I kapittel 2 fordelte vi de nye studentene etter hvilket fylke eller landsdel de var hjemmehørende i da de var 16 år, og fant da at det var en økning for alle regioner, som – grovt sett – samsvarte med regionale forskjeller i den demografiske utviklingen. Her starter vi med å fordele studentene geografisk etter *lærestedets beliggenhet*.

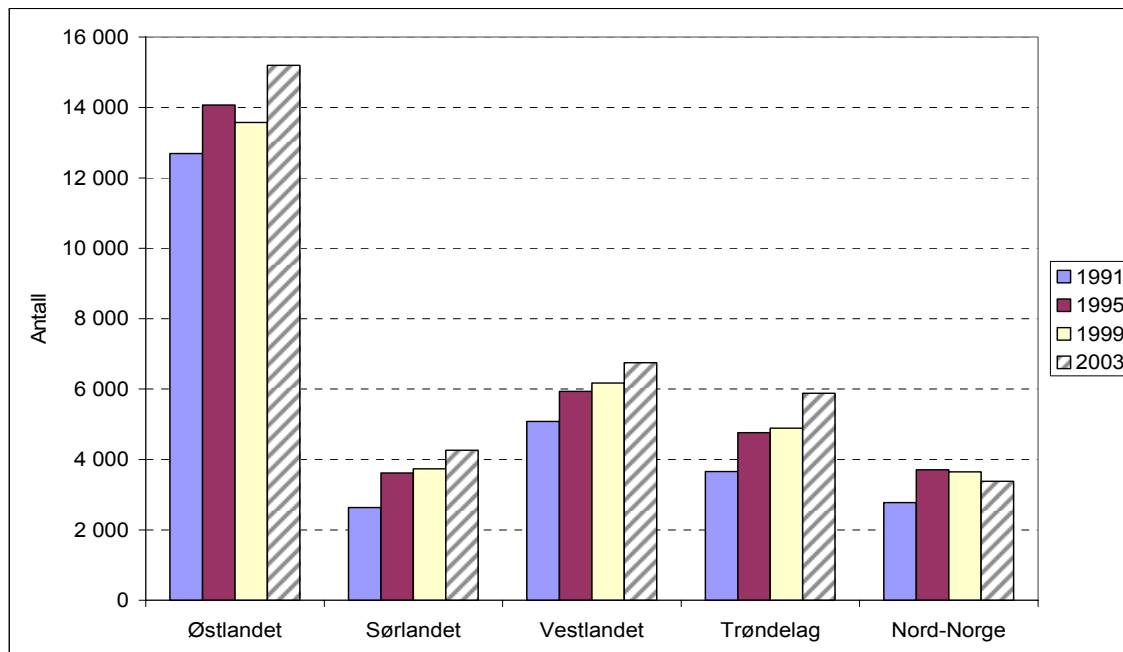
5.2 Lærestedets beliggenhet

I figur 5.1 har vi sett på fordelingen av nye (førstegangsregistrerte) studenter etter hvilken landsdel lærestedene er lokalisert i. Figuren viser relativt betydelige regionale forskjeller.¹⁵ Størst vekst i tallet på nye studenter har det vært for læresteder i Trøndelag; tallet på nye studenter i denne landsdelen har økt med over 60 prosent. Tallet på nye studenter i Trøndelag har vokst betydelig mer enn tallet på studenter hjemmehørende i denne landsdelen (se kapittel 2, figur 2.14), og det er nå denne landsdelen, ikke Østlandet, som er den klart største ”netto importøren” av studenter. I trøndelagsregionen er det nå nesten dobbelt så mange nye studenter som antallet som kommer fra denne regionen.

Stor vekst i tallet på nye studenter har det også vært for Sørlandet, hvor tallet på nye studenter har økt med godt over 50 prosent. For Vestlandet har veksten vært noe lavere, 33 prosent. Begge disse landsdelene ”importerer” litt flere studenter enn de ”eksporterer”. Svakest utvikling i studenttallet ser vi for Nord-Norge og Østlandet som lærestedsregioner, hvor veksten i tallet på nye studenter har vært henholdsvis 22 og 20 prosent. Begge disse landsdelene er ”netto-eksportører” av studenter.

De regionale forskjellene i utviklingen skyldes neppe at den politiske prioriteringen av utbyggingen av utdanningskapasiteten har vært skjevfordelt, måltallene for studenttallene har vokst omtrent like mye i alle landsdelene (se figur V.2 i vedlegg 2).

¹⁵ Studenter ved NKS Fjernundervisning og BI, som har undervisning i flere fylker, er utelatt, siden vi ikke kjenner til hvor undervisningen var lokalisert.

Figur 5.1 Antall nye studenter fordelt på landsdelen lærestedet ligger i

5.2.1 Fordeling på fylker

Tabell 5.1 viser utviklingen i antall nye studenter i de ulike fylkene der lærestedet er lokalisert. Innenfor en og samme landsdel er veksten i de ulike fylkene i landsdelen – stort sett – på om lag samme nivå. Det gjelder imidlertid ikke Østlandet. På Østlandet varierer veksten i tallet på nye studenter mellom de ulike fylkene innenfor denne landsdelen. På Østlandet fant vi liten vekst for Oslo, Akershus og Østfold; Oslo var sågar det eneste fylket med en liten reduksjon i tallet på nye studenter, mens vi fant en meget stor vekst i tallet på nye studenter for Hedmark. De øvrige fylkene på Østlandet hadde omtrent like stor (relativ) vekst i tallet på nye studenter som fylkene i Trøndelag og på Sørlandet.

Tabell 5.1 *Antall nye studenter ulike år fordelt på skolefylke*

	1991	1995	1999	2003
Østfold	750	855	1059	924
Akershus	871	850	909	979
Oslo	7849	8368	7191	7744
Hedmark	762	916	1119	1722
Oppland	696	981	1104	1093
Buskerud	382	415	432	598
Vestfold	561	770	737	920
Telemark	821	915	1022	1217
Aust-Agder	0			
Vest-Agder	1150	1806	1671	1804
Rogaland	1483	1806	2060	2456
Hordaland	3658	4265	4338	4922
Sogn og Fjordane	539	452	567	631
Møre og Romsdal	884	1218	1268	1195
Sør-Trøndelag	2997	4051	4074	4846
Nord-Trøndelag	661	708	816	1036
Nordland	890	1235	1436	1169
Troms	1524	1993	1742	1784
Finnmark	364	482	470	424
Utlandet	.	1431	1662	1805
Ukjent*	7693	5188	5197	5144
Totalt	34 535	38 705	38 874	42 413

* Herunder et lite antall studenter i fjernundervisning (NKS), som ikke kunne fordeles på skolefylke, og læresteder som har filialer flere steder, som BI.

5.3 Regionale forskjeller i utviklingen – hjemstedsfylke, lærestedsfylke og demografiske forhold

Foran har vi sett til dels betydelige forskjeller i utviklingen av studentrekrutteringen i de ulike landsdelene. Disse forskjellene synes å være større når det gjelder lærestedenes beliggenhet (figur 5.1 og tabell 5.1), enn når det gjelder hvor studentene kom fra (figur 2.14 og tabell 2.2). Her skal vi se nærmere på hva dette skyldes. Hvordan er flyttemønsteret?¹⁶ Hvor stor betydning har demografiske endringer med hensyn til hvor mange fra et fylke eller en landsdel som begynner å studere? I hvor stor grad varierer selve studietilbøyeligheten blant ungdom fra ulike fylker eller landsdeler?

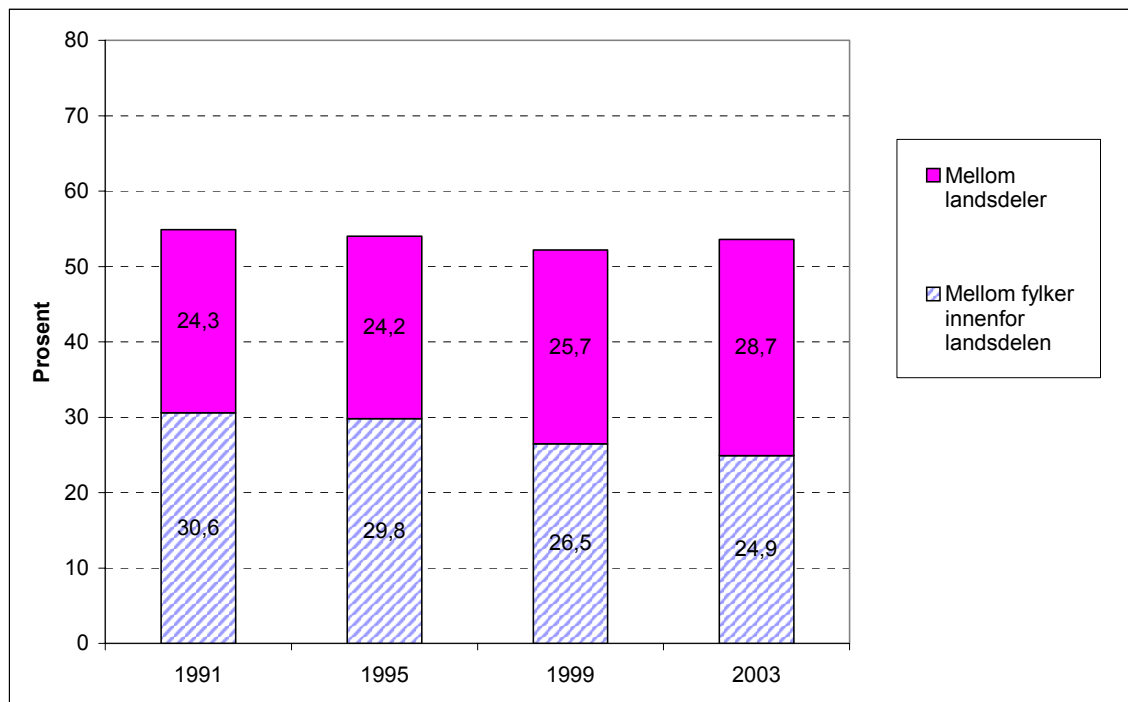
5.3.1 Flytting mellom fylker i forbindelse med studier

Tidligere studier har belyst hvordan det å flytte fra et fylke i forbindelse med å ta høyere utdanning, varierer mellom fylker (Opheim 2003, Roedelé og Aamodt 2001). Roedelé og Aamodt fant for eksempel, da de så på nye studenter 1994 og 1997, at de fire universitetsfylkene mottok ”gevinsten” av flyttingen, og at de øvrige fylkene fordelte ”tapet”

¹⁶ Eventuelle økte tendenser til å delta i *fjernundervisning* vil påvirke tilbøyeligheten til å flytte for å studere, på den måten at flytteraten vil bli redusert. Dette har vi imidlertid ikke mulighet for å ta hensyn til ut fra de dataene vi har.

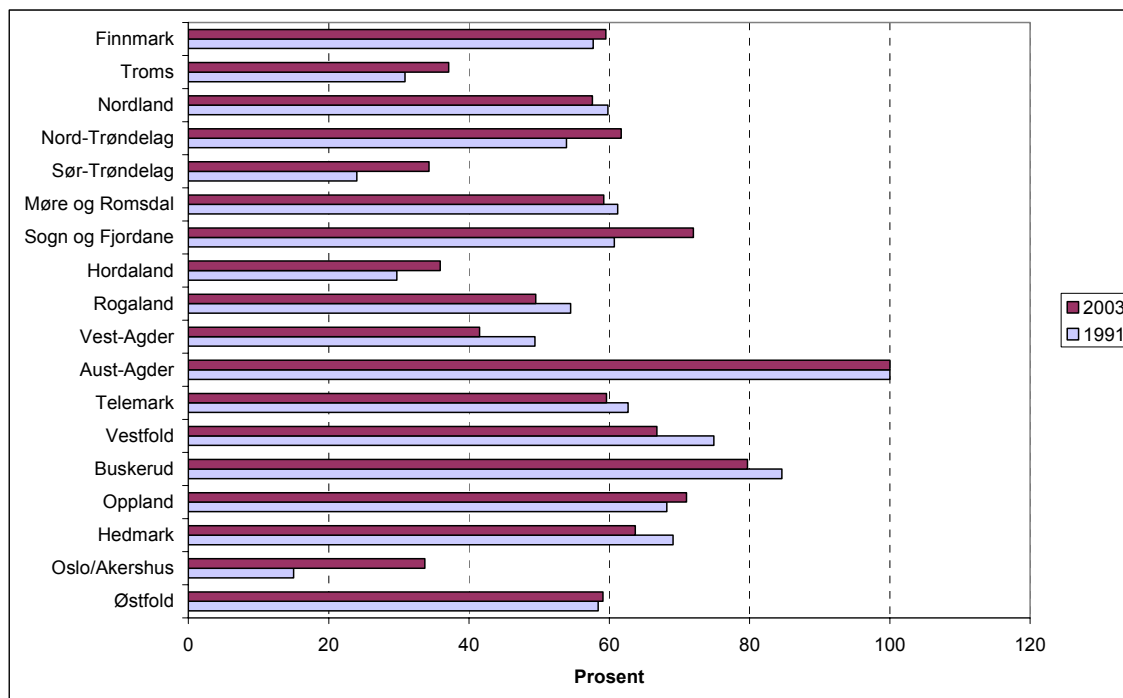
mellom seg, med et spesielt stor tap for Rogaland, Nordland og flere av østlandsfylkene. Likevel begynte nær halvparten (46 prosent) av nye studenter 1994 på et lærested i sitt hjemfylke. Det dominerende mønsteret var at studenter som begynte å studere utenfor eget hjemfylke, i all hovedsak dro til et nabofylke (Roedelé og Aamodt 2001:75-80).

I figur 5.2 har vi sett på hvor stor andel av studentene som studerte ved et lærested som lå i et annet fylke enn hjemstedsfylket. De fleste, men bare noe over halvparten, av begynnerstudentene studerer i et *annet* fylke enn hjemfylke. I 1991 var andelen som begynte å studere i hjemfylket, 45 prosent, og i 2003 46 prosent. Tallene er altså temmelig stabile.

Figur 5.2 Prosentandel av nye studenter fra et fylke som studerte ved et lærested i et annet fylke/region.

Blant dem som flytter, er det imidlertid en økning i andelen som flytter ut av landsdelen, og en nedgang i andelen som flytter innenfor landsdelen. Av alle begynnerstudentene i 1991 begynte 31 prosent på et lærested i landsdelen som hjemfylket tilhører, men samtidig utenfor hjemfylket (se figur 5.2), i 2003 var denne andelen sunket til 25 prosent. I noen få fylker der det tidligere var slik at andelen som flyttet ut av hjemfylket var meget liten, har det vært en stor økning i mobiliteten. For de fleste andre fylkene har det derimot vært en nedgang i andelen studenter som studerer i et annet fylke, jf. figur 5.3.

Figur 5.3 Prosentandel av nye studenter fra et fylke som studerte i et annet fylke

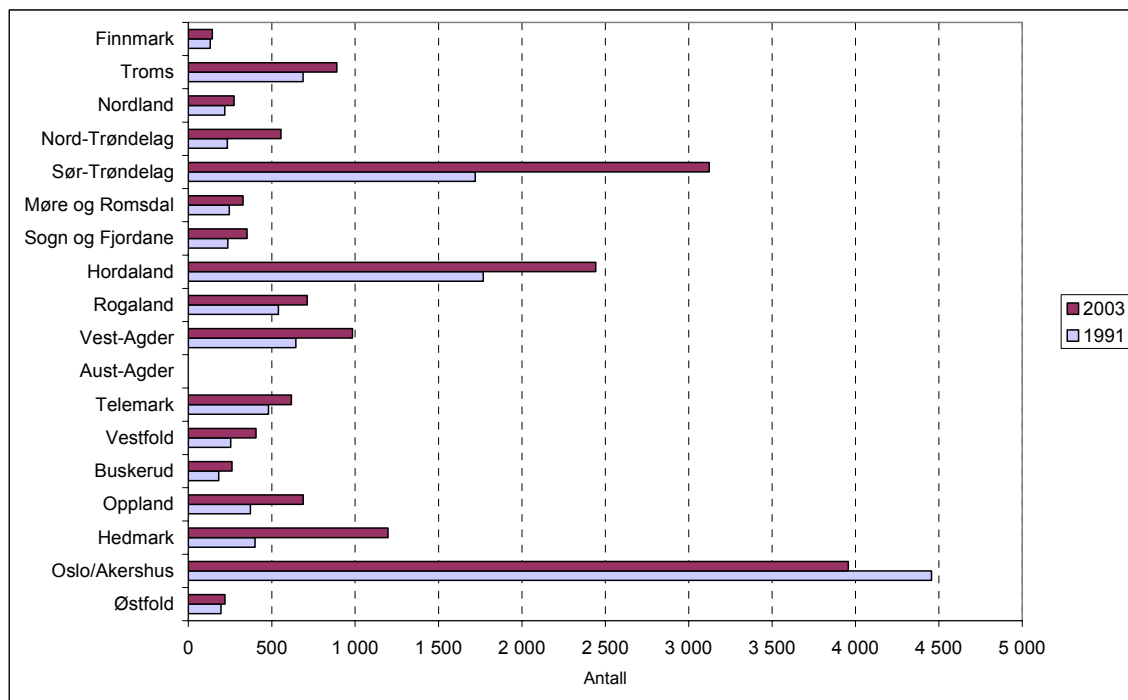
Oslo og Akershus, som vi her velger å se under ett, hadde en økning fra 1991 til 2003 i andelen som studerer utenfor eget fylke (i dette tilfellet region), samtidig var likevel – i 2003 – andelen av studentene fra Oslo/Akershus som studerte et annet sted, fortsatt langt lavere enn for de fleste av de andre fylkene. Også to andre universitetsfylker, Sør-Trøndelag og Troms, har opplevd at en økt andel av studentene studerer i andre fylker enn hjemfylket. Andelen som begynner å studere i et annet fylke enn hjemfylket, er likevel fortsatt lav også for disse fylkene. Disse resultatene samsvarer for øvrig med Opheim (2003), som fant at andelen som bare søkte studie plass i hjemstedsfylket, var høyest for universitetsfylkene.

Også i Sogn og Fjordane og Nord-Trøndelag har andelen som har begynt å studere i et annet fylke enn hjemfylket, økt. For alle andre fylker har andelen sunket eller vært stabil. I liten grad synes det å være noe tydelig regionalt mønster når det gjelder dette; det er stor variasjon mellom fylkene innenfor de ulike landsdelene.

I tillegg til universitetsfylkene fant vi at andelen som begynner å studere utenfor hjemfylket, var lav også for Vest-Agder og Rogaland. En viktig forklaring er størrelsen på høgskolen i hjemstedsfylket. Både høgskolen i Vest-Agder og høgskolen i Stavanger i Rogaland (nå universitet, men i hele vår observasjonsperiode en høgskole) er blant de fire største høgskolene (se tabell 3.4), mens høgskolen i Buskerud, det fylket som har høyest andel studenter som flytter ut av fylket, er en relativt liten høgskole. Tallet på nye studenter ved høgskolen i Agder er nesten tre ganger så høyt som for høgskolen i Buskerud, både i 1991 og i 2003, jf. tabell 3.4. Fylkesvis variasjon i økningen i andelen som flytter ut av fylket for å studere, henger altså sammen med fylkets utdanningskapasitet og konkurranse om studie plassene. Når studiefrekvensen øker blant ungdom fra Buskerud, tilsier dette at mange av fylkets ungdommer begynner å studere i et annet fylke. For Oslo-ungdom kan bildet være

mer sammensatt; økningen i andel som flytter (selv om andelen som flytter fortsatt er lavere enn landsgjennomsnittet) kommer trolig av økt konkurranse fra ungdom ellers i landet om studieplassene i Oslo.

Vi så foran (figur 5.2) at økningen i mobiliteten var nokså liten. Den har derfor trolig hatt begrenset betydning for etterspørselen etter studieplasser i de ulike fylkene, hvis det ikke er slik at økningen er avgrenset til enkelte fylker. Figur 5.4 viser hvilke fylker som har fått nytt godt av den økte mobiliteten mellom fylker fra 1991 til 2003. Figuren viser en økning i tilstrømningen av nye studenter fra andre fylker for de fleste fylkene, men ikke alle, og det er tre klare ”vinner-fylker”; Sør-Trøndelag, Hordaland og Hedmark.¹⁷ I det følgende vil vi se nærmere på Hordaland, og se på hvilke læresteder/studier som har fått økt rekruttering i dette fylket.

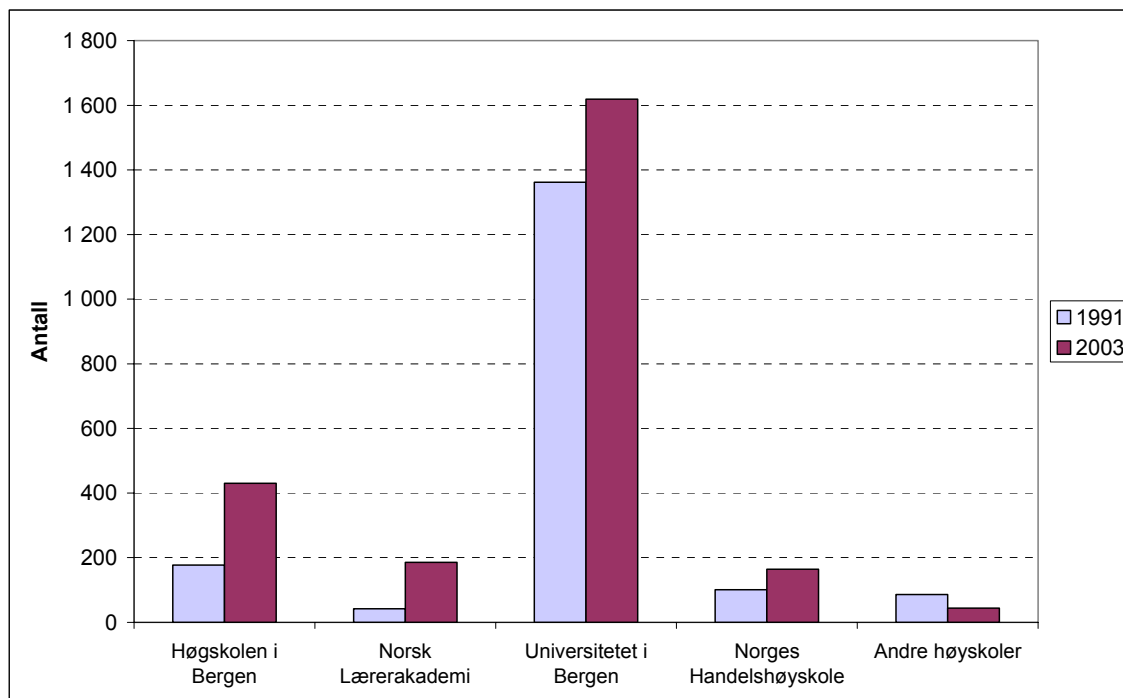

Figur 5.4 Antall studenter fra andre fylker, etter fylke

Hordaland

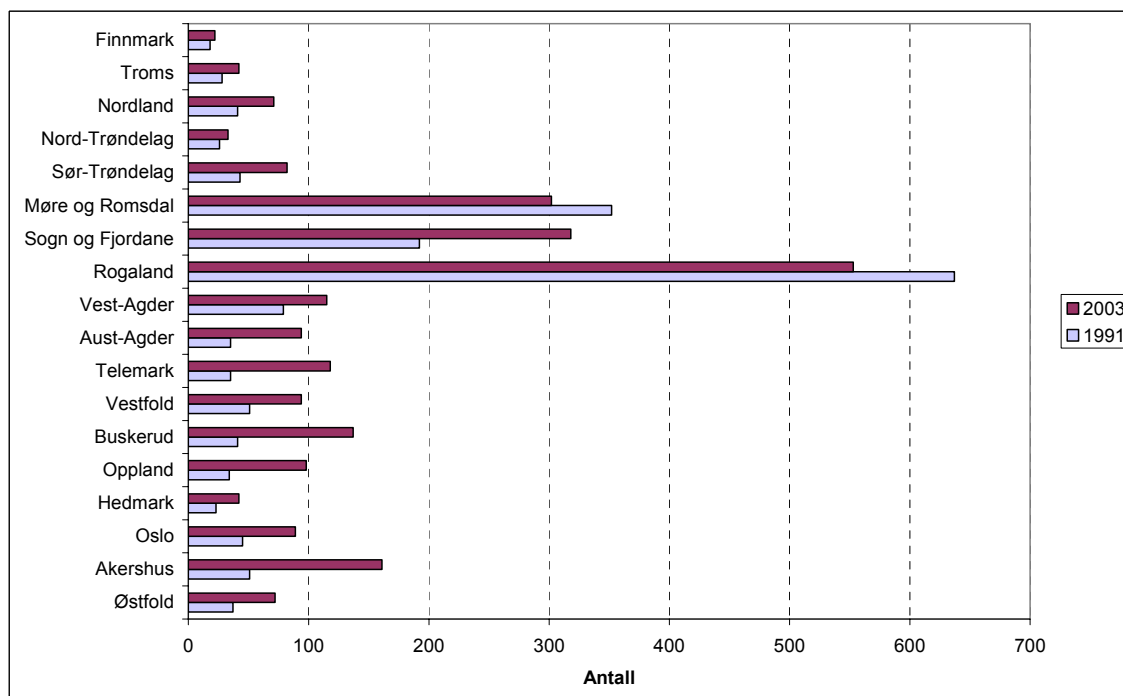
I Hordaland finner vi en rekke utdanningsinstitusjoner. Figur 5.5 viser hvordan tilstrømningen av studenter fra andre fylker enn Hordaland varierer mellom disse lærestedene. Figuren viser en økning for alle læresteder (fra 1991 til 2003) med unntak for de mindre lærestedene i gruppen ”andre høyskoler”. I absolutt antall er det Universitetet i Bergen som har hatt størst vekst i antallet nye studenter som ikke var hjemmehørende i Hordaland, men relativt sett har økningen i tallet på nye studenter (som kommer utenfra) vært størst ved høyskolene i fylket.

¹⁷ Når det gjelder Hedmark, var den store veksten knyttet til et nytt studium som inngår som en del av Hærens og Luftforsvarets befalsskole. Når det gjelder Sør-Trøndelag, henger veksten sammen med at Høgskolen i Sør-Trøndelag driver mye med fjernundervisning.

Figur 5.5 *Antall nye studenter i Hordaland som ikke hadde Hordaland som hjemfylke, fordelt på lærested i Hordaland*

Figur 5.6 viser hvilke fylker de nye studentene som begynte på et lærested i Hordaland og som ikke var hjemmehørende i Hordaland, kom fra. Figuren viser økt rekruttering fra alle fylker, med unntak for Rogaland, Møre og Romsdal og Finnmark. Særlig ser vi at det har vært stor vekst i rekrutteringen fra Sogn og Fjordane, men også for mange av østlandsfylkene.

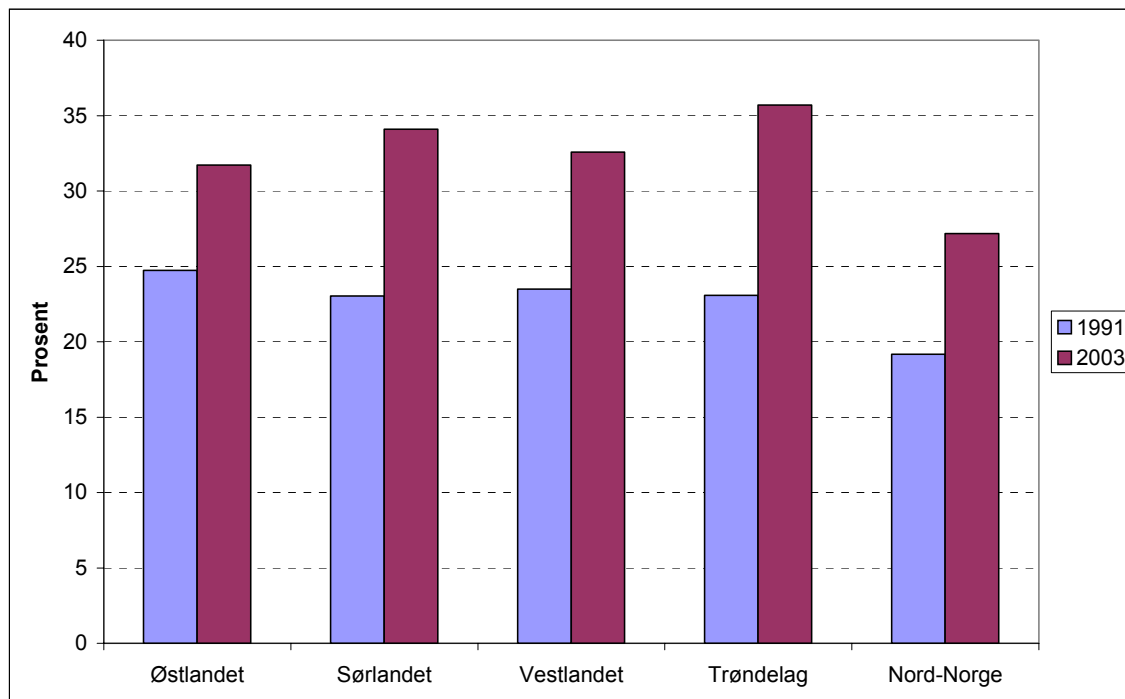
Figur 5.6 *Antall nye studenter i Hordaland fra andre fylker, fordelt på fylker studentene var hjemmehørende i*

5.3.2 Varierer utviklingen i studiefrekvensen mellom regioner?

Endringer i tallet på nye studenter i en region kan gi en indikasjon på endringer med hensyn til regionens attraktivitet som studiested, spesielt hvis det ses i forhold til data om flytting, antall studenter hjemmehørende i regionen osv. Slik sett kan Hordaland peke seg ut som et fylke med økt attraktivitet, med både totalt økende studenttall i fylket, totalt økende tall på personer fra fylket som begynner å studere (for øvrig som andre fylker), nedgang i andelen av ungdom i fylket som begynner å studere i et annet fylke, og økt antall studenter som kommer fra andre fylker. Imidlertid, verken endringer i studenttallet i en landsdel (eller fylke) eller endringer i tallet på personer hjemmehørende i en landsdel (fylke), kan si noe klart om regionale forskjeller i endringer i studiefrekvensen. Det er temaet vårt nedenfor.

Vi har utarbeidet en indikator på studietilbøyelighet, som skal tjene som et mål på hvor stor andel av 20-åringene som hadde begynt å studere de ulike årene i de ulike landsdelene.¹⁸ Denne indikatoren er benyttet i figur 5.7, der vi belyser hvordan studietilbøyeligheten blant ungdom i aldersgruppen 19–20 år har utviklet seg i de ulike landsdelene. Resultatet basert på denne indikatoren viser at det er regionale forskjeller (figur 5.7). Det er også store fylkesvise forskjeller, jf. figur 5.8. Resultatet for landet som helhet, i årene 1991, 1995, 1999 og 2003, er vist i figur V.11 i vedlegg 2. Den viser at den beregnede indikatoren for landet som helhet økte fra 24 prosent i 1991 til 32 prosent i 2003.

¹⁸ Indikatoren for en region er *antall nye studenter som var 19 eller 20 år gamle* og som var bosatt i regionen da de var 16 år, delt på et estimat for kullstørrelsen i regionen. Kullstørrelsen er beregnet ved å ta gjennomsnittet av antall 17- og 18-åringar hjemmehørende i et fylke i de to foregående årene. Dette betyr at vi beregner hvor mange som har begynt å studere innen de ble 20 år eller det året de ble 20 år. Vi har da forutsatt at andelen av dem som er 20 år det aktuelle året som hadde begynt å studere som 19-åringar (altså året før), er den samme som andelen 19-åringar som begynte å studere det aktuelle året. Vi har brukt 17- og 18-åringar for at tallene ikke skal være påvirket av flytting i forbindelse med at man tar utdanning.

Figur 5.7 Beregnet andel av 20-åringene som hadde begynt å studere, etter landsdel

Østlandet, hvor studietilbøyeligheten blant 20-åringene var høyest i 1991, har hatt lavest vekst i studietilbøyelighet, og ligger nå bak resten av landet, med unntak for Nord-Norge. Det er viktig her å være oppmerksom på at det er store forskjeller mellom østlandsfylkene, med svakest utvikling for osloområdet.

Størst vekst har det vært i Trøndelag, som nå ligger høyest, i denne landsdelen har studiefrekvensen blant 20-åringene økt med over 50 prosent i perioden. Nord-Norge ligger fortsatt betydelig lavere enn de andre. Avstanden til Østlandet har minsket, men avstanden til resten av landet har økt.

For å belyse om landsdelene utgjør naturlige enheter når det gjelder studietilbøyeligheter, altså at det er en tendens til at fylkene innen samme landsdel ligger på samme nivå og følger samme utvikling, har vi i figur 5.8 sett på studiefrekvensen for de enkelte fylkene. Da finner vi at det er visse klare regionale mønstre, men ikke alle fylkene følger dette mønsteret.

De tre fylkene i Nord-Norge som (samlet) har ligget lavest når det gjelder studietilbøyelighet, ligger fortsatt lavest. Finnmark, som tidligere lå betydelig under alle andre fylker, har imidlertid hatt stor vekst og har redusert avstanden til de andre fylkene. Finnmark ligger imidlertid fortsatt lavest når det gjelder studietilbøyelighet blant 20-åringene. Troms derimot, har hatt en lavere vekst enn gjennomsnittet for landet, mens Nordland har er omtrent som gjennomsnittet når det gjelder veksten i studietilbøyelighet.

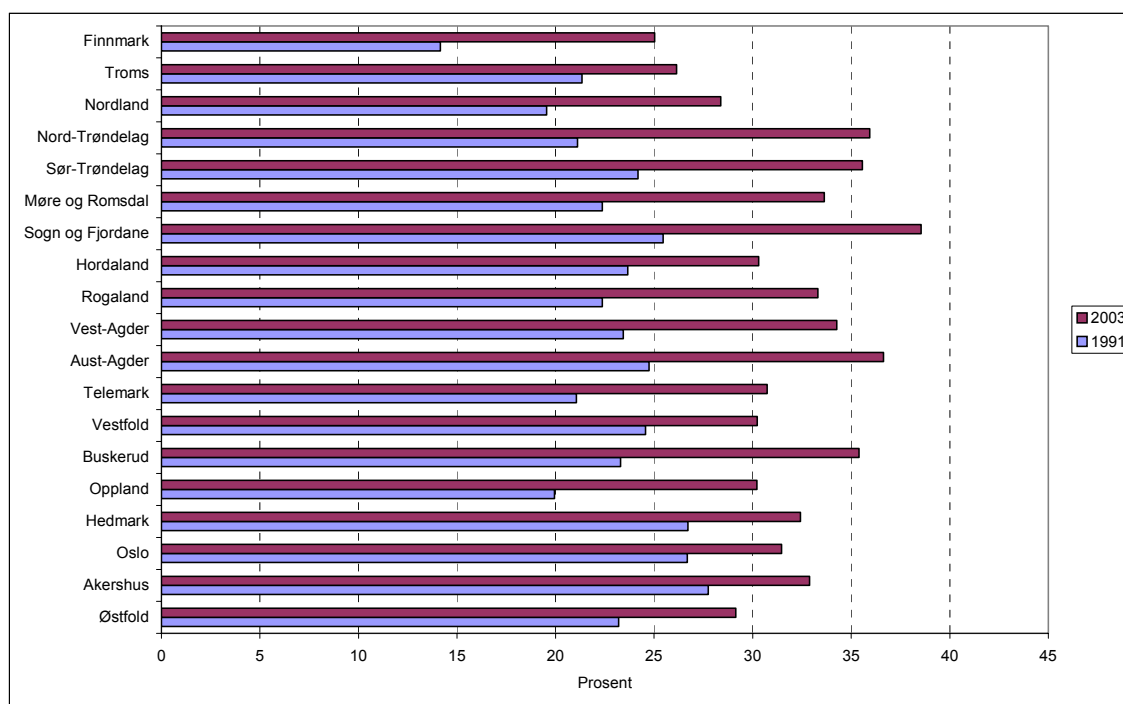
Det er et stort sprang fra Nord-Norge til de tilgrensende trøndelagsfylkene i studietilbøyeligheten. De sistnevnte fylkene har begge hatt stor vekst i studietilbøyeligheten og var i 2003 blant de fylkene med høyest studietilbøyelighet. Også for sørlandsfylkene har

studietilbøyeligheten økt mye fra 1991 til 2003, og disse fylkene er blant de fylkene hvor studietilbøyeligheten nå er størst.

Når det gjelder Østlandet, ligger de fleste fylkene i 2003 nær gjennomsnittet for landet (32 prosent) eller noe lavere, med unntak for Buskerud, der andelen er nokså høy (vel 35 prosent), og som har hatt en større vekst enn gjennomsnittet for landet. Oppland hadde en lav studietilbøyelighet i 1991, men også der har veksten vært stor. I Oslo, derimot, var veksten langt under gjennomsnittet, slik at studietilbøyeligheten blant 20-åringer i Oslo i 2003 var som gjennomsnittet for landet, mens den i 1991 var høyere enn gjennomsnittet. Til dels kan den svake utviklingen for Oslo ha sin bakgrunn i økende andel av de unge med innvandrerbakgrunn, blant annet fordi denne gruppen ofte begynner å studere på et senere alderstrinn (se kapittel 2, figur 2.18).

På Vestlandet er det mer variasjon mellom fylkene. Sogn og Fjordane er det fylket der studietilbøyeligheten var høyest i 2003, mens Hordaland lå noe under gjennomsnittet. For øvrig legger vi merke til at det ikke er noen tendens til at fylkene med universiteter (Oslo, Hordaland, Sør-Trøndelag¹⁹ og Troms) har en høyere studiefrekvens enn det som er gjennomsnittet for landsdelen universitetsfylket tilhører. Slik sett tyder dataene ikke på at det å ha et universitet i seg selv nødvendigvis drar studiefrekvensen blant fylkets ungdommer opp. Dette kan komme av at ungdom i storbyer i mindre grad enn andre ungdommer er tilbøyelige til å ville flytte for å studere, noe figur 5.3 kan tyde på (jf. også Hovland 2000). Dermed konkurrerer disse storbyungdommene med ungdom fra andre fylker om studie plassene ved universitetet, og en del av dem som eventuelt ikke når opp i konkurransen, velger da muligens å la være å studere framfor å flytte. Dette *kan* bidra til en forklaring på at studietilbøyeligheten økte mindre i Oslo, Hordaland og Troms enn hva som var gjennomsnittet for landet, selv om det ikke synes å gjelde Sør-Trøndelag. Studietilbøyeligheten blant ungdom fra Sør-Trøndelag økte mye i perioden, og samtidig valgte fortsatt de fleste av dem å studere i hjemfylket. Det var likevel en økning i andelen av ungdom fra Sør-Trøndelag som flyttet til andre fylker for å studere (figur 5.3).

¹⁹ Siden det bare er to fylker i trøndelagsregionen, må dette modifieres når det gjelder Sør-Trøndelag. Fylket har høy studiefrekvens i 2003, andelen er imidlertid like høy for Nord-Trøndelag.

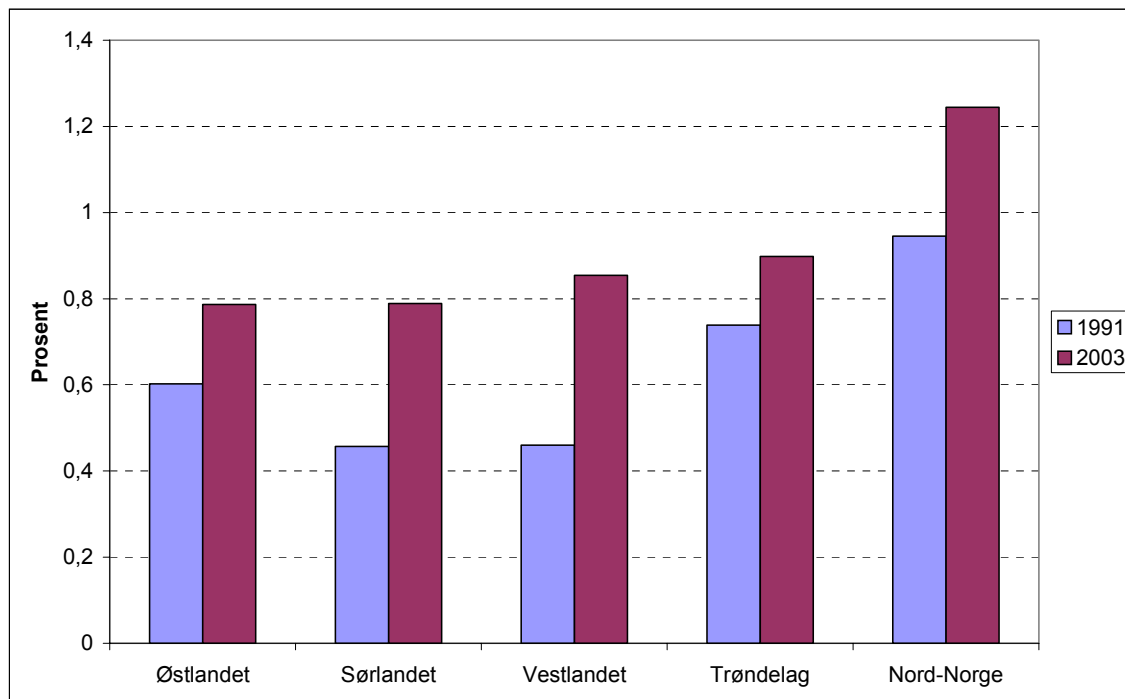

Figur 5.8 Beregnet andel av 20-åringer som hadde begynt å studere, etter fylke

Eldre studenter

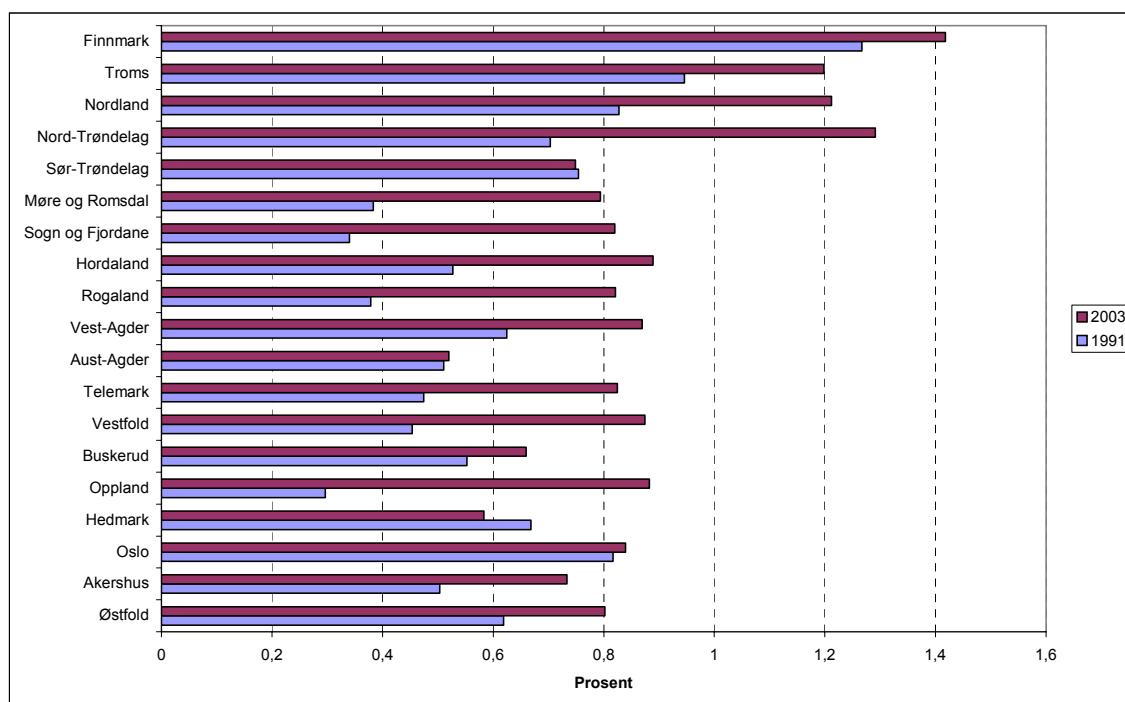
For å belyse studiefrekvensen – det vil her si andelen som *begynner* å studere uten å ha vært student tidligere – også blant ”voksne” i de ulike landsdelene, har vi sett på antall 29- og 30-åringer i forhold til det totale antall 29- og 30 åringer i landsdelen, jf figur 5.9. Figuren viser markante regionale forskjeller i studietilbøyeligheten i denne aldersgruppen. Det regionale mønsteret er i noen grad snudd på hodet i forhold til studietilbøyeligheten blant ungdom; studietilbøyeligheten blant de ”eldre” er betydelig større i Nord-Norge enn i resten av landet. Andelen er lavest på Østlandet og Sørlandet. Dette henger selvsagt sammen med et etterslep; det er flere potensielle nye studenter i høyere aldersgrupper i landsdeler der studietilbøyeligheten blant de yngre har vært lav. Utviklingen hittil medfører dermed at de som bor i Nord-Norge begynner å studere betydelig senere enn hva som er vanlig ellers i landet. Dette vil trolig utligne seg noe etter hvert som studietilbøyeligheten blant de yngste øker blant personer hjemmehørende i Nord-Norge.

For Vestlandet og Sørlandet var det stor økning i studietilbøyeligheten blant voksne; der ble andelen om lag fordoblet, mens det var mindre økning for trøndelagsfylkene (sett samlet).

Figur 5.9 Beregnet andel av 29–30 åringer som hadde begynt å studere, etter landsdel

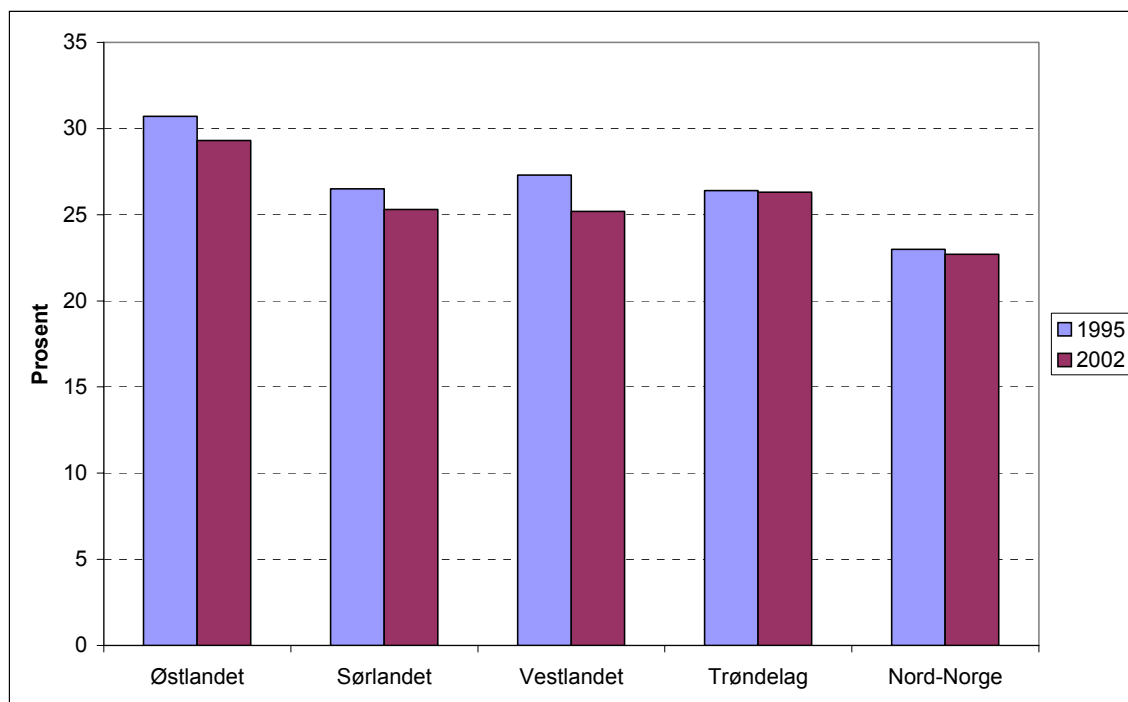
Figur 5.10 illustrerer det samme som figur 5.9, men her fordelt på fylker. Finnmark har høyest andel begynnerstudenter i alderen 29–30 år, men i 2003 var andelen også høy for Nord-Trøndelag. De fire nordligste fylkene har høyest andel nye studenter blant 29-39 åringer.

Figur 5.10 Beregnet andel av 29–30 åringer som begynte å studere, etter fylke

5.3.3 Foreldregenerasjonens utdanningsnivå og geografiske forskjeller i studietilbøyelighet

Regionale forskjeller i studietilbøyelighet henger trolig sammen med regionale forskjeller i foreldregenerasjonens utdanningsnivå, jf. den store betydningen foreldrenes utdanningsnivå har for studietilbøyeligheten (kapittel 4). På denne bakgrunnen viser vi i figur 5.11 hvordan andelen av 19-åringer som har far med høyere utdanning, varierer mellom landsdelene. Figuren viser at utdanningsnivået til foreldregenerasjonen var spesielt lavt i Nord-Norge, noe som dermed bidrar til en forklaring på hvorfor studietilbøyeligheten også var spesielt lav i denne landsdelen. Vi finner imidlertid også at utdanningsnivået til foreldregenerasjonen var spesielt høyt på Østlandet, noe som gjenspeiles i en høy studietilbøyelighet på Østlandet i tidligere år, men som *ikke* gjenspeiles i særlig høy studietilbøyelighet blant ungdom i denne landsdelen i 2003. Det siste har trolig sammenheng med at Østlandet har høyest andel innvandrere, jf. figur V.12 i vedlegg 2, og eventuelt større tendens til utsettelse av studiestart i Oslo enn ellers i landet. Når det gjelder de øvrige landsdelene, er variasjonen i studietilbøyeligheten og foreldregenerasjonens utdanningsnivå relativt liten, slik at det er vanskelig å kunne påvise noen sammenheng.

Figur 5.11 Prosentandel av 19-åringer med en far med høyere utdanning, etter landsdel

5.4 Demografisk utvikling og regionale forskjeller

For å sammenfatte hva de ulike demografiske faktorene vi har sett på foran kan forklare av regionale forskjeller i utviklingen i rekrutteringen av nye studenter, har vi beregnet hvordan tallet på nye studenter i de ulike landsdelene ville utviklet seg dersom studietilbøyelighetene var konstante over tid. Ved å sammenholde beregningene med de faktiske tallene får vi et bilde av i hvilken grad regionale forskjeller kan tilskrives forskjeller i den demografiske

utviklingen, og hvor mye som må forklares med regionale forskjeller i utviklingen med hensyn til studietilbøyelighet.

I beregningene har vi benyttet estimater for studietilbøyelighetene i 2003 fordelt på kjønn (k), alder (a) og fylke (f). Estimaten er konstruert på basis av våre tall for nye studenter og befolkningstall hentet fra Statistikkbanken i SSB, for 2003. Den prosentvise veksten i antall nye studenter i de ulike landsdelene (dS_r) fra 1991 til 2003 som følger av rent demografiske endringer er da beregnet ved formelen

$$dS_r = \sum_{f \in I_r} \sum_{k=1}^2 \sum_{a=19}^{50} S_{f,k,a} * B_{f,k,a,2003} / \sum_f \sum_k \sum_a S_{f,k,a} * B_{f,k,a,1991} \quad r = 1 \dots 5$$

hvor

$S_{f,k,a}$ = studietilbøyelighet etter fylke, kjønn og alder (ettårige aldersgrupper)

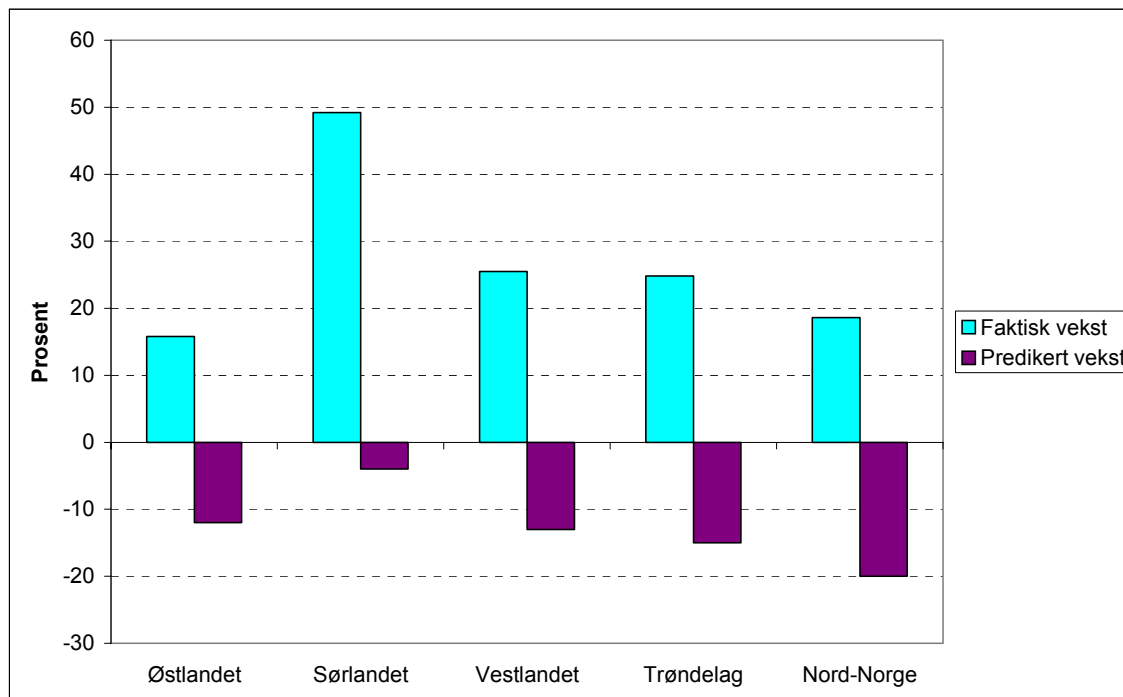
$B_{f,k,a,t}$ = antall personer etter fylke, kjønn, alder og periode (t)

I_r = mengden av fylker som inngår i landsdel r

I figur 5.12 har vi sammenholdt beregningene med den faktiske utviklingen. Søylene for predikert vekst angir hvor stor veksten (eller endringen) ville vært om studietilbøyeligheten var den samme i 1991 og 2003. På grunn av nedgang i tallene på ungdom i aktuell alder, ville da antall studenter i de ulike landsdelene gått ned fra 1991 til 2003, jf. at alle søyler for predikert vekst er under null. Søylene for faktisk vekst viser hvor mye studenttallene faktisk økte fra 1991–2003 i de ulike landsdelene.

Figuren illustrerer at regionale forskjeller i den demografiske utviklingen kan forklare noe av de regionale forskjellene i utviklingen i rekrutteringen, men at det også har vært regionale forskjeller i utviklingen i studietilbøyeligheten. Sammenlikner vi for eksempel Østlandet og Vestlandet, ser vi at den demografiske utviklingen skulle tilsi en nedgang i studenttallene (gitt at studietilbøyeligheten var konstant over tid) på om lag samme nivå i de to landsdelene, men med noe større nedgang for Vestlandet enn Østlandet. Den faktiske veksten var imidlertid større for Vestlandet enn for Østlandet, noe som illustrerer at studietilbøyeligheten økte langt mer blant vestlandsungdom enn blant østlandsungdom. Figuren illustrerer også at for Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge, synes regionale forskjeller i den faktiske utviklingen hovedsakelig å kunne forklares ved ulik demografisk utvikling.

Når det gjelder Sørlandet, viser beregningene at den høye veksten i rekrutteringen dels skyldes den demografiske utviklingen (mindre nedgang i ungdomskullene der enn ellers i landet), men også at det også har vært en sterkere vekst i studietilbøyeligheten der enn i de andre landsdelene. For Østlandet viser beregningene at den spesielt lave veksten ikke skyldes den demografiske utviklingen, men må forklares ved at studietilbøyeligheten har vokst mindre enn i resten av landet.

Figur 5.12 Faktisk og predikert vekst i rekrutteringen i de ulike landsdelene

5.5 Sammenfatning

I kapittel 2 fant vi til dels store forskjeller mellom landsdeler og fylker med hensyn til økning i tallet på nye studenter som var hjemmehørende i de ulike fylker/landdeler. Veksten var stor for Sørlandet, men liten for Nord-Norge og Østlandet. I dette kapitlet har vi sett at disse forskjellene i betydelig grad kan forklares av ulik utvikling med hensyn til ungdomskullenes størrelse i de ulike landsdelene, men vi har også sett at det har vært en ulik utvikling i studietilbøyelighet blant 20-åringene i de ulike landsdelene/fylkene.

Den store veksten i tallet på nye studenter fra Sørlandet (medregnet Rogaland) skyldes delvis at ungdomskullenes størrelse har blitt mindre redusert i denne landsdelen enn i resten av landet. Imidlertid, det har i tillegg vært en relativt stor økning i studietilbøyeligheten i denne landsdelen. Det er økt studietilbøyelighet i alle landsdeler, men det er forskjeller mellom landsdeler i utviklingen av studietilbøyeligheten. Spesielt peker østlandsfylkene seg ut med en svakere utvikling enn de andre landsdelene, uten at dette kan tilskrives demografiske forhold.

Vi har også sett at av østlandsfylkene har Oslo en svak utvikling. Blant 20-åringene i Oslo økte studietilbøyeligheten langt mindre enn gjennomsnittet for landet. Til dels kan dette ha sin bakgrunn i økende andel av de unge med innvandrerbakgrunn, blant annet fordi denne gruppen ofte begynner å studere på et senere alderstrinn.

Økningen i tallet på nye studenter som var hjemmehørende i Nord-Norge, var relativt liten, men det henger sammen med befolkningsutviklingen. Studietilbøyeligheten blant ungdom (20-åringene) fra Nord-Norge økte mye fra 1991 til 2003. Likevel ligger fortsatt den nordligste landsdelen lavest når det gjelder studietilbøyelighet blant 20-åringene, slik den også gjorde i

1991. I Nord-Norge (sett under ett) synes den lave studietilbøyeligheten blant ungdom å henge sammen med at utdanningsnivået til foreldregenerasjonen er lavere enn i landet for øvrig. I Nord-Norge er imidlertid andelen som begynner å studere senere i livet, som 29–30 åring, langt høyere enn i resten av landet. Det kan innebære at i et livsløpsperspektiv er ikke er studietilbøyeligheten så mye lavere i Nord-Norge enn i resten av landet.

Det er små endringer med hensyn til tilbøyeligheten til å begynne å studere i sitt hjemfylke, men andelen som har begynt å studere i et annet fylke enn hjemfylket, men innenfor samme landsdel som hjemfylket, er økt noe. Det er imidlertid bare for noen fylker vi finner økt tilbøyelighet til å flytte ut av fylket for å studere. Det gjelder ungdom fra Oslo, der andelen som flytter fortsatt er lav (men likevel noe høyere enn før), og dernest Sør-Trøndelag og Troms. Også de to sistnevnte fylkene har relativt lav andel som flytter ut av fylket for å studere, selv om den altså er økt. Hvor mange som flytter ut av fylket for å studere, henger selvsagt sammen med utdanningskapasiteten, men det kan også være variasjon med hensyn til villighet til å flytte og grad av konkurranse med studenter fra andre fylker om studie plassene. Oslo/Akershus, Sør-Trøndelag og Hordaland er de fylkene som mottar flest studenter fra andre fylker. Dette tallet har økt svært mye spesielt for Sør-Trøndelag og Hordaland. Oslo har altså både en økning i andel av ungdom fra eget fylke som flytter ut for å studere og en (liten) nedgang i antall ungdommer som flytter til Oslo for å begynne å studere. Oslo som lærestedsfylke har altså ikke økt sin markedsandel. I tillegg kommer at studietilbøyeligheten blant Oslos ungdommer har økt mindre enn blant ungdom ellers i landet. I Sør-Trøndelag derimot, der det også var en økt andel som flyttet for å begynne å studere, der var det en samtidig en kraftig økning i studietilbøyeligheten blant fylkets ungdommer, og samtidig var det en økning i antall studenter som kom fra andre fylker, slik at fylket kan sies å ha vunnet markedsandeler.

For øvrig bekrefter ikke tallene over nye studenter noe inntrykk av at storbyene og universitetene vinner markedsandeler, og at statlige høyskoler – eventuelt i distriktene – taper med hensyn til det å motta nye studenter. Tallene for Sør-Trøndelag (Trondheim) og Hordaland (Bergen) kan nok peke svakt i denne retningen, men slett ikke tallene for Oslo. Det er vekst i nyrekrutteringen i vår observasjonsperiode (1991–2003) for alle statlige høyskoler med ett unntak, mens det er liten vekst for universitetene, og en nedgang for Universitetet i Oslo. Dette er nødvendigvis ikke en direkte gjenspeiling av søkemønsteret, men representerer like fullt fordelingen av dem som har tatt imot tilbud om studie plass.

6 To læresteder uten økning i tallet på nye studenter – Universitetet i Oslo og Høgskolen i Nesna

I kapittel 3 så vi at det bare var to læresteder som ikke hadde hatt noen økning i nyrekrutteringen målt ved antallet nye, førstegangsregistrerte studenter i perioden 1991–2003. Disse to lærestedene var også landet *største* lærested, Universitetet i Oslo, og (i 2003) landets *minste* lærested, Høgskolen i Nesna. Disse to ytterpunktene er altså de to eneste læresteder med avvikende tall når det gjelder den generelle studenttallsutviklingen. Nedenfor vil vi se nærmere på en del bakgrunnstall når det gjelder søkere til og nye studenter ved disse lærestedene.

6.1 Om Universitetet i Oslo

Nedenfor viser vi tall for nye studenter ved Universitetet i Oslo (UiO) basert på data fra SSB, det vil si det samme datasett som er benyttet foran i denne rapporten, og tall fra Samordna opptak (SO) om søkere til Universitetet i Oslo enkelte år. Tallene kan i noen grad kan sammenliknes, og vil bli drøftet nedenfor.

Tabell 6.1 *Antall nye studenter ved Universitetet i Oslo fordelt på fagområder.*

	1991	1995	1999	2003
Ex. phil./ex. fac.	4898	5463	3822	1320
Ulike fagstudier	648	620	905	3177
Totalt	5546	6083	4727	4497

Tabell 6.2 *Søkere til Universitet i Oslo i forhold til antall studieplasser*

Universitetet i Oslo	Studie-plasser	Personer søkt	Primær-søkere	Tilbud sendt	Antall møtt	Primær-søkere per studieplass	Ledige plasser
1995	10102	23744	?	19405	?	?	?
1996	7759	30839	15003	12286	7 682	1,93	77
1999	6584	21835	9902	10538	6064	1,50	520
2003	6397	28861	15097	9900	6470	2,36	-73

Kilde: Samordna opptak, <http://www.samordnaopptak.no/statistikk/sokerstatistikk.html>

I tabell 6.1 har vi slått sammen alle nye studenter registrert på ulike fagstudier (i SSBs data), siden disse var så få i årene før 2003, i og med at de fleste nye studentene ved UiO var registrert på ex. phil. Dermed gir det liten mening å se på tall for de enkelte fagfeltene over tid.

Nedgangen i tallet på nye studenter ved Universitetet i Oslo (tabell 6.1), kan synes paradoksalt tatt i betraktning den økning i søker tallene for Universitetet i Oslo som er registrert ved Samordna opptak (SO) fra 1999 til 2003 (tabell 6.2). Vi gjør oppmerksom på at forskjellen i tallet på primær søkerne og tallet på søkere totalt innebærer at primær søkerne har hatt et studium ved UiO som sitt første ønske, mens tallet på søkere totalt omfatter alle som har UiO som et av eventuelt flere ønsker. Økningen i tallet på primær søkerne ved UiO fra 1999 til 2003, kan komme av endringer som har å gjøre med ex. phil., noe vi kommer nærmere inn på nedenfor.

Tall over de nye studentene (tabell 6.1) og søker tall (tabell 6.2) er imidlertid noe vanskelige å sammenlikne, av flere grunner. For det første har vi et problem med hensyn til muligheten for å langt tilbake i tid. Først for 1995 ble det laget søker statistikk ved SO, men dette året var det ikke mulig å identifisere primær søkerne, slik at tallet på primær søkerne de ulike årene bare kan sammenliknes for årene fra og med 1996.

For det andre gjelder søker tallene til SO ikke bare (helt) nye søkere til høyere utdanning; også søkere som har vært i høyere utdanning tidligere, for eksempel ved høyskoler, inngår i disse tallene. Dermed kan det være en økning i tallet på søkere totalt selv om det ikke er en økning i tallet på helt nye søkere, hvis det er en økende tendens til å søke seg til UiO etter å ha tatt tidligere utdanning ved et annet lærested. Dernest kommer at blant søkerne er det mange som ikke får tilbud om studie plass på sitt primær ønske (mange får ikke tilbud i det hele tatt), og mange faller fra i søkeprosessen.

De to sistnevnte grunnene er trolig hovedårsaken til at det kan synes å være et manglende samsvar mellom utviklingen i tall for *nye studenter* – der det var en *nedgang* – og tall for *søkere* – der det var en *økning*, fra 1999 til 2003.

Imidlertid er tallene også noe vanskelige å sammenlikne av en annen grunn, og den dreier seg om en usikkerhet angående registreringen av personer som søker ex. phil. Vi ser av tabell 6.1 at de fleste nye studenter ved UiO i årene før 2003 var registrert på ex. phil. I 2003 var derimot de fleste registrert på fagstudier, men fortsatt var 30 prosent av de nye studentene registrert på ex. phil.

Noen av disse har – alle årene – søkt *bare* ex. phil., men hvor mange, vet vi ikke, og heller ikke hvordan dette eventuelt har variert mellom årene. Noen begynner på ex. phil. uten å være sikre på hva de skal gjøre etterpå. Fra og med 2003 (innføringen av kvalitetsreformen) er ex. phil. (i all hovedsak) lagt inn i bachelorprogrammer, det blir dermed langt mindre aktuelt for nye studenter å søke ex. phil. Tidligere år var dette den naturlige veien å gå for de fleste nye studentene, noe også tallene i tabell 6.1 er et vitne på.

Hva vet vi om tallet på søkere til ex. phil. (forberedende prøver), og hvordan kan slike tall eventuelt kaste et lys over tallene i tabell 6.1 og 6.2? I omtalen av sine søker statistikker skriver SO at personer ”som kun søker examen philosophicum” ikke er telt med blant

primær søkerne.²⁰ Søkere til ex. phil. gis ikke prioritetsnummer i SOs databaser og statistikk.²¹ I søkerstatistikken for 2003 omtales i alt 4.947 søkere til ex. phil. når *alle læresteder er sett samlet* (her finner vi ikke tall fordelt på lærested), men ingen av disse nær 5000 søkere regnes som primær søker, og de inngår ikke i tallet på ca. 15000 primær søker ved UiO i 2003 vist i tabell 6.2. Ex. phil. søkerne inngår etter hva vi kan forstå, heller ikke i tallene for de ca. 9900 primær søkerne til UiO i 1999 (se tabell 6.2). Dette må derfor bety at et tall på ex. phil. søkere som kommer *i tillegg* til primær søkerne, er langt høyere i 1999 enn i 2003. I søkerstatistikken for 1999 finner vi riktignok ingen tilsvarende opplysninger om ex. phil. søkere, derimot finner vi det for 2001. Det var da hele 17.486 søkere til ex. phil. (alle landets læresteder sett samlet), og ingen av dem regnes med blant primær søkerne (dvs. de regnes med, slik vi forstår det, hvis de har et annet studium som sitt primær ønske, da er de telt med som primær søker til de aktuelle studiene). Samtidig var det altså bare 4.947 søkere (totalt) til ex. phil. i 2003.

Dette gir grunn til å anta at søkningen til UiO reelt sett ikke økte så mye fra 1999 til 2003 som tallene i tabell 6.2 kan gi inntrykk av, fordi tall for personer som *bare* søker ex. phil. representerer et usikkerhetsmoment.

De kan også nevnes at i SOs søkerstatistikk omtales 2.888 av 17.486 ex. phil. søkere i 2001 å ha fått tilbud om plass, og 1840 personer møtte. (Vi antar at resterende søkere enten har begynt på et fagstudium/har hatt andre studier som sitt primær ønske, har trukket seg eller ikke fått tilbud om plass.) Tilsvarende tall i 2003 var: Av ca. 5000 ex. phil. søkere fikk 1171 tilbud og 651 møtte. Disse tallene gjelder altså landet som helhet, ikke bare UiO. Det siste tallet (651) er svært mye lavere enn tallet på registrerte nye studenter på ex. phil/ex. fac. i 2003 ved Universitetet i Oslo, jf. tabell 6.1. Grunnen til avviket er trolig at mange flere enn de ex. phil. søkerne med tilbud som er nevnt i SOs statistikk, har begynt på ex. phil. Det gjelder muligens personer som ikke har søkt på vanlig måte gjennom SO, men for eksempel kommet inn via ”restetorget” eller lokale opptak.

Uansett viser både tall fra SSBs studentstatistikk og SOs søkerstatistikk en naturlig nedgang i tallet både på søkere og studenter ved ex. phil.; naturlig i og med innføringen av kvalitetsreformen i 2003 og inkorporering av ex. phil. i nye studie (bachelor) programmer.

Gjennomgangen av tallene ovenfor reiser imidlertid to spørsmål: Hvor stor har økningen i søkningen til UiO reelt sett vært? Og – gitt at det har vært en økning i søkertallene, også blant potensielle nye studenter – hvorfor har det i så fall vært en nedgang i tallet på nye studenter? Til det første spørsmålet må vi, med henvisningen til usikkerheten rundt ex. phil. søkerne nevnt over, si at vi ikke har noe sikkert svar på dette. Men at det har vært en økning i søkningen til UiO, tror vi at vi sikkert kan gå ut fra, selv om økningen neppe er så stor som tabell 6.2 kan gi inntrykk av. Når studenttallet da er gått ned, er det derfor et spørsmål om UiO er blitt noe mer selektiv enn tidligere når det gjelder opptak av nye studenter.

²⁰ Kilde: http://www.samordnaopptak.no/statistikk/03/forstepri_juli03.html#tabell2#tabell2.

²¹ Kilde: http://www.samordnaopptak.no/statistikk/Sokerstatistikk_2003.doc, side 5.

Det har høyst sannsynlig vært en stor og økende konkurranse om studieplassene ved UiO de senere årene. Det kan også oversikten over gjennomsnittskarakterer som vi presenterte i kapittel 3, være et uttrykk for. Vi så her at karaktersnittet hos de nye (unge) studentene (2003) lå høyest ved UiO, sammen med NTNU. På den annen side; vi har ikke tilsvarende data for tidligere år, og dessuten viser søkerstatistikken fra SO at UiO ikke lå spesielt høyt med hensyn til tallet på primærsøkere per studieplass (se tabell V.1 i vedlegg 3). Universitetet i Tromsø lå høyere enn Oslo etter et slikt mål,²² sammen med Norges Handelshøgskole (NNH), Idrettshøgskolen og høgskolene i Oslo, Bergen og Stavanger samt Diakonissehjemmet og Diakonhjemmets høgskole. Aller høyest lå Veterinærhøgskolen, Kunsthøgskolen i Oslo og Arkitekthøgskolen i Oslo i antall søkere per studieplass, i følge tall fra SO. Etter et slikt mål, har altså konkurransen om plassene i utgangspunktet kanskje ikke vært spesielt hard i Oslo, og utviklingen i studenttallene *kan* derfor muligens tyde på en mer restriktiv og selektiv praksis ved Universitetet i Oslo enn ved andre læresteder.

Tabell 6.2 viser også at det har vært en nedgang i studieplasser ved UiO, og det har vært en nedgang i antall tilbud som er sendt. Det var riktignok noe flere som møtte opp og slik bekreftet mottak av studieplass i 2003 enn i 1999, noe som ikke gjenfinnes i tallet på nye studenter vist i tabell 6.1. Dette kan imidlertid forklares med at tallene for de som har møtt ved studiestart i tabell 6.2, ikke er avgrenset til førstegangsregistrerte studenter. Samtidig ser vi at det var ledige studieplasser i 1999, mens det motsatte var tilfellet i 2003.²³ Dette har trolig sin årsak i arbeidsmarkedet; arbeidsmarkedssituasjonen var langt bedre i 1999 enn i 2003.

Det kan være interessant å sammenlikne med utviklingen for Universitetet i Bergen (UiB). Vi konsentrerer oss om siste del av perioden. I kapittel 3 (figur 3.3) så vi at det var en økning i tallet på studenter ved UiB fra 1999 til 2003. I tabell 6.3 ser vi også at det i samme periode var en økning både i tallet på primærsøkere og i tallet på studieplasser ved UiB.

²² SO skriver i en note til tabellen over søkere og ledige plasser etc. per studiested i søkerstatistikken for 2003 at for ”*examen filosoficum ved de ulike lærestedene, og de åpne studiene ved universitetene, er antallet disponible studieplasser et til dels fiktivt tall. Det er derfor et kunstig avvik i beregningen av utnyttelse av opptakskapasitet (antall personer som møtte i forhold til antall disponible studieplasser). Dette gjelder spesielt for Universitetet i Tromsø.*” Vi forstår SOs note slik at dette spesielt berører tallet på ledige studieplasser, og særlig i Tromsø (tallet er negativt ved Universitetet i Tromsø; tallet på ledige studieplasser i Tromsø er hele -651), og kanskje i noen grad Universitetet i Oslo, der tallet er -73, som vist i tabell 6.1.

²³ Se forbeholdet i noten over.

Tabell 6.3 *Søkere til Universitetet i Bergen i forhold til antall studieplasser*

Universitetet i Bergen	Studie-plasser	Personer søkt	Primær-søkere	Tilbud sendt	Antall møtt	Primær-søkere per studieplass	Ledige plasser
1999	2869	14717	4575	5174	3246	1,40	23
2003	4027	18072	6549	6072	3975	1,63	52

Tallet på primær-søkere økte med 43 prosent fra 1999 til 2003 ved UiB, mens det økte noe mer, med hele 52 prosent i samme periode, ved UiO. (Forbeholdet angående søkere til ex. phil. som vi har nevnt foran, antar vi gjelder de to universitetene i om lag samme grad.) Ved UiB økte man imidlertid antall studieplasser i perioden (med 40 prosent), mens det motsatte skjedde i Oslo. Samtidig med at tallet på primær-søkere økte ved UiO, gikk antall tilbud sendt ned. Antall tilbud økte naturlig nok ved UiB i perioden, i og med at tallet på studieplasser økte.

Noe av forskjellen i utvikling mellom UiB og UiO kan kanskje komme av ulik utvikling i tallene med hensyn til eksternt finansierte studenter. I følge Database for høyere utdanning (DBH) ved Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste kom det svært få nye²⁴ eksternt finansierte studenter til Universitetet i Bergen i årene 1999–2002, mens dette tallet økte mye i 2003. Tallene lå høyere i Oslo for de nevnte årene, med unntak av i 2003, da tallet var høyest i Bergen. Dermed kan dette bidra til noe av forklaringen på den ulike studenttallsutviklingen ved UiO og UiB. På den annen side utgjør de nye eksternt finansierte studentene en svært liten andel av alle nye studenter ved disse lærestedene (fra 1 promille ved UiB og 1 prosent ved UiO i 1999, til 3,5 og 1,6 prosent i 2003 ved henholdsvis UiB og UiO). Våre beregninger tilsier at økningen fra 1999 til 2003 ved UiB i tallet på nye eksternt finansierte studenter utgjorde ca. en firedel av den totale økningen i tallet på nye studenter ved UiB (Kilde: DBH, <http://dbh.nsd.uib.no/dbhvev/student/>). Det er dermed begrenset hva de eksternt finansierte studentene kan ha av betydning for forskjellen i utviklingen av studenttallene ved de to universitetene.

Nedgangen i tallet på nye studenter ved UiO kommer altså i all hovedsak av begrensninger i tallet på studieplasser, og uten at vi her kjenner til bakgrunnen for denne begrensningen, synes sammenlikningen med UiB å tyde på at en i økende grad er blitt mer selektiv ved UiO.

Det kan også være interessant å sammenlikne budsjett- og måltall ved de to universitetene. I tabell V.4 i vedlegg 3 har vi samlet noen tall fra de siste 6 års budsjettproposisjoner fra Utdannings- og forskningsdepartementet, for å sammenlikne utviklingen for Universitetene i Oslo og Bergen. Om vi sammenlikner tallene for saldert budsjett, økte summen med 4,8 prosent for Universitetet i Oslo og 3,5 prosent for Universitetet i Bergen fra 2000 til 2003. (Økningen var langt større i forhold til 2002. Det var en nedgang i 2001, og en økning i fra

²⁴ DBHs definisjon av "ny student" ved en institusjon er ikke den samme som vi benytter i denne publikasjonen, definisjonen forutsetter ikke at studenten er førstegangsregistrert i høyere utdanning, slik vi gjør.

2001 til 2002 som ikke var like stor som nedgangen fra 2000 til 2001). Tabell V.4 viser også utviklingen i departementets måltall for antall studenter ved de to universitetene fram til 2002. I og med det nye finansieringssystemet som kom i 2002 (KUF, St. prp. nr. 1 2002–2002) og som fikk budsjettvirkninger først i 2003, forsvant betegnelsen måltall, og siden er begrepet 60-studiepoengsenheter brukt.^{25,26} Tabell V.4 viser, med kilde de tidligere budsjettproposisjoner, at det var en nedgang fra 1999 til 2002 i måltallene både for Universitetet i Oslo og Universitetet i Bergen; nedgangen var på 8 prosent for Bergen og 7 prosent for Oslo.

I budsjettet for 2002 var tallet på studieplasser ved allmennfakultetene ved universitetene redusert med i alt 2152 plasser. Reduksjonen ved UiO var på hele 1115 studieplasser, ved UiB på 445 plasser. Det ble lagt inn såkalt helårsvirkning for 2003. I statsbudsjettet for 2003 ble det foreslått en liten reduksjon i bevilgninger knyttet til studieplasser ved allmennfakultetene, som ved UiO utgjorde 120 studieplasser (60-studiepoengsenheter) og ved UiB 60 plasser (St.prp. nr. 1, 2002–2003: 135–140).²⁷ Proposisjonen omtaler også en virkning for UiO av det nye finansieringssystemet; UiO fikk en budsjettreduksjon på 29 mill. kroner etter at tallet på avlagte 60-studiepoengsenheter var redusert med 935 i forhold til resultatkravet for 2001.

For universiteter og høyskoler samlet innebar budsjettforslaget for 2003 en nettoreduksjon på bare 53 studieplasser (60-studiepoengsenheter) ved at det ble forutsatt økt opptak ved enkelte prioriterte utdanninger og en viss reduksjon på andre utdanninger.

De ”grove” tallene vi har omtalt over samt beskrevet i tabell V.4 med hensyn til en sammenlikning av Universitet i Oslo og Bergen, gir ikke noen forklaring på hvorfor tallene på nye studenter skulle øke ved Universitetet i Bergen og gå ned i Oslo i perioden 1999–2003, og hvorfor tallet på studieplasser økte i Bergen mens det ble redusert i Oslo i denne perioden. Vi vil for øvrig legge til at det ikke bare er tallene på nye studenter som har gått ned ved Universitetet i Oslo, det gjelder også studenttallene totalt, jf. tabell V.5 i vedlegg 3. Det synes derfor ikke å være det faktum at det er en stor økning i tallet på erfarne studenter som

²⁵ 60 studiepoeng tilsvare et års normert studietid.

²⁶ Det faller utenfor vår ramme her å beskrive *det nye finansieringssystemet for universiteter og høyskoler*, men vil gi en kort redegjørelse. I 2001 ble universitetene omdannet til nettobudsjetterte institusjoner. Innføringen ga institusjonene økt fleksibilitet med hensyn til å disponere egne midler (UFD, St. prp. nr. 1, 2002–2003: 128). Det nye finansieringssystemet, som fikk budsjettvirkning fra og med 2003, innebar at bevilgningene til institusjonene er basert på tre hovedkomponenter, en basiskomponent, en undervisningskomponent og en forskningskomponent (KUF, St. prp. nr. 1, 2001–2002: 150–154), og innebærer en dreining i fokus fra innsatsfaktorer mot resultater. Undervisningskomponenten utgjør om lag 25 prosent, basiskomponenten om lag 60 prosent og forskningskomponenten om lag 15 prosent. Ved oppretting av studieplasser blir om lag 60 prosent av midlene til studieplassen knyttet til basiskomponenten. For den delen av midlene som er knyttet til oppnådd resultat (de resterende 40 prosent), vil departementets forslag til budsjett innebære at midler blir tilført eller inndratt i forhold til økning eller reduksjon i tallet på avlagte vektall og uteksaminerte kandidater.

²⁷ Samtidig var det lagt inn midler til økt opptak i medisin, psykologi, farmasi og tolkeutdanning ved UiO og psykologi ved UiB.

eventuelt skulle kompensere for en nedgang i tallet på nye, førstegangsregistrerte studenter, som er forklaringen for Oslo.

Som sagt er sammenlikningen ”grov”, og mange forhold, herunder ulike kostnader ved de enkelte studieprogrammer og institutter spiller inn, samt forskningskomponenten, tall på utvekslingsstudenter mv. Vi synes likevel at forskjellen mellom UiO og UiB i utviklingen av tallet på nye studenter er spesiell, og ut fra foreliggende informasjon synes den mest sannsynlige forklaringen på nedgangen i tallet på nye studenter ved UiO å være et ønske om å begrense studenttilstrømmingen og eventuelt et ønske om å øke selektiviteten i opptaket av nye studenter.

6.2 Høgskolen i Nesna

Her vil vi se nærmere på det lærestedet som hadde svakest utvikling i rekrutteringen, det vil si i tallet på nye studenter, nemlig høgskolen i Nesna. På basis av hva vi har sett i kapittel 5 om den generelle demografiske utviklingen i den nordnorske landsdelen, er det naturlig at det er en svakere studenttallsutvikling i denne landsdelen enn i andre. Likevel; alle de andre lærestedene i landsdelen har hatt en betydelig bedre utvikling i rekrutteringen, og det spørsmålet vi vil forsøke å besvare, er hvorfor akkurat dette lærestedet har fått en reduksjon i rekrutteringen.

Når det gjelder høgskolen i Nesna, viste tabell 3.4 (kapittel 3) at Nesna hadde et spesielt høyt tall på nye studenter i 1999, mens tallet falt voldsomt i 2002, og lå da lavere enn i 1995 og 1991. De høye tallene for 1999 hang sammen med at man i denne perioden hadde en avtale med et privat firma i Sandnessjøen, Educo kompetansenett, om å tilby et årsstudium, to halvårsenheter, tilrettelagt for mindre bedrifter, ”Næringslivsrettet informatikk”.

Dette var et desentralisert utdanningstilbud med klasser i Sandnessjøen, Mo i Rana, Brønnøysund, Namsos, Grong, Trondheim, Selbu, Stjørdal og Ulsteinvik. Etter hvert gikk tallet på studenter ned, og firmaet reduserte aktiviteten kraftig på bakgrunn av økonomiske forhold, og besluttet til sist å legge ned virksomheten. Høgskolen i Nesna har ikke senere gitt tilbud om denne typen studium i informatikk.

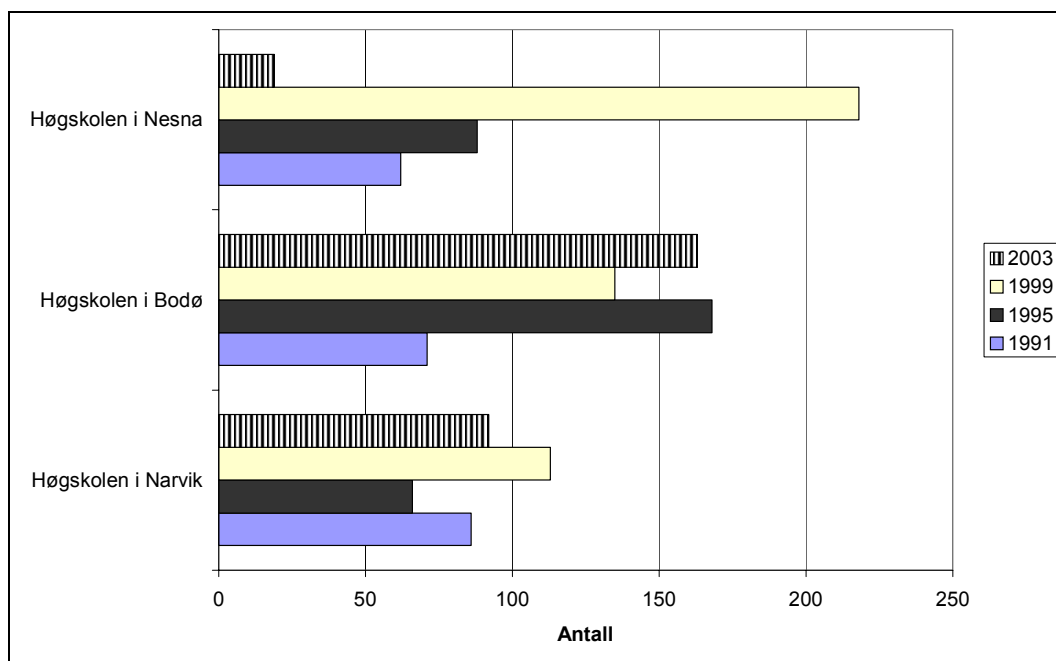
I omtalen nedenfor vil vi derfor legge liten vekt på tallene for 1999, men fokusere på utviklingen i perioden 1995 til 2003.

Statistikk fra SO viser at Høgskolen i Nesna har hatt ledig studiekapasitet fra 1998, og siden har tallet på ledige studieplasser økt. I 1998 var det 98 ledige studieplasser, i 1999 hadde tallet økt til 181, i 2000 til 194, i 2001 og 2002 sank tallet til henholdsvis 180 og 152. I 2003 økte imidlertid tallet på ledige studieplasser kraftig, til 251. En nærmere undersøkelse av søkertallene fra SO viser at nedgangen i søkningen har rammet mange ulike fag og utdanninger, lærerutdanning, informatikk mm.

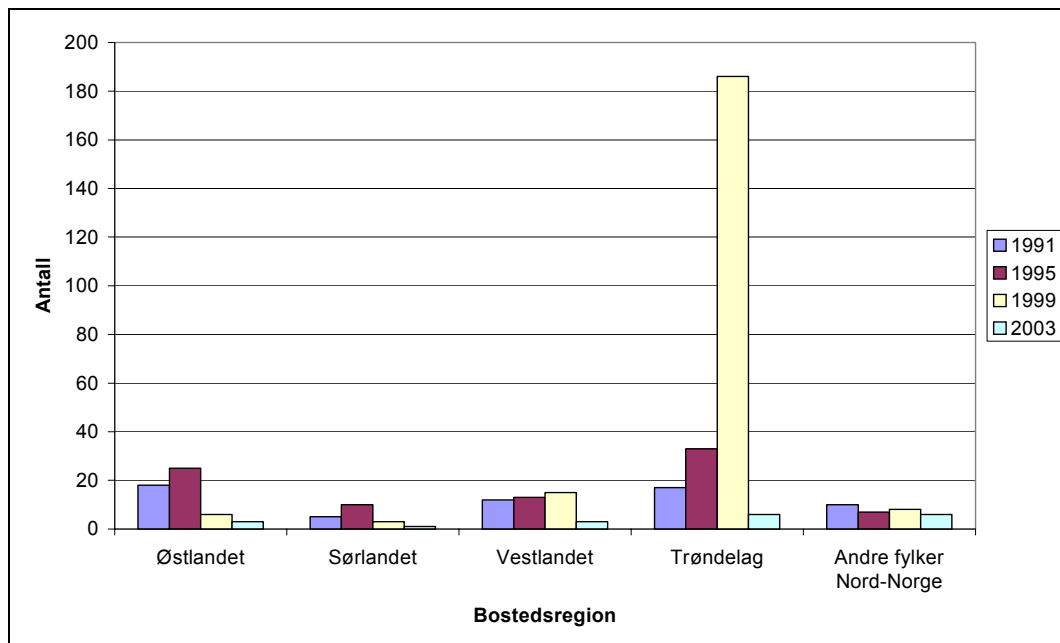
I kapittel 5 så vi at andelen som valgte å studere i andre fylker, var ganske høy for Nordland, i tillegg var det var en nedgang i antall personer i typisk studiealder i dette fylket. Dette svekker selvfølgelig rekrutteringsgrunnlaget. Imidlertid var ikke andelen som studerte i andre fylker økt (selv om den var relativt høy), men gått noe ned, slik at tendensen til å flytte til andre fylker for å studere, likevel ikke kan forklare reduksjonen i rekrutteringen til Nesna.

Derimot viste figurene i kapittel 5 at Nordland fylke skiller seg ut på en spesiell måte; med unntak for Oslo/Akershus hadde Nordland den laveste veksten i antall nye studenter fra andre fylker i perioden 1991–2003, og relativt sett var forskjellen i forhold til andre fylker markant.

I figur 6.1 har vi sett på utviklingen i antall studenter fra andre fylker ved de ulike lærestedene i Nordland. Figuren viser at nedgangen i nye studenter utelukkende har rammet Nesna, og vi ser at det er det som forklarer nedgangen i tallet på nye studenter ved dette lærestedet.

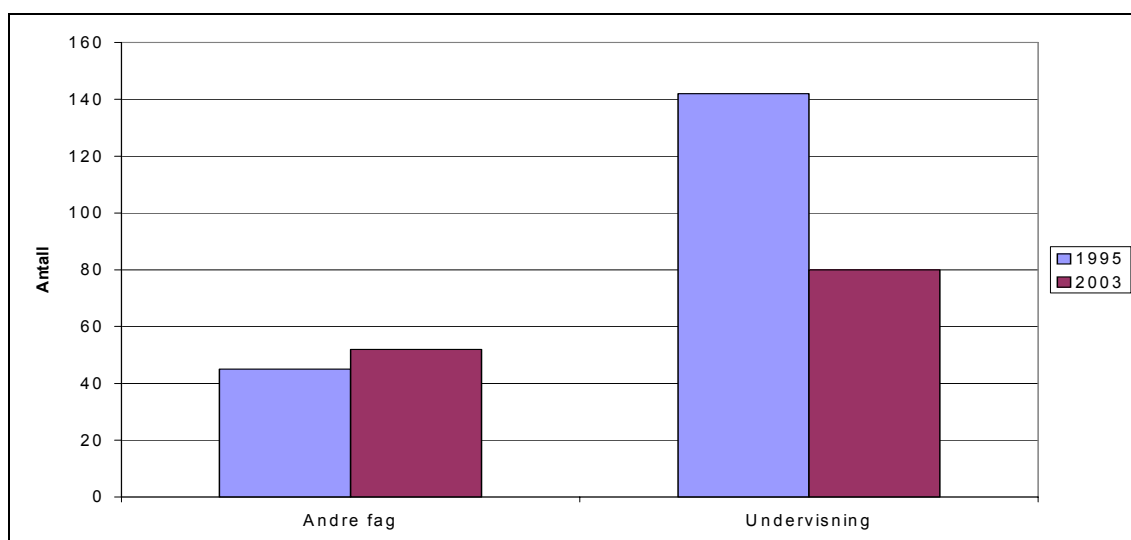
Figur.6.1 Antall nye studenter som kommer fra andre fylker ved læresteder i Nordland

Figur 6.2 *Antall nye studenter ved Høgskolen i Nesna som kommer fra andre fylker, etter landsdeler*

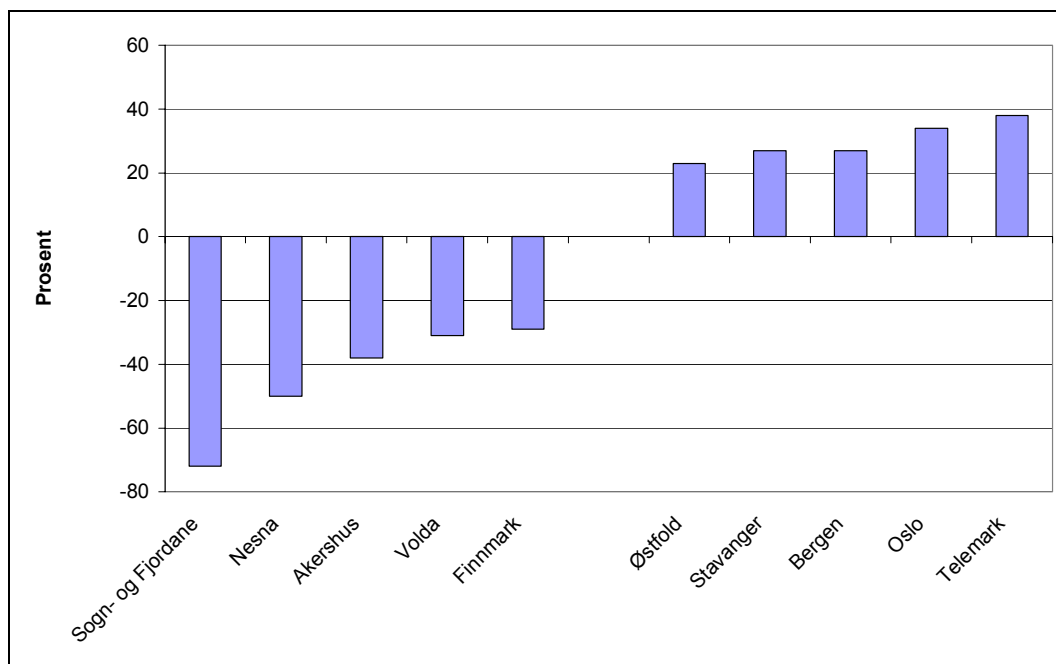
Hvilke studentgrupper er det så som er blitt borte? Figur 6.2 viser at nedgangen gjelder søkningen fra alle deler av landet, men det har særlig vært rekrutteringen fra Østlandet og Trøndelag – som har vært viktig for dette fylket – som er blitt kraftig redusert.

Figur 6.3 viser at nedgangen har rammet lærerutdanningen. Det at dette lærestedet særlig har satset på lærerutdanning, har altså rammet dette lærestedet i spesielt stor grad. Som vi så i kapittel 3, var lærerutdanning/undervisning et fagområde med liten vekst i rekrutteringen; det var dessuten lave karakterkrav (i 2003), og ledige studieplasser i lærer/førskolelærerutdanning ved flere læresteder har tidvis vært omtalt i media.

Figur 6.3 *Antall nye studenter ved Høgskolen i Nesna, etter fag.*

Figur 6.4 nedenfor illustrerer den prosentvise endringen i nyrekrutteringen til lærerutdanninger fra 1991 til 2003, for de fem statlige høgskolene som har hatt svakest utvikling og de fem som har hatt best utvikling i tallene. Det er viktig å være oppmerksom på at her er alle typer lærerutdanning med, herunder yrkesfaglærerutdanning, som spesielt er representert ved Høgskolen i Akershus. Figuren viser at Høgskolen i Nesna ikke er den statlige høgskolen som ble rammet hardest av nedgangen i rekrutteringen til lærerutdanninger i vår observasjonsperiode, men høgskolen ble nest hardest rammet. Det er også flere andre læresteder som hadde en stor nedgang. Tallene viser imidlertid at vi kan konkludere med at den svake utviklingen i rekrutteringen for Høgskolen i Nesna i meget stor grad er knyttet til at studietilbudet ved denne høgskolen særlig har vært orientert mot lærerutdanning, en utdanning som generelt er blitt rammet av en viss rekrutteringssvikt.

Figur 6.4 Prosentvis endring i rekrutteringen til lærerutdanning i fra 1991 til 2003. De fem statlige høgskolene med svakest/sterkest studenttallsutvikling

6.3 Oppsummering – Universitetet i Oslo og Høgskolen i Nesna

Det er nedgang i vår observasjonsperiode i tallet på nye studenter og i studenttallet totalt ved Universitetet i Oslo. Nedgangen gjenspeiles ikke i søkertallene. Personer som bare søkte ex. phil. utgjør imidlertid et usikkerhetsmoment når det gjelder søkertallene.

Sammenliknet med Universitetet i Bergen er det vanskelig å forklare nedgangen i nyrekrutteringen til Universitetet i Oslo, også om vi ser på tallene i lys av departementets måltall og bevilgninger. Begge universiteter hadde en økning i søkertallene, men en helt ulik utviklingen med hensyn til studieplasser og tilbud sendt ut. Universitetet i Bergen hadde en stor økning også i de sistnevnte tallene fra 1999 til 2003, mens Universitetet i Oslo hadde en nedgang.

For Nesna sin del er den svake demografiske utviklingen i Nord-Norge noe av bakgrunnen for nedgangen i tallet på nye studenter ved dette lærestedet, men hovedårsaken er at dette er et lite lærested der studietilbudet i meget stor grad har vært orientert mot lærerutdanning, en utdanning der det generelt har vært en viss rekrutteringssvikt sammenliknet med andre utdanninger. Dette har rammet noen lite sentrale høyskoler. Høyskolen i Nesna er ikke det lærestedet som har hatt størst nedgang i rekrutteringen til lærerutdanning, men siden høyskolen er så liten har den i liten grad kunnet kompensere med en økt rekruttering til andre utdanninger.

Referanser

- Arnesen, C. Å. (2003): *Grunnskolekarakterer våren 2003*. Skriftserie 32/2003. Oslo: NIFU.
- Berg, Lisbeth (1997): *Studieløpet Om tidsbruksvalg, faglige valg og kunnskapsteoretiske valg*. Rapport 3/07. Oslo NIFU.
- Bourdieu, P. (1984): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. og J. C. Passeron (1977). *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publications Ltd.
- Bourdieu, P. (1996): *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*. Cambridge: Polity Press.
- Boudon, R. (1974): *Education, Opportunity and Social Inequality. Changing Prospects in Western Society*. New York: John Wiley & Sons.
- Børing, P. (2004): *Studiegjennomføring og studiefravall ved høyskolene*. Skriftserie 15/2004. Oslo: NIFU.
- Hansen, M. N. (1986): Sosiale utdanningsforskjeller. Hvordan er de blitt forklart? Hvordan bør de forklares? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 27 (1): 3–28.
- Hansen, M. N. (1999): Utdanningspolitikk og ulikhet Rekruttering til høyere utdanning 1985–1996. *Tidsskrift for samfunnsforskning*. 40 (2): 173–203.
- Hansen, M. N.(2005): Utdanning og ulikhet – valg, prestasjoner og sosiale settinger. *Tidsskrift for samfunnsforskning*. 46 (2): 133–157.
- Helland, H. & V. Opheim (2004): *Kartlegging av realkompetansereformen*. Skriftserie nr. 6/2004. Oslo: NIFU.
- Helland, H. (2005): *Realkompetansestudenters bortvalg og studiepoengproduksjon*. Rapport 6/2005. Oslo: NIFU STEP.
- Hovdhaugen, E. og P. O. Aaamodt (2005): *Frafall fra universitetet. En undersøkelse av frafall og fullføring blant førstegnagsregistrerte studenter ved universitet i Bergen, Universitetet i Oslo og Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) høsten 1999*. Arbeidsnotat 13/2005. Oslo: NIFU STEP.
- Hovland, G. (2000): *Hvem ble student under utdanningsekspløsjonen? Betydningen av kjønn, sosial bakgrunn, alder, bosted og karakterer fro valg av og opptak i høyere utdanning*. Skriftserie nr. 2/2000. Oslo: NIFU.
- Jørgensen, T. (2005): Befolkningens høyeste utdanning. I *Utdanning 2005 – deltakelse og kompetanse*. Statistiske analyser nr. 74. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1991): Strp. nr. 1 (1992–93), *for budsjetterminen 1992*.
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1994): Strp. nr. 1 (1994–95), *for budsjetterminen 1995*.

- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1999): *St. prp. nr. 1 (1999–2000) for budsjetterminen 2000.*
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (2000): *St. prp. nr. 1 (2000–2001) for budsjetterminen 2001.*
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (2001): *St. prp. nr. 1 (2001–2002) for budsjetterminen 2002.*
- Knutsen, K. & A. Sørensen & P. O. Aamodt (1993): *Endringer i den sosiale rekrutteringen til høyere utdanning etter 1980.* Arbeidsnotat. Oslo: NIFU.
- Lødding, B. (2005): *Fra realfagspoeng til realfagsstudier? Om ordningen med poeng for fordypning i realfag i videregående opplæring.* Arbeidsnotat 14/2005. Oslo: NIFU STEP.
- Markussen, E. (2003): *Valg og bortvalg. Om valg av studieretning i og bortvalg av videregående opplæring blant 16-åringer i 2002. Første delrapport i prosjektet Bortvalg og kompetanse.* Skriftserie 5/2003. Oslo: NIFU.
- Mastekaasa, A. og M.N. Hansen (2005): *Frafall i høyere utdanning: Hvilken betydning har sosial bakgrunn? I Utdanning 2005 – deltakelse og kompetanse.* Statistiske analyser nr 74. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Næss, T. (2003): *Studieprogresjon, studieeffektivitet og frafall ved de frie fagstudiene ved universitetene.* Skriftserie 16 / 2003. Oslo: NIFU.
- Opheim V. & L. A. Støren (2001): *Innvandrerungdom og majoritetsungdom gjennom videregående til høyere utdanning. Utdanningsforløp, utdanningsaspirasjoner og realiserte utdanningsvalg.* Rapport. 7/2001. Oslo: NIFU.
- Opheim, V. (2003): *Borte bra, hjemme best? Om geografisk søkermobilitet, valg av utdanning og lærested blant søkere til høyere utdanning i år 2000.* Skriftserie nr. 2/2003. Oslo: NIFU.
- Opheim, V. (2004): *Equity in Education. Country Analytical Report.* Rapport 7/2004. Oslo: NIFU.
- Ot.prp.nr.58 (1999-2000): *Om lov om endring i lov 12. mai 1995 nr. 22 om universiteter og høyskoler.*
- Roedelé, S. M. og P. O. Aamodt (2001): *Studiemobilitet i norsk høyere utdanning.* Rapport 9/2001. Oslo: NIFU.
- Shavit, Y. og H.-P. Blossfeld (red.) (1993): *Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries.* Boulder: Westview Press.
- Skjersli, S. & L. A. Støren (1999): *Hvor ble de av? Om frafall i søknadsprosessen til høyere utdanning.* Skriftserie nr.6/99. Oslo: NIFU.
- Skjersli, S. & P. O. Aamodt (1997): *”Effekter av Reform 94 på sosiale skjevheter i valg mellom allmennfag og yrkesfag”.* I Lødding, B. & K. Tornes (red.): *Idealer og paradokser – aspekter ved gjennomføringen av Reform 94.* Oslo: Tano–Aschehoug.
- SSB (2005): *Statistisk årbok.* Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

- Støren, L. A., S. Skjersli & P. O. Aamodt (1998): *I mål? Evaluering av Reform 94: Sluttrapport fra NIFUs hovedprosjekt*. Rapport 18/98. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning. Oslo: NIFU.
- Støren, L. A. & C. Å. Arnesen (2003): 'Et kjønnsdelt utdanningssystem'. I Statistisk sentralbyrå: *Utdanning 2003 – ressurser, rekruttering og resultater*. Statistiske analyser nr. 60. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Støren, L. A. (2005a): Ungdom med innvandrerbakgrunn i norsk utdanning – ser vi en fremtidig suksesshistorie? I *Utdanning 2005 – deltakelse og kompetanse*. Statistiske analyser nr 74. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Støren, L. A. (2005b): *Ungdom med innvandrerbakgrunn i norsk utdanning. Et dokumentasjonsnotat*. Arbeidsnotat nr 34. Oslo: NIFU STEP.
- Utdannings- og forskningsdepartementet (2002): *St. prp. nr. 1 (2002–2003) for budsjetterminen 2003*.
- Utdannings- og forskningsdepartementet (2003): *St. prp. nr. 1 (2003–2004) for budsjetterminen 2004*.
- Utdannings- og forskningsdepartementet (2004): *St. prp. nr. 1 (2004–2005) for budsjetterminen 2005*.
- Vabø, A. & Aamodt, P. O. (2005): *Kvalitetsreformen og universitetene som masseutdanningsinstitusjon*. Skriftserie 2/2005. Oslo: NIFU STEP.
- Wiers-Jenssen, J (2003): *Over bekken etter vann? Hvorfor studere i utlandet når det finnes lignende tilbud i Norge*. Skriftserie 26 / 2003. Oslo: NIFU STEP.
- Aamodt, P.O. & N. M. Stølen (2003): Vekst i utdanningssystemet. I *Utdanning 2003 – ressurser, rekruttering og resultater*. Statistiske analyser nr. 60. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg

Vedlegg 1. Læresteder og forkortelser

Statistisk sentralbyrås studentstatistikk omfatter tall for læresteder som nevnes nedenfor.

Statlige høyskoler

- Høgskolen i Agder (HiA)
- Høgskolen i Akershus (HIAK)
- Høgskolen i Bergen (HiB)
- Høgskolen i Bodø (HiBo)
- Høgskolen i Buskerud (HiBu)
- Høgskolen i Finnmark (HiF)
- Høgskolen i Gjøvik (HiG)
- Høgskolen i Harstad (HiH)
- Høgskolen i Hedmark (HiHM)
- Høgskolen i Lillehammer (HiL)
- Høgskolen i Molde (HSM)
- Høgskolen i Narvik (HiN)
- Høgskolen i Nesna (HiNe)
- Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT)
- Høgskolen i Oslo (HiO)
- Høgskolen i Sogn og Fjordane (HSF)
- Høgskolen i Stavanger (HiS)
- Høgskolen i Sør-Trøndelag (HIST)
- Høgskolen i Telemark (HiT)
- Høgskolen i Tromsø (HiTø)
- Høgskolen i Vestfold (HVE)
- Høgskolen i Østfold (HiØ)
- Høgskolen i Ålesund (HiÅ)
- Høgskolen Stord/Haugesund (HSH)
- Høgskolen i Volda (HVO)
- Kunsthøgskolen i Oslo/SHKS (KHIO)
- Kunsthøgskolen i Bergen (KHiB)
- Politihøgskolen
- Sámi allaskuvla/Samisk høyskole (HSA/SH)

Høgskolen i Stavanger, som senere er blitt universitet (Universitetet i Stavanger), er her regnet som høyskole, siden lærestedet var en høyskole i vår observasjonsperiode.

Private høyskoler

- Ansgar Teologiske Høyskole (ATH)
- Atlantis Medisinske Høyskole
- Baptistenes Teologiske Seminar
- Barratt Dues Musikk institutt

- Bergen Arkitektskole
- Betanien Sykepleierhøgskole (BBSH)
- BI Handelshøyskolen (herunder Norges Markedshøgskole og Varehandelshøgskolen)
- Den Norske Balletthøgskole
- Den Norske Eurytmihøgskolen
- Det teologiske Menighetsfakultet (MF)
- Diakonhjemmet Høgskolesenter (DHS)
- Diakonissehjemmets Sykepleierhøgskole (DH)
- Dronning Mauds Minne (DMMH)
- Encefalon Høgskole i grunnmedisin
- Fjellhaug Misjonshøgskole
- Frikirkens Teologiske Høgskole
- Høgskulen landbruk og bygdenæringer (HLB) (tidligere Høgskolen på Jæren)
- Lovisenberg diakonale høgskole (LDH)
- Luftfartsverket/Avinor
- Mediehøgskolen, Gimlekollen Mediesenter (MHG)
- Menighetssøsterhjemmets Høgskole (MSH)
- Metodistkirkens Studiesenter
- Misjonshøgskolen (MHS)
- NKS Fjernundervisning
- Norges Informasjonsteknologiske høgskole (tidligere Den Polytekniske Høgskolen)
- Norsk Gestaltinstitutt
- Norsk Høgskole for Helhetsterapi
- Norsk Lærerakademi (NLA)
- Norsk Reiselivshøgskole (NRH)
- Oslo Merkantile Høgskole
- Rogaland Høgskole (RHS)
- Rogaland Markedshøyskole
- Rudolf Steinerhøgskolen
- Skatteetatskolen (i Bergen/Oslo)

Vitenskapelige høgskoler:

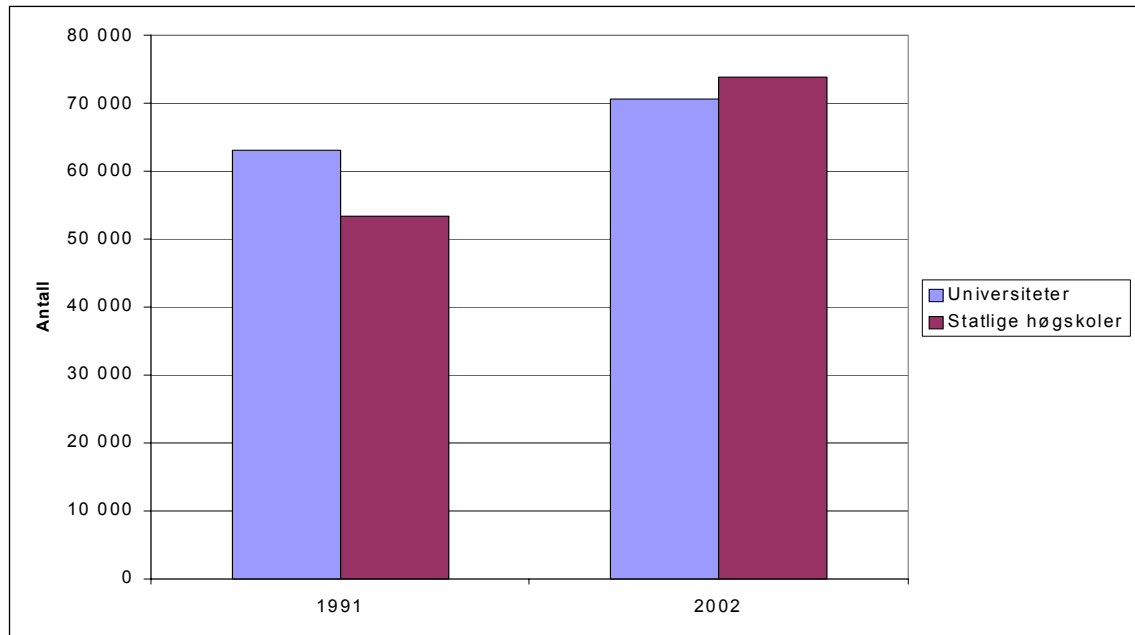
- Norges Handelshøyskole (NHH)
- Norges Idrettshøgskole (NIH)
- Arkitektshøgskolen i Oslo (AHO)
- Norges Musikkhøgskole
- Norges Veterinærhøgskole (NVH)
- Norges Landbrukshøgskole (NLH)

Norges Landbrukshøgskole, som senere er blitt universitet (Universitetet for miljø- og biovitenskap, UMB), er her regnet som vitenskapelig høgskole, siden lærestedet var en vitenskapelig høgskole i vår observasjonsperiode.

Universiteter

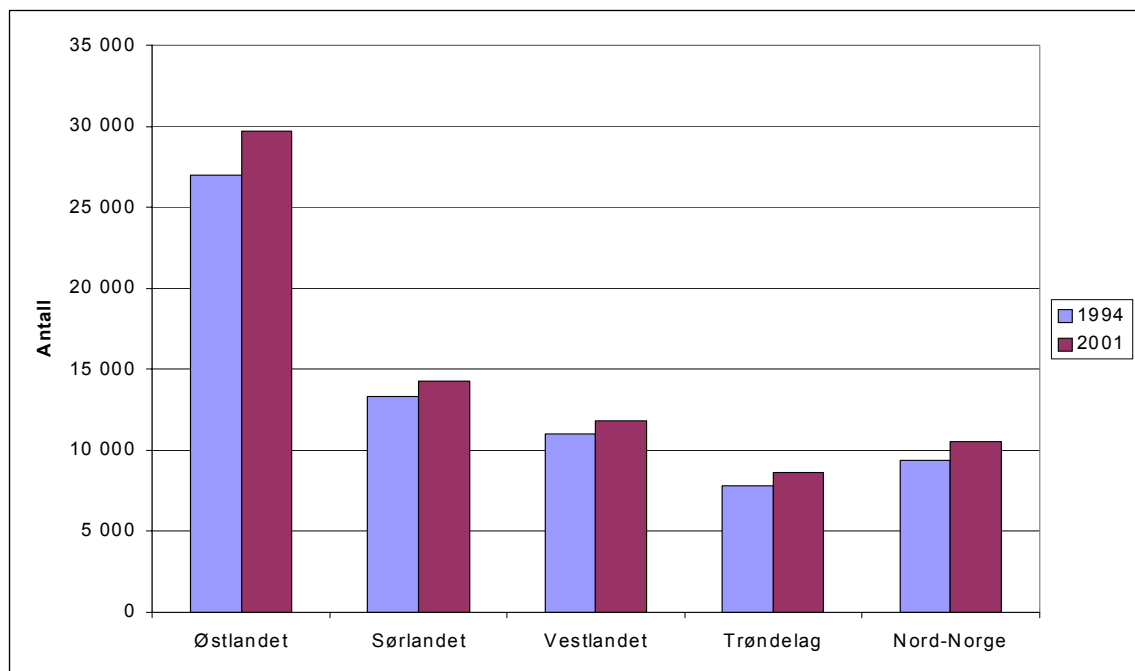
- Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)
- Universitetet i Oslo (UiO)
- Universitetet i Bergen (UiB)
- Universitetet i Tromsø (UiTø)

Vedlegg 2. Figurer

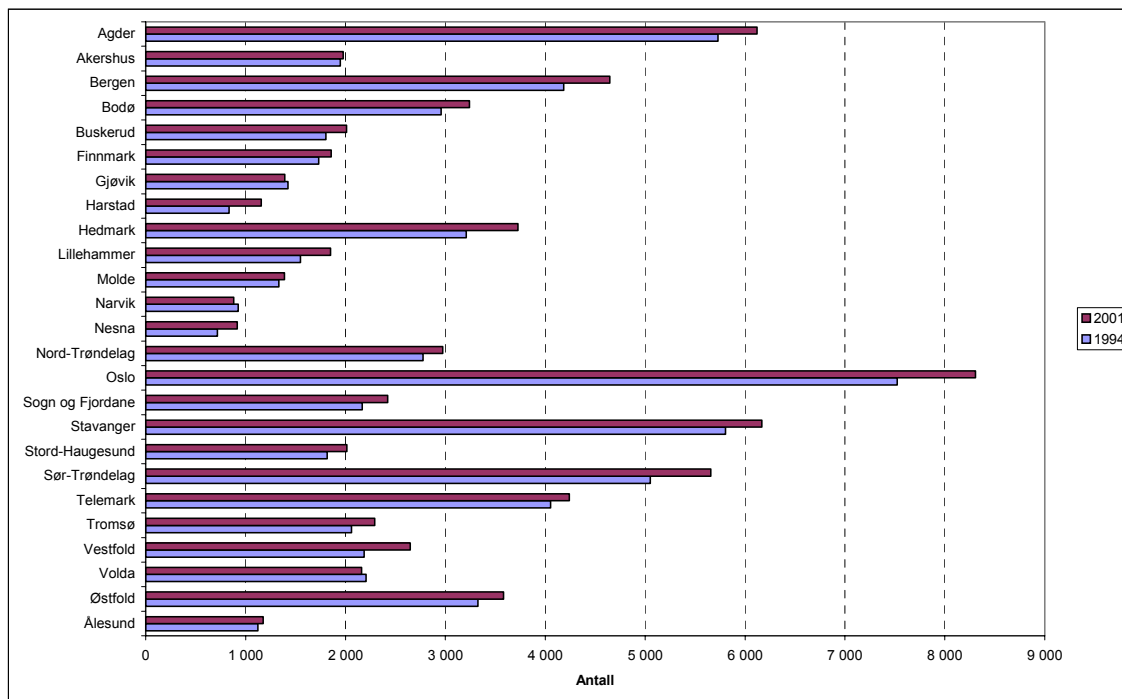
Figur V.1 Måltall for universiteter og statlige høyskoler

Kilde: KUF, Strp. nr. 1 (1992–93), Strp. nr. 1 (2002–2003)

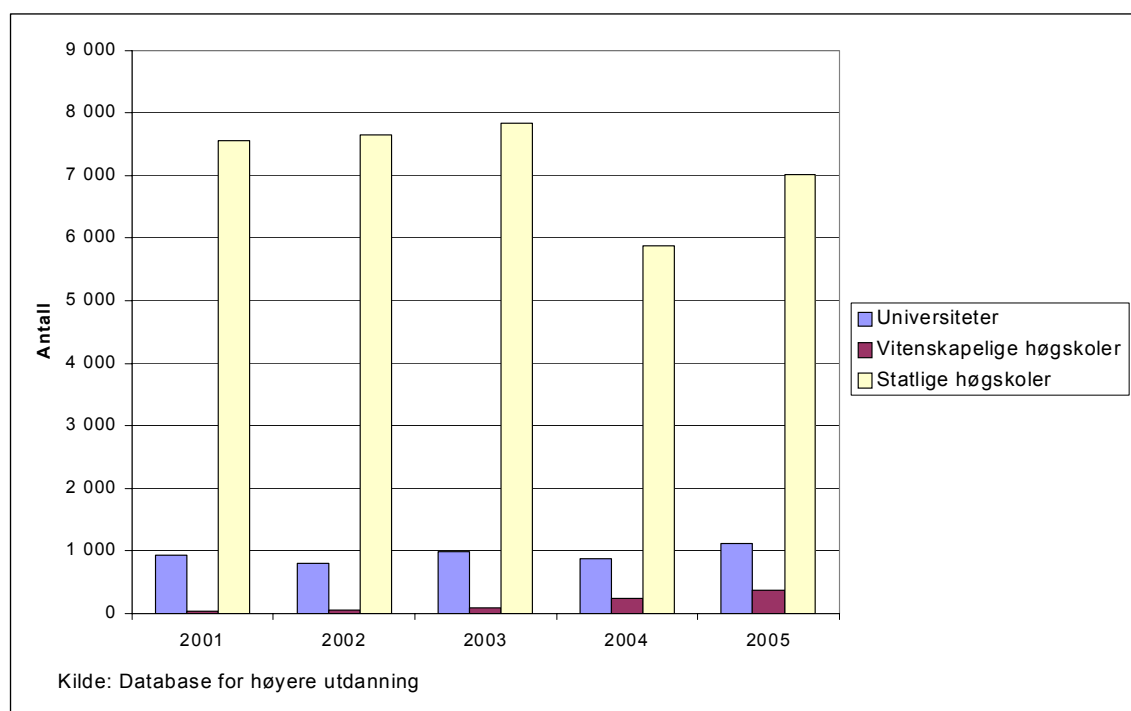
Figur V.2 Måltall for statlige høyskoler, etter landsdel.

Kilde: KUF, Strp. nr. 1 (1994–95), Strp. nr. 1 (2001–2002).

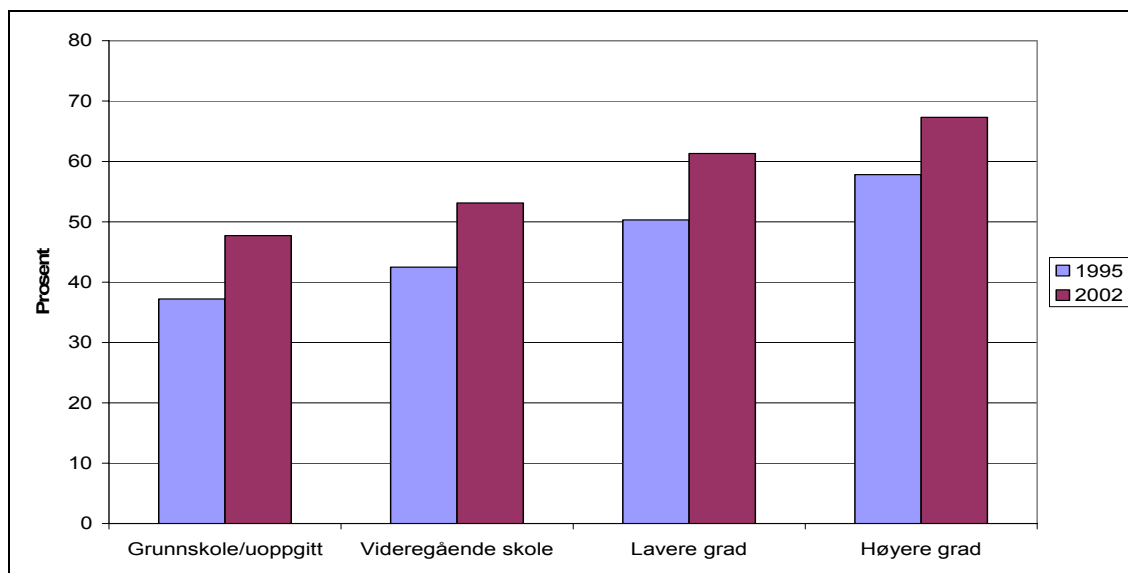
Figur V.3 Studentmåltall for statlige høgskoler i 1994 og 2001

Kilde: KUF, Strp. nr. 1 (1994-95), Strp. nr. 1 (2001-2002).

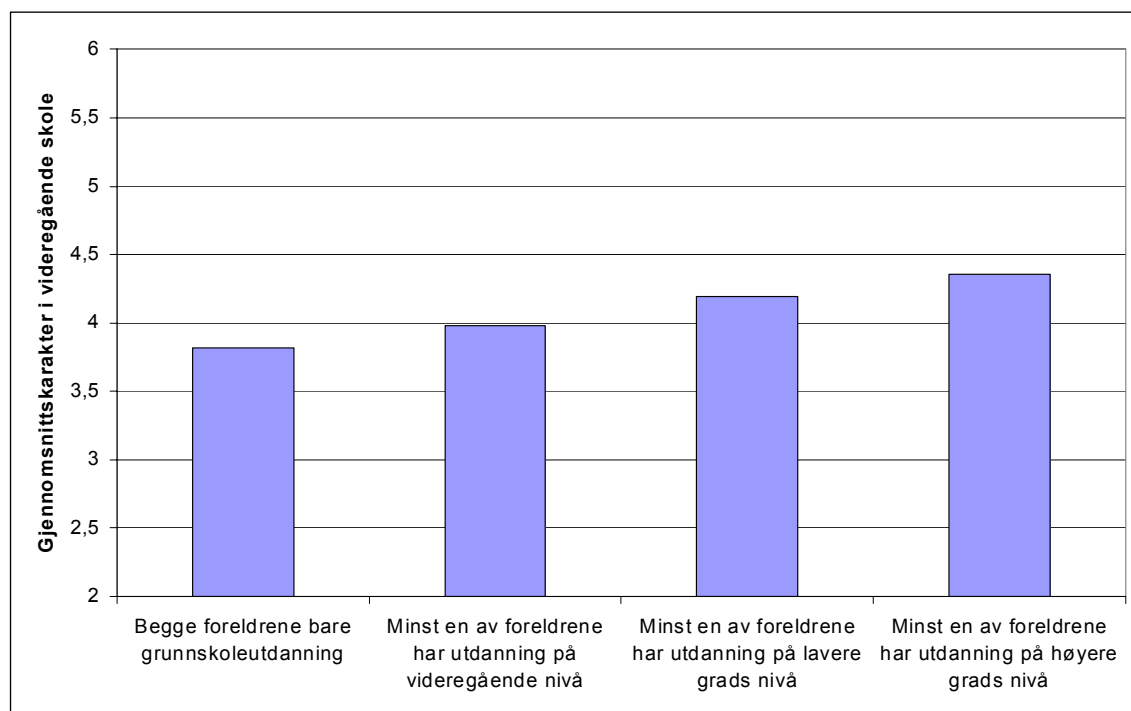

Figur V.4 Eksternt finansierte nye studenter²⁸

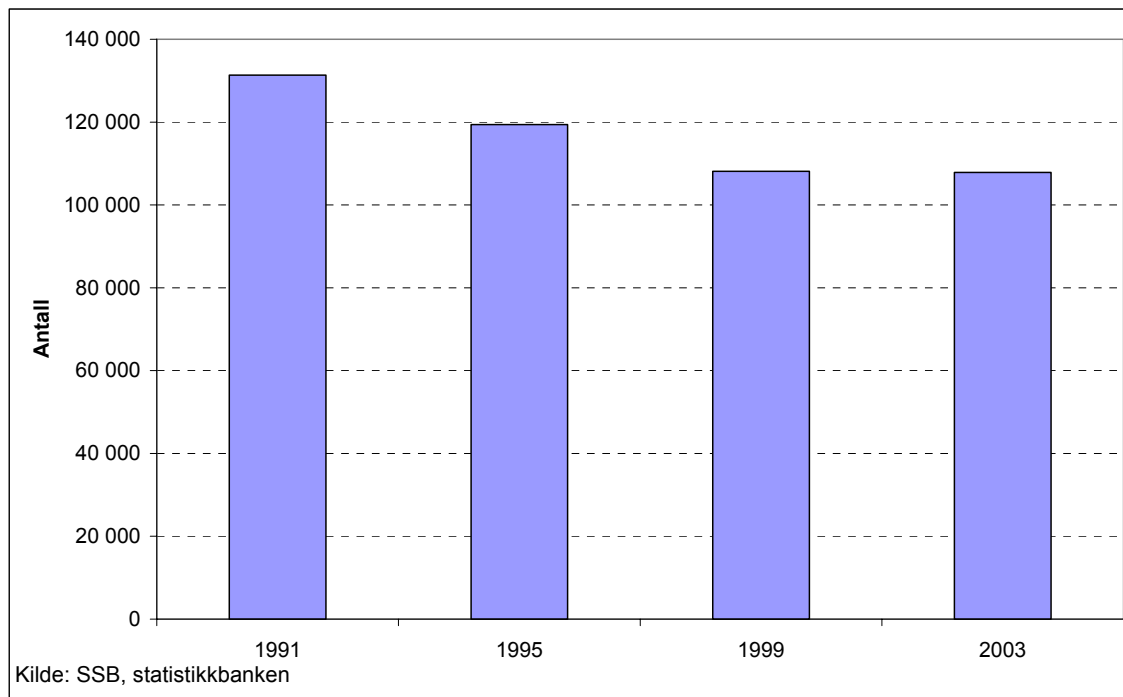
²⁸ Eksternt finansierte studenter er et begrep som benyttes i studentstatistikken til Database for høyere utdanning (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste). Begrepet omfatter studenter som er på studieprogrammer som ikke er finansiert over grunnbevilgningen fra Kunnskapsdepartementet. Hvis et studieprogram er bare delvis finansiert over grunnbevilgningen fra departementet, blir den andelen av studentene som ikke dekkes av grunnbevilgningen, regnet som eksternt finansierte studenter.

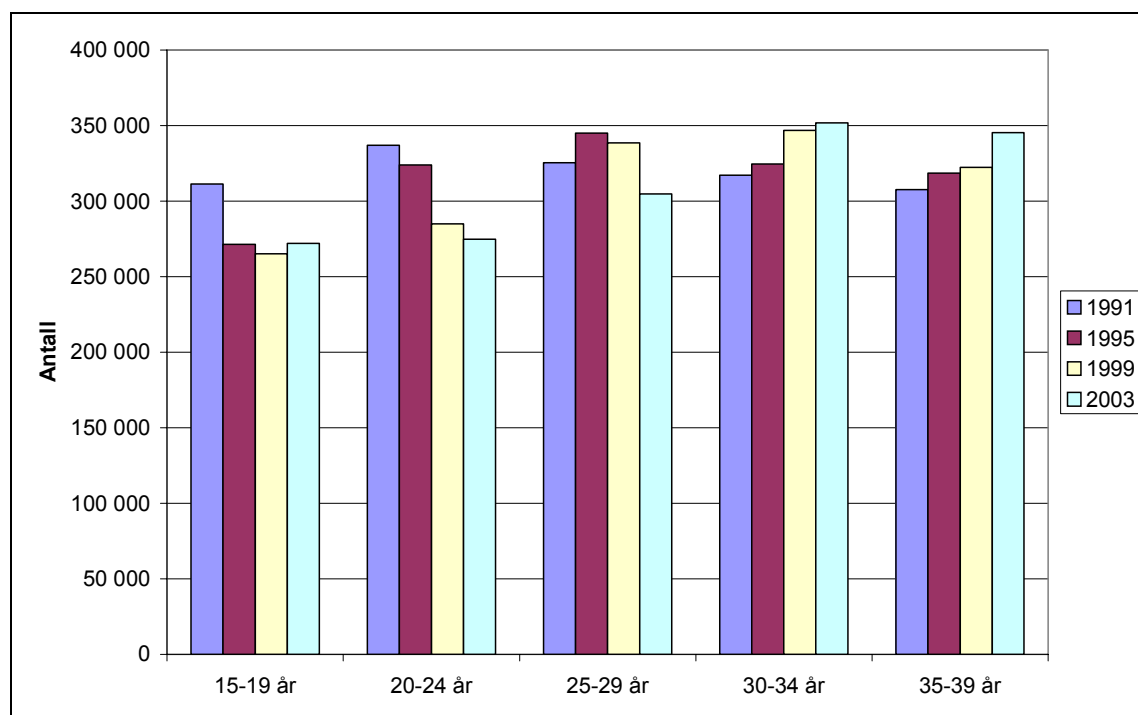
Figur V.5 Prosentandel av aldersgruppen 19–24 år med allmennfaglig studieretning i videregående opplæring som var i gang med høyere utdanning, etter farens utdanningsnivå. 1995 og 2002

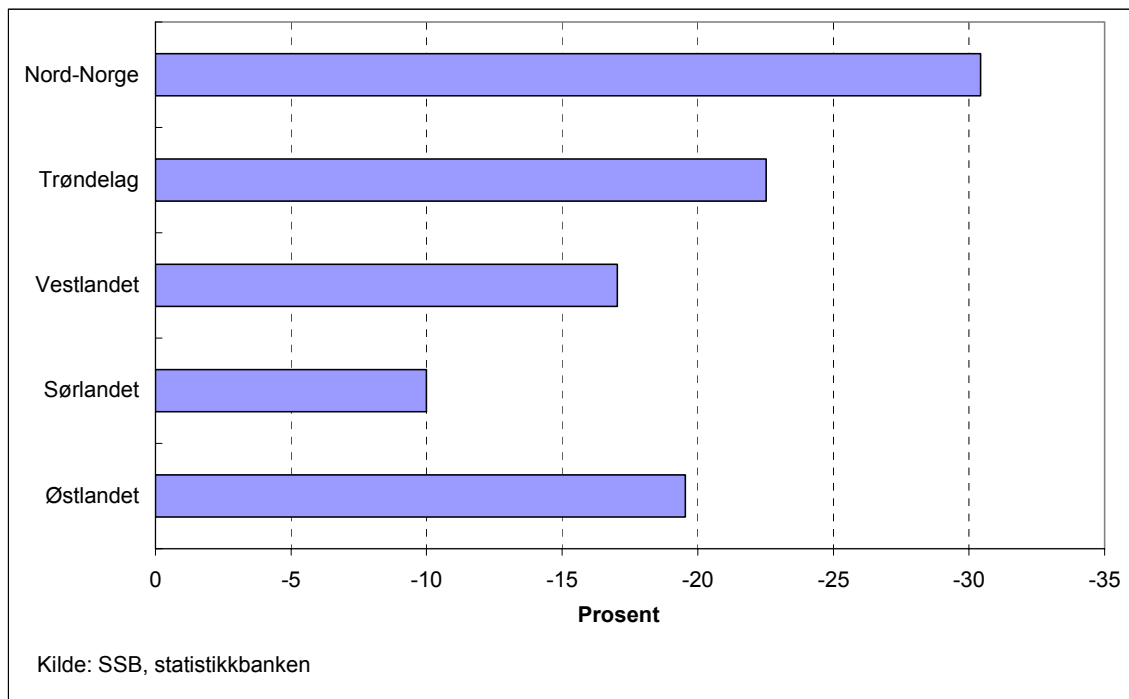
Figur V.6 Gjennomsnittskaraktarer fra videregående opplæring blant nye studenter i 2003, etter foreldrenes utdanningsnivå

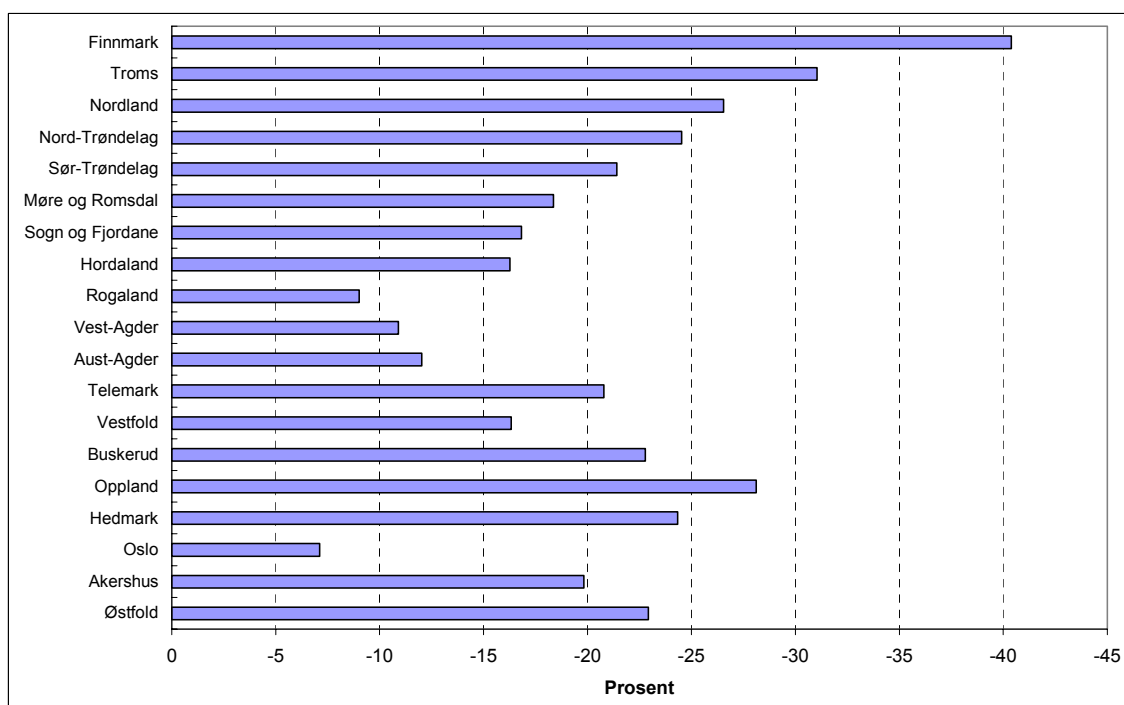
Figur V.7 Antall ungdommer 19–20 år. 1991–2003

Figur V.8 . Antall personer i ulike aldersgrupper 1991–2003

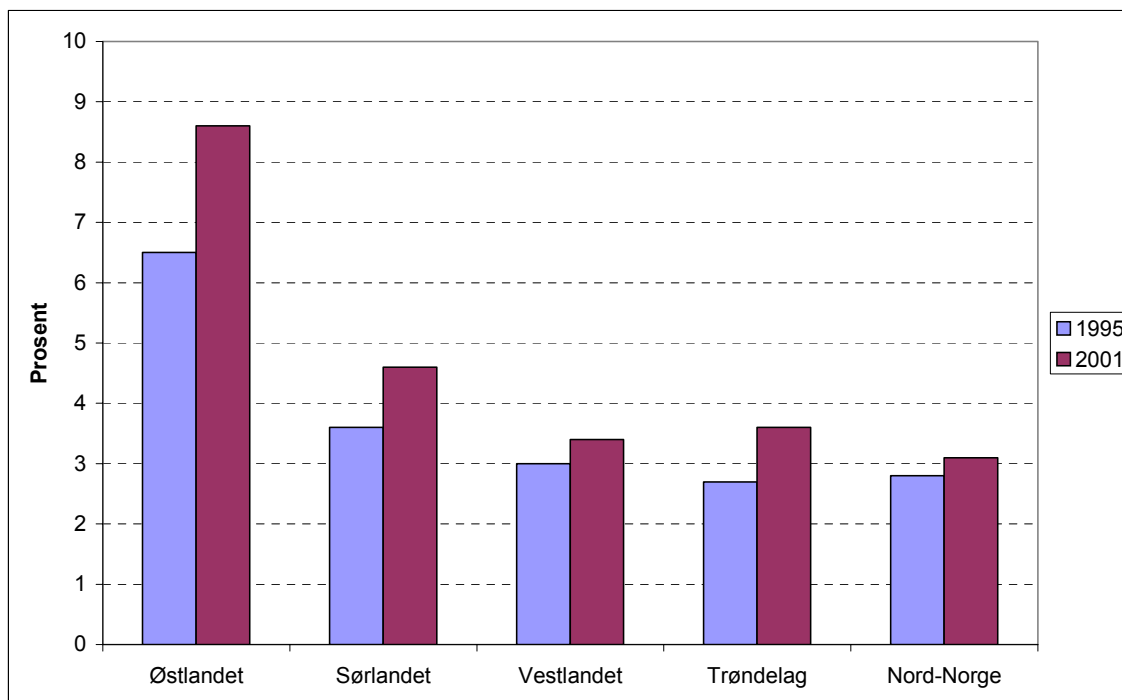
Figur V.9 Prosentvis reduksjon fra 1989 til 2001 i antall ungdommer 17–18 år. Landsdeler

Figur V.10 Prosentvis reduksjon fra 1989 til 2001 i antall ungdommer 17–18 år. Fylker

Figur V.11 *Beregnet andel av 20-åringar som hadde begynt å studere*

Figur V.12 *Prosentandel av 19-24 åringar som var førstegenerasjonsinnvandrere i de ulike landsdelene*

Vedlegg 3. Tabeller

Tabell V.1 *Antall primærøkere til ulike læresteder per studieplass ved lærestedet 2003. Lærestedene rangert etter tallet på primærøkere per studieplass*

Lærested (for forkortelser, se vedlegg 1)	Primærøkere per plass 2003
NVH	14,5
KHIO	12,16
AHO	10,81
DH	4,12
NHH	4,06
UITØ	4,02
NIH	3,66
BBSH	3,51
HIO	3,12
HIST	2,88
HIB	2,76
DHS	2,55
UIO	2,36
HIS	2,34
HITØ	1,79
HIBU	1,71
HIL	1,69
UIB	1,63
HIA	1,62
BI	1,61
RHS	1,57
MSH	1,56
NLH	1,55
HSH	1,51
HIA	1,51
MHG	1,5
HIAK	1,49
NTNU	1,48
HIG	1,48
HIØ	1,47
HIT	1,43
HIH	1,33
HBO	1,32
HVE	1,21
HSF	1,17
HH	1,16
HVO	1,13
NLA	1,06
HSM	1,05
LDH	1,05
HIF	1,01
HINT	1
DMMH	0,92
HIN	0,57
HINE	0,52
MF	0,32
SA/SH	0,21
ATH	0,18
MHS	0,11

Kilde: Samordna opptak, <http://www.samordnaopptak.no/statistikk/sokerstatistikk.html>. Se også note 22 i kapittel 6.

Tabell V.2 *Antall personer i aldersgruppen 14–19 år fordelt på landsdel*

	1986	1990	1994	1998
Totalt	400290	376146	332048	317493
Østlandet	180883	171595	150922	143344
Sørlandet	56443	54750	51492	50862
Vestlandet	75078	70708	62834	60914
Trøndelag	37746	34948	30152	28295
Nord-Norge	50140	44145	36648	34078

Kilde: SSB, Statistikkbanken

Tabell V.3 *Estimert andel nye studenter i aldersgruppen 19–24 år fordelt på landsdel*

	1991	1995	1999	2003
Totalt	31,6	38,2	41,0	42,4
Østlandet	33,2	37,8	40,7	42,6
Sørlandet	30,3	37,8	39,0	43,4
Vestlandet	31,8	39,1	45,2	42,9
Trøndelag	30,9	43,4	43,7	45,0
Nord-Norge	27,1	34,7	35,6	36,5

Tabell V.4 *Enkelte budsjettall for Universitetene i Oslo og Bergen*

	Måltall		Saldert budsjett (i 1000 kr)	
	Universitetet i Oslo	Universitetet i Bergen	Universitetet i Oslo	Universitetet i Bergen
1999	33 629	17 127		
2000	32 845	16 553	2 652 513	1 567 824
2001	32 420	16 191	2 244 296	1 359 245
2002	31 369	15 758	2 554 665	1 552 737
2003			2 778 775	1 623 346
2004			3 012 696	1 763 386

Kilde: St. prp. nr. 1 1999–2000, 2000–2001, 2001–2002, 2002–2003, 2003–2004 og 2004–2005 fra Utdannings- og forskningsdepartementet for budsjettårene 2000, 2001, 2002, 2003, 2004 og 2005.

Tabell V.5 *Studenter i alt etter skoleslag, eierform og lærested. Foreløpige tall (SSB). 1. oktober 1994, 2003 og 2004*

	1994	2003	2004
I alt	165 609	209 770	209 852
Universiteter og vitenskapelige høyskoler i alt	76 685	79 615	80 474
<i>Stat</i>			
I alt	76 028	78 753	79 613
Universitetet i Oslo	34 378	29 230	29 635
Universitetet i Bergen	15 061	17 110	16 218
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet	15 121	19 404	20 086
Universitetet i Tromsø	6 178	5 508	5 933
Norges Handelshøyskole	2 245	2 762	2 580
<i>Privat</i>			
Norges Landbrukshøyskole	1 724	2 581	2 629
Andre vitenskapelige høyskoler	862	2 158	2 532
<i>Privat</i>			
Menighetsfakultetet	657	862	861
Høyskoler i alt	88 924	130 155	129 378
<i>Statlige høyskoler</i>	70 252	98 315	98 567
<i>Andre høyskoler*</i>	18 064	31 133	30 276
<i>Stat</i>	2 088	1 565	1 606
<i>Privat</i>	15 976	29 568	28 670
Av dette			
Handelshøyskolen BI	10 318	20 261	19 055

Kilde: SSB, <http://www.ssb.no/emner/04/02/40/utuvh/tab-2005-05-27-01.htm>.

* Andre høyskoler inkluderer Kunsthøyskolen i Oslo, Kunsthøyskolen i Bergen, Politihøyskolen og private høyskoler

Tabell V. 6. *Primærstøttere til lærerstudier 2003–2005, ulike læresteder*

Lærested (for forkortelser, se vedlegg 1)	Studium	2003	2004	2005
HBO	Allmennlærer	101	84	64
HBO	Allmennlærer, samling	0	69	47
HH	Allmennlærer, nett	20	0	83
HH	Allmennlærer, Elverum	60	29	37
HH	Allmennl. m/ uteskole	32	23	23
HH	Allmennlærer, musikk	30	29	17
HH	Allmennlærer, Roa	0	19	0
HH	Allmennlærer, Kongsv	0	39	0
HIA	Allmennl., Grm	28	29	37
HIA	Allmennl., Kr.sand	206	169	194
HIB	Allmennlærer, musikk	102	78	78
HIB	Allmennlærer	416	450	413
HIBU	Allm.l.utd./Drammen	73	68	79
HIBU	Allm./IKT Hønefoss	64	40	28
HIF	Allmennlærer,samling	73	33	39
HIF	Allmennlærer	38	35	32
HINE	Allmennlærer	32	39	35
HINE	Allmennlærer, deltid	48	71	28
HINE	Allmennlærer, Brsund	0	0	6
HINE	Allmennlærer, Narvik	0	0	12
HINT	Allmennlærer	85	89	87
HIO	Allmennlærer	622	584	617
HIST	Allmennlærer, real.	69	66	98
HIST	Allmennlærer	350	361	300
HIT	Allmennl. Porsgrunn	91	123	80
HIT	Allmennlærer	61	49	29
HITØ	Allmennlærer	105	127	102
HITØ	Allmennlærer, desentral	61	76	53
HIØ	Allmennlærer	130	142	140
HSF	Allmennlærer	54	58	43
HSF	Allmennlærer, deltid	0	66	0
HSH	Allmennlærer,Stord	113	115	85
HSH	Allm.l.+ IKT, Stord	0	0	9
HVE	Allmennlærer	163	142	134
HVO	Allmennlærer	93	99	83
HVO	Allmennlærer, delt.	0	48	0
NLA	Allmennlærer	90	81	74
SA/SH	Allmennlærerutdanning	4	0	4
UIS (Univ. i Stavanger)	Allmennlærer	293	314	221
Sum, allmennlærer		3751	3888	3440

Tabell V. 6. (forts)

Andre læresteder (for forkortelser, se vedlegg 1)	Studium			
HIB	Natur og miljøfag	0	19	17
NTNU	Master-lærer i realf	64	43	55
NTNU	Master-lærer i språk	0	31	45
UIB	Lærer naturvitenskap	0	12	24
UIB	Lærer matm./nat.	0	7	10
UIB	Lærer norsk	0	18	25
UIB	Lærer språk	0	22	27
UIO	Lektor- og adjunktut	29	53	56
UIO	Lektor/adj. kss	144	233	332
UIO	Lektor- og adjunktut	29	53	56
UITØ	Lærer i språk/samf.	10	20	33
UMB (Universitetet for miljø- og biovitenskap)	Lærerutd naturviten	0	11	12
Delsum andre utvalgte lærerstudier		276	522	692
+ Sum allmennlærere*		3751	3888	3440
I alt, disse utdanningene**		4027	4410	4132

Kilde: Samordna opptak, http://www.samordnaopptak.no/statistikk/05/endring_studium_04_05.xls.

* Sum primærstøttere allmennlærere er noe lavere enn i tabell V.7. Grunnen kan være at det kan finnes allmennlærerutdanninger med en betegnelse som gjør at vi ikke har funnet den i SOs oversikter. Se også note under tabell V.7. Tallene i tabell V.6 for de enkelte læresteder de ulike årene samt for summen for disse lærestedene skal imidlertid være sammenliknbare, og de viser en reell nedgang fra 2004 til 2005 i søkningen til de aktuelle studiene ved de fleste (men langt fra alle) læresteder. Noen studietilbud finnes ikke alle år.

** Utdanninger innenfor kategorien lærerutdanning i SOs statistikker som her er *ikke* er med, er faglærer, yrkesfaglærer og førskolelærerutdanninger.

Tabell V.7. Søkere og studieplasser ved lærerutdanning. 2003–2004¹

Utdanningstype 2003–2004							
Utdanningstype	Plasser ²	Søkere	Primær	Kvalif.	Tilbud	Møtt	Pri/plass
Allmennlærer 2003	2896	10276	3887	8182	3916	2769	1,34
Allmennlærer 2004	2883	11207	4405	8721	4348	3071	1,53

Kilde: <http://www.samordnaopptak.no/statistikk>. Søkerstatistikkene for 2003 og 2004. Tilsvarende tall gis ikke i Søkerstatistikken for 2005.

¹ En vil kunne finne andre tall i de ulike statistikkene som er å finne på SOs lenker. Dette kan komme av tidspunkt for når i søke/tilbudsprosessen tallene refererer til, og at ulike detaljeringer muligens gjort på ulike tidspunkt.

² (SO's note) Merk at det er stor forskjell i størrelsen på utdanningstypene. Sammenligninger må derfor gjøres med forsiktighet. Det kan forekomme lokale opptak til ledige studieplasser i NOM (Nasjonal opptaksmodell), som ikke er rapportert til SO. For de åpne studier ved universitetene, er antall disponible studieplasser et til dels fiktivt tall. Det er derfor et kunstig avvik i beregningen av utnyttelse av opptakskapasitet (antall personer som møtte i forhold til antall disponible studieplasser).

Tabell V.8. Søkere og studieplasser ve lærerutdanning. 2004–2005

Utdannings- område	Plasser	Søkere	Primær	Kvalif.	Tilbud	Svart ja	Møtt	Primær- søk. per plass
Lærer- og lektorutdan- ning 2004	5751	17825	7513	13665	7887	6146*	5487*	1,3
Lærer- og lektorutdan- ning 2005*	5220	18129	7431	12912	6983	4901**	4903***	1,4

* Kilde http://www.samordnaopptak.no/statistikk/05/SO49_utd_omraader_vara.xls (hvor det er sluttstatistikk for 2004). Opplysningen over antall møtt i 2004 for dette utdanningsområdet finnes ikke i Søkerstatistikkene for 2005 og 2004.

** Etter vara/suppleringsopptaket 2005, samme kilde som over. Her gis det ikke opplysninger om antall møtt 2005, men opplysninger om antall som hadde svart ja, tall som trolig var foreløpige.

*** Dette og øvrige tall i tabell V.8: Kilde: <http://www.samordnaopptak.no/statistikk>, søkerstatistikken for 2005, som ikke inneholder tall for antall ja-svar. Vi tar forbehold om sammenliknbarheten mellom de to årene når det gjelder tallene for svart ja/møtt. Nedgangen i antallet som har møtt antar vi er reell, men neppe nedgangen i antall som har svart ja.